SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

irodalmi és kulturális folyóirat

tiszatáj

XXIII.
ÉVFOLYAM

1969.
NOVEMBER

11

MUNKATÁRSAINK

42 évvel ezelőtt születtem Gáton, egyikében annak a száz s egynéhány kárpátaljai magyar falunak, amelyeken átgázol a hadak ezeréves útja, s amelyeket annyiszor kapott már szarvára a történelem öklelő bikája.

Apám 45-ben tragikusan, sokezred magával elpusztult. Kommunista volt.

Lépteimet piros öklű plakátok vigyázták.

Korán meg kellett fognom a dolog végét. Voltam könyvelő a terménykészletezőnél, vb-titkár szülőfalumban, adóügyi referens az „adóprés" éveiben, s jelenleg — már tíz esztendeje — az ungvári Kárpáti Könyvkiadó magyar osztályának vagyok a vezetőszerkesztője.

Későn kezdtem írni, illetve publikálni. Négy verskötetemet és egy regényemet adták ki eddig, meg egy válogatást Moszkvában, orosz fordításban.

Sok mindenen mentem keresztül, míg leírtam ezt a két sort: „Letörlöm arcomról a nyálat, s szembe fordulok a széllel..." Sorsom úgy alakult, hogy egy kis zárt közösség szószólója, s egy világ sorsát intéző roppant birodalom idegvégződése lettem. Amit mondok, mondhatom. A másodszülött fiú jogán.

KOVÁCS VILMOS

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Magyar Irodalomtörténeti Intézetének Könyvtára

irodalmi és kulturális folyóirat

tiszatáj

XXIII. évfolyam, 11. szám. 1969. november

TARTALOM

KOVÁCS VILMOS: Versek 971
KÁNYÁDI SÁNDOR: Versek 973
TAKÁCS IMRE: Versek 975
KOVÁCS ISTVÁN: Havon forgó ég (vers) 976
TÉRI TAMÁS: Zöldfalu (elbeszélés) 977
SZEPESI ATTILA: Versek 996

HUSZONÖT ÉV TÖRTÉNELEM

A történelem naplójából 997

HAZAI TÜKÖR

SZ. LUKÁCS IMRE: Szeged bolygói (IV. rész) 1001
TÓTH BÉLA: Tisza (XXIV. rész) 1009

MŰVÉSZET

BAJKÓNÉ RÉVÉSZ ZSUZSA: Beszélgetések és jegyzetek Vámos László új Tragédia-rendezése közben ... 1013
ROZVÁNYI MÁRTA: A X. Szegedi Nyári Tárlatról (I. rész) 1016
SOLYMÁR ISTVÁN: Schéner Mihály kiállítása a Csók Galériában 1019

FÓRUM

SZAUDER JÓZSEF: A Campo de' Fiori százéves piacán 1021
ANDRÁSSY LAJOS—DÉR ENDRE: Király István cikke elé 1024
KIRÁLY ISTVÁN: Csöndes mementó 1024
KISS LAJOS: Emlékezés egy alkotóműhelyre 1025

KRITIKA

Emlékirat

CSAPLÁR FERENC: Ítélet helyett — termékeny kétely 1027

Vers

GREZSA FERENC: Az intellektuális mítosz költője ... 1029

Tanulmány

NÉMETH JENŐ: Csoóri Sándor: Faltól falig 1032

Próza

KARDOS JÓZSEF: Egy elsüllyedt világ krónikája 1034
MERÉNYI VARGA LÁSZLÓ: Nemes György: 12 elbeszélés 1035
MAJOROS JÓZSEF: Kamondy László: Feltételes vallomás 1036

SZ. SIMON ISTVÁN: Szirmai István 1038

(—): Mi van a fiókban? Két flekk Grezsa Ferenccel ... 1039

KRÓNIKA 1040

ILLUSZTRÁCIÓK

KÁDÁR JÁNOS MIKLÓS (1018); KISS ISTVÁN (1017); PINTÉR JÓZSEF (első címlap); SCHÉNER MIHÁLY (1020).

TISZATAJ

Irodalmi és kulturális folyóirat

Megjelenik havonként

A Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportjának lapja

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Főszerkesztő: **ANDRÁSSY LAJOS**

Kiadja a Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: **KOVÁCS LÁSZLÓ**

Szerkesztőség: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Táviratcím: Tiszatáj Szeged, Sajtóház. Telefon: 12-330. Postafiók 153. Kiadóhivatal: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Telefon: 13-116, 13-500. Postafiók 153. Terjeszti a Magyar Posta. Egyes szám ára 6 forint. Előfizetési díja: negyedévre 18, fél évre 36, egy évre 72 forint. Előfizethető a Posta Központi Hírlapirodában (Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely kézbesítő postahivatalnál. Egyéni előfizetések a 61 260, közületi előfizetések a 61 066 csekkbefizetési lapra (átutalások az MNB 8. egyszámlára) küldhetők be. Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Indexszám 25 916. — Szegedi Nyomda

KOVÁCS VILMOS

BÚCSÚ

Letörlöm arcomról a nyálat
s szembe fordulok a széllel.
Költöző madaram, szép bánat,
hová szállott?
Te őrizted, te beszéld el.

Állok az idő bal markában.
Nem fog rajtam vád sem, per sem.
Csillag ég kék szemem sarkában.
Merre mutat?
Elvesztetted legszebb versem.

Nyomodba szegődtem, kortesed.
Vadul vertem tányért, dobot.
Tomboló viharunk port evett
s csendet ellett.
Hallod? A Föld szíve dobog.

Azt hittem, csak annyi most a dal,
réztrombitás, dobos marsok.
Vaskalapod hátán rozsda mar
titkos címert.
Tenyeremen harkály harsog.

Faragott vándorbot vállamon.
Előttem óperenciák.
Kiszolgált béremet rád hagyom.
Tarisznyámban
megtört cipó: egy fél világ.

ERMITÁZS

ha nem tudnék lágylelkű nyelveden
ha tolmács fordítana szigorú szavakra
minden szépet
a behemót cár a nagy odúból
egy kis ablakon
Európába kilépett
ha nem tudnám mi végett

ha nem tudnám hogy hiába csábítgatja
az ötezer éves múmiát
Picasso háromszögű mellű nője
ha nem tudnám hogy Katalin cárnőnek
egy szélhámos miniszter
s egy kan szamár volt a szeretője
ha nem tudnám hol lakik
a Zöldmárvány-terem őre

ha nem tudnám hogy Török Kálmán az emigráns
patkányt evett itt a blokád alatt
ha nem tudnám mibe kerül
egy egyiptomi szarkofág
egy metróállomás

egy szabad vers
a leningrádi ügy
s a többi országos kaland
ha nem tudnám hogy a Nyevszkijen
a főtt rák a legízesebb falat

ha nem tudnám

ülök a mólón
az este zajosan néma
deltáján mint bütykös ujjú tenyéren
elém tartja a várost a Néva
ékköves gyűrűk régi és új kéreg
s kusza vonalak
mert a költő jósolni tud néha
ha halandó gondjait halni hagyja százszám
hogy ne vétkezzen

a fehér éjszaka szürke vásznán
utcai lámpák sárga kalapja virul
s már csak Van Gogh Napraforgóira emlékezem

Leningrád

ÍRÓK HÁZA, MOSZKVA

Hagyjuk a hitvitát, szép ecsém.
Messziről jöttem, idegen vagyok,
kinek Európa vén csecsén
nyílt a szeme kilenced napra,
s egyről-másról folyékonyan gagyog,

Fölöttünk, a teleírt falon
Pegazus legel, kimustrált jószág,
s míg elnézzük, hogy rúgják faron —
előttünk a Névtelen Költő
sírjára egy neves tenyérjós hág.

Szürcsölöm a török feketét,
eszembe jut, hogy a bortól hányok,
hogy ma minden versemet megvették,
s éjféltájt, ha kihal a város,
hazavisznek fáradt pincérlányok.

KÁNYÁDI SÁNDOR

KÁDÁR ISTVÁN SIRATÁSA

Meg kellett volna innunk azt az üveg bort
beszélgetnünk kellett volna még
késő a bánat
Maradnom kellett volna még

Jaj hogy az ég nem tudott villámló
dörgő záporával visszatartani
ha már szavad erőtlen volt a marasztalásra
beszélgetnünk kellett volna még
meg kellett volna innunk azt az üveg bort
ecetté vált azóta az üveg alján
ecetté a számban
ecetté ecetté vált
pedig hogy marasztaltál:
„ne siess öcsém többet már nem találkozunk
köszönöm a látogatást de ne siess
csak ezt az üveg bort
a félmunkát tudhatod nem szerettem
nem szeretem
a Fönnvalónak nem volt türelme
nincsen türelme hozzám
elfuserált
no még ne félj
még nincsen itt az óra
csak a kaszáját próbálja
új kaszát vett a tiszteletemre
nem vág most feni kalapálja
kiszikkadtam
belémcsorbul
ne sajnáljuk tőle a harmatot
felejtsd el amit mondtam
elfuserált a Fönnvaló elfuserált
egy Kossuth egy Washington lehettem volna
s a legtöbb amire vihettem
prezsbiter egy falusi eklézsián"

Ó mert egy Nagy Sándor eszével
megmaradni egy falu eszének
mert annak akire tizenkét évesen
nem egy birodalom de egy rászorult
nagy család gondja nehezül
akit hol egy magatehetetlen öreg
hol egy mezítlábas gyerek
kényszerít megalkuvásra
annak kínjához csak Prométheuszé fogható
ó hogy semmi szüksége nem volt eszedre
az emberiségnek
falusi Pláton

Pedig ez a falu még nagyobb is valamivel
mint egy akkori hellén város — jegyezted meg
nemegyszer jókedvűen

Elfuserált elfuserált a Fönnvaló
nem volt türelme
mert öt emberöltő is kevés
tíz élet is kevés lett volna
mert könnyebb a feneketlen kútból kimászni
mint a nyomorúság pokolnál
irtóztatóbb bugyraiból
mert csalóka a szegénység
mert zsugori a szegénység
mert mézesmázos a szegénység
mert képmutató a nyomorúság
legapróbb örömeit is egy megváltó
egy isten kegyességével gyakorolja
kipróbált példabeszédekkel int
szüntelen alázatosságra

Látjátok feleim megesz bennünket
a nyomorúság
becsapnak a példabeszédek

De ne sírjunk
mert a sírás tetszetősebb
sikeresebb mint az öröm
sírni sokkal szebben lehet
ne is örüljünk nincs minek
Jaj

VÍZHORDÓ

Tenyerükből ellenzőt tartva
néznek az aratók a napra,
hátratekintnek olykor-olykor:
botladozva viszem a korsóm

Lábam a tarló fölsebezte,
(hogy égett, sajgott minden este!)
Sokszor útközben eltűnődtem
s még a gyíkot is irigyeltem.

Lettem volna madárfióka,
pillangó, leginkább pilóta.
Eltörtem, eldobtam korsómat,
s maradtam mégis vízhordónak

Útvesztőkkel és kerülőkkel,
mindenütt hová elvetődtem,
még a tündöklő szép szivárvány
alatt is üres korsó várt rám.

Tenyerükből ellenzőt tartva
aratók néztek föl a napra

BALLADA

Serétet süvít a szél
lőporfüstöt pufognak
a motorok
vér fröccsen
kavargó levelekre

tört bokájú lompos
nádszál csüng a
villanypóznára akasztott
bádog szemétkosárból
mint egy süldőnyúl a
vadásztarisznyából

TAKÁCS IMRE

A DUZZADT AGYVELŐBEN

A duzzadt agyvelőben a világ terhe
Aranyfüst
Millió rétegbe hajtogatva

Ha lenne szerelem hőse
Jó lesz prófétának
Ha szólni igazságokért akart
Lesz aranyfüst

A harc a folytonos harc esélytelen
Húzzuk a tengerekből a halcsontvázat
Odavetünk egy vonalat
Haragban lelkesedésben
Ahogy az egyik fa körtét
A másik almát terem

A duzzadt agyvelőben
Boldogtalanság burjánzik föl
Itt csak a szerelem torolhatná
A sok szenvedést

Itt csak a szerelem itt csak
Az éles hajtogatások között botló
Itt akit megkeresni
Itt akit visszahozni
Itt csak a szerelem kettős győzelmével
Vagy a duzzadt agyvelő engem lehúz

Nyilalló lábszárcsontokra bordák közé
Kalodás karóba húz

EGY MÁSIK ATOMMÁGLYA

I

Nem tudom elfűrészelni magam
Nem tudok felejteni

Láttatok-e derékba metszett akácot
Növekvő koronával?

A pallos lefejezte
Vagy letestelte
Régen az elítélteket?
Az halál volt

II

Táplálkozni kellene másként
A világ jobb
Nedveit kellene fölszívni
Másik nyárban
De lesz-e könyörületes hozzám
Az ősi halál-emlékű talaj
Egy másik június zivatara
Egy másik atommáglya...?

ÖRÖMÖD HALMAZAIBAN

Örömöd halmazaiban égek,
hűvösödöm.
Testednek nyílásaiba végleg
fölgyűrődöm.
Tapadok tapadásommal kemény
formáidra.
Illanó olajban fürdő legény
rozmaringja.

Örömmel vendégeljük a fölhős
nagyszakállút.
Sikálunk kenyérdagasztó teknőt,
borjúvályút.
Nyitjuk a pipitérhabos udvart,
és a szérűt.
Akácok vadhajtásait sorban
lemetéljük.

Ketten a pillanatokban, fényben,
ritkaságban.
Majdnem a nyugtalanító éden
tisztaságban.
Tapintom homlokomon a ráncot:
én vagyok én?
Sétálsz, és úgy látom én, hogy
[táncolsz
kör közepén.

És egymást elereszteni egyszer
lesz keserves.
Kettészelt repülőgép az égen! —
majd ilyen lesz.
Fölhőt és pirkadatot és tisztást
összevérzünk.
A csókok nyomdoka lesz a
[stigmánk,
rongy a vértünk.

KOVÁCS ISTVÁN

HAVON FORGÓ ÉG

Kövekre fagyott a hínár,
levágott koszorús fejek,
eldobott gyűrűk a tó jegében,
aranyló rémült halszemek.

Csak egyensúlyom vesztem el...

Várj jeltelen-homlokú apám,
hogy könnyebben megtaláljam,
tüzet gyújt a zubbonyában.

Csak egyensúlyom vesztem el,
ha egyszer partot érek.
Szememben hordom halálát
a havon forgó égnek.

TÉRI TAMÁS

ZÖLDFALU

Fekszem a döcögő szekér fenekén, bámulom a kék eget. Sehol egy felhő, amerre a szem ellát. Belecsikordul a nehéz csöndbe a szekér kereke, aztán Sztyopka hangját hallom:

— Cob-cobe — noszogatja a lusta ökröket.

Megint csönd. Némán ásítozik a sztyepp. Elszendergek a szekér egyenletes ringására... Fölriadok.

Körös-körül a nap fakította sárga laboda a kazah sztyeppén. Tikkadt unalmában alig mozdul a levegő, áttetsző pára kúszik lassan-lassan a magasba.

— Cob-cobe! — Sztyopka csattogtatja az ökrök hátán az ostort. Az állatok nekirugaszkodnak, a szekér részeg futásnak ered. Átgázolunk egy sekély patakon. Ez a Gyerkul, amely nyáron csaknem egészen kiapad helyenként, a patak mentén keményre, hepehupásra szikkadt szürke iszap folyófenék volt még a tavaszon.

Beérünk az állomásra.

— Tprrr... — állítja meg Sztyopka az ökröket. Leugrik a bakról, fut a vágányokhoz. Utána iramodom. Mászkálunk a síneken, mint a kifeszített kötélen.

Az állomás kicsiny téglaépületéből öreg kazah bakter bújik elő.

— Aman — köszönti őt Sztyopka kazahul.

— Aman — válaszolja az öreg. — Kire vártok, fiacskáim?

— Az új kolhozelnökre — mondja Sztyopka, s nézi a baktert, mintha várná, hogy ismét megszólaljon.

De az öreg nem beszédes. Ránk emeli keskeny vágású, fátyolos szemét, hallgat. Amikor elballag, összenevetünk és máris gurulunk le a töltés oldalában.

— Gyújtsunk rá — ajánlja Sztyopka lent, a töltés tövében.

Rábólintok. Pajtásom előkotorja zsebéből a mahorkás zacskót meg egy darab gyűrött újságpapírt, letép két szeletet. Az egyiket nekem nyújtja. Megnyálazzuk a papírka szélét, és ujjaink közt megsodorjuk a cigarettát, ahogyan a felnőttektől eltanultuk. Sztyopka szertartásosan előveszi tűzcsiholó szerszámát, két kőből pattogtatja a szikrákat, míg fel nem parázslik a vastag bélű kanóc.

— Késik a vonat — mondja, s az orrán kifújja a füstöt. Utánozni próbálom, de elszédülök, mintha a fejembe szállna a füst.

— Hagymát is hoztam.

Hozzámvágna egy nagy hagymafejet, de röptében elkapom. Hagymát eszünk, nehogy megérezzék szánkon a dohány szagát.

Megint felkapaszkodunk a töltésre. Sztyopka a sínhez szorítja fülét.

— Jön már — mondja. — Hallom, ahogy jön.

Én is szeretném hallani a vonat zakatolását, úgy teszek, mint ő, de hiába fülelek.

Óriás hernyóként kúszik a kanyarban a vonat.

— Marhavagonok — mondja csalódottan Sztyopka.

Az ajtók el vannak tolva, a vagonokban fiatal, erős férfiak, szakállas vének, elmosódott korú nők, félig pucér gyermekek. Az egyik vagonból valami ismeretlen síp titokzatosan vékonyka muzsikaszava vág fülünkbe, szemünk szemekkel találkozik, kíváncsian ijedtekkel és szomorúakkal. Futnánk a sípszó után, oly szépnek tűnik, de felgyorsulva robog tova a szerelvény, míg el nem nyeli a végtelen sztyepp.

— Csecsenek — mondja Sztyopka. — Azokat viszik. — Majd kisvártatva hozzáteszi: — Mert átálltak a németekhez, azt mondják.

Végre beérkezik a személyvonat. Egy percig áll. Az egyik vagon lépcsőjéről korunkbeli kisfiú ugrik le, utána szőke, hosszú copfos lány, éppen hogy elbimbózhatott felette a süldőkor. Az ajtóból pettyes ruhás kövér nő adogatja le a bőröndöket, vagy öt darabot.

— Siess, mama — mondja a lány. — A papa még nem szállt le.

— Jön már ő is.

A férfi falábú, arcvonásai fiatalosak, de a haja teljesen ősz.

— Mehetünk, Pável — mondja a terebélyes asszonyság, és lányával lesegítik a férfit a lépcsőn.

Elébük cammogunk. — Magukért jöttünk — szólal meg Sztyopka.

— Nagyon jó. De mivel megyünk innen? — kérdi a nő.

— Ott a hintó — mutatja Sztyopka a töltés tövében álló rozoga szekeret.

Segítünk felpakolni. A falábúnak kezünket nyújtjuk a bakról, családja meg hátulról támogatja. Elindulunk.

— Benneteket hogy hívnak? — kérdi a férfi.

— Sztyopkának. Sztyepán Kalasnyikovnak.

— Hát téged? — fordul hozzám.

— Engem? Tiroler Tamásnak. De csak Tomnak becéznek.

— No, ez nem orosz név.

— Nem is orosz ő — vág közbe Sztyopka. — Magyar. Az apja a börtönben van.

A falábú részvevőn hunyorog.

— Evakuáltak vagytok?

— Azok.

— Testvéred van?

— Nincs. Ketten vagyunk anyámmal.

— Nehéz sorotok lehet.

— Nehéz.

— Cob-cobe! — kiáltja Sztyopka. Nem tetszik neki, hogy velem beszélget az új kolhozelnök. — A bácsi a háborúban volt? — kérdi.

— A lábamra gondolsz? Hát azt még a polgárháborúban veszítettem el.

— A polgárháborúban? Nálunk meg Csapájev harcolt. Ha élne, a németek nem mertek volna háborút kezdeni.

— Nem-e? — nevette a falábú.

A nap már bíbor koronaként úszik az ég peremén, mire a falu határába érünk. Ránk esteledne, de az ökrök megszaporázzák léptüket, érzik az otthon meleg szagát.

— Az ottan Zöldfalu — mondja Sztyopka.

— Zöldfalu? — tűnődik az asszony. — Miért is hívják Zöldfalunak?

— Kertek voltak itt valamikor, hát ezért Zöldfalu — magyarázza Sztyopka. — Csak az egyik télen, még a háború előtt, kifagytak, nagy zimankó volt.

Míg végighajtunk a falun, alattomban a lányt nézem. Szőke haja vastag, derékig érő copfba fonva, szeme szilvakék, ajka duzzadtan piroslik, akár az érett cseresznye, kökényszínű ruhácskája alatt feszül a melle. „Nagy már a

cicije" — morfondírozok magamban. Odasúg valamit kisöccsének, mindketten nevetnek. Talán rajtam?

A falu határában széles a Gyerkul, fűzfák meg magas jegenyék nézik magukat a víz tükrében, alattuk a mélyben az ég és a nap hasonmása. Hirtelen egy ezüstös hal ível ki a vízből, gyűrűk szaladnak széjjel a felszínen, ráncos a kép, majd újból kisimul.

— Az Uralba ömlik a folyó? — kérdi a kisfiú.

— Nem az Uralba. A Csaganba. Az meg az Uralba — világosítja fel Sztyopka.

A folyó kettévágja a falut, Öreg- meg Újfalura. Szekerünk végignyikorog a két települést összekötő földhídon, befordulunk a Fő utcára. Újfalu sem látszik újabbnak a Réginél, bár később épült. Csupa vályogtáblából emelt, fehérre meszelt görbe falú földszintes ház. Sok ablaknak törött az üvege: télen majd ronggyal betömik a réseket, mert nehéz üveghez jutni. Az udvarokról trágya bűzlik. Kutyák csaholnak. Itt-ott, a házfalak tövén futó vályogpadlókon a mezei munkából megtért fehérnép tereferél, nevetgél. Az utca porában rongyos, mezítlábas gyerekek viháncolnak, futnak a szekér után.

Az elnökcsalád a faluvégen üresen álló tágas házba költözik. Öreg özvegyasszony lakott benne, de két hete meghalt szegény, két fia meg a fronton van, nem tudni róluk, élnek-halnak-e. A házból elébünk tipeg a gazdasági vezető, a kolhoz második embere.

— Isten hozta a drága főnökséget — mondja óvatosan.

Szikár kazah ember, ravaszul sunyít a szemével. Két asszonnyal él, mindkettőtől vannak gyerekei. De azt mondják, hogy sohasem veszekednek, és jól megvannak egymással.

— Vihetitek a szekeret aludni — fordul hozzánk, amikor a bőröndök már lent sorakoznak a földön. — Megdolgoztatok mára a munkaegységetekért.

Utat törünk a sok bámész gyerek között, akik kíváncsian meresztik szemüket a jövevényekre meg a sok bőröndre. Megkapaszkodom a szekér oldalában, mert a lomha ökör futásban dülöngélni kezd, mint hullámokon a ladik.

*

Kalasnyikovék heten vannak testvérek. Nyolcan voltak, de a legidősebb testvér odaveszett a háborúban, apjukkal együtt. A két másik fiú sebesülten került haza. Az egyik légnyomást kapott, szüntelenül a fejét rázza, kigúvadt, vizenyős kék szeme forog gödrében. Ijesztő látvány, míg meg nem szokta az ember. Épeszű, de csak akkor szól, ha kér valamit, vagy köszön a vendégnek. Dolgozni alig tud, olykor segít öccsének a barkácsolásban: szerszámot adogat, vagy a szemetet összesöpri. Öccse, Páska a legnagyobb barkácsoló a faluban: szigonyt, vízhordó járomfát csinál, kampóval a két végén, vagy vödröt foltoz. Tüdőlövéssel került haza, most ő a családfő. Húszéves lehet. Az anya töpörödött, köszvényes asszony, idő előtt megöregedett a sok szülésben meg kemény robotban. Páska nem hagyja, hogy a nehéz munkát ő végezze, de így is kijut szegénynek elég vesződség a hét gyerek körül. Sztyopka a legifjabb fiútestvér, mert csak a legkisebbik lány, a hetedik. Akulinának hívják, nyolcéves. Vasárnap szép, divatos városi ruhácskákban járatják, mert amikor Páska tavaszkor fent járt Uralszkban, hogy az ürgebőröket eladja, hozott neki mindenfélét. Anyám is Kalasnyikovéknak adja el az én kinőtt ruháimat, de ők sajnálják Sztyopkára ráadni, inkább átszabja az asszony lánycicomára Akulinának.

Sűrűn szüremlik már a szürkület, amikor Sztyopkával beállítunk.

— Megjöttetek, legények? — kérdi Páska. — Meghoztátok az új elnököt?

— Meg — veti oda Sztyopka.

— Na'iszen. Egy hétig sem tudunk meglenni elnök nélkül. Megy az egyik, jön a másik. Ez mért nincs a fronton?

— Falábú.

— Falábú? Aztán miféle ember? Családja is van, mi?

— Van — mondja Sztyopka. — Olyan kövérkés fehérnép az asszony. Lánya is van, meg egy fia.

— Lánya is? Aztán nagy-e már az a lány?

— Nagy. Már cicije is van.

Páska nevet:

— Te aztán értesz a lányokhoz, öcsém.

Éppen kampót ver egy járomfa végére. A munka végeztével a fejrázós testvérének nyújtja a kalapácsot és a szögládát, tegye el. A vízhordó járomfát a lába elé teszi, mintha még gyönyörködni szeretne művében. Három öccse az asztalnál durákozik, Akulina anyja körül sündörög. Az asszony a kemence mellett foglalatoskodik, félretolja a kemence száját elzáró vékony vaslemezt, hosszú nyelű edényfogóval benyúl a kásás kondérért, félrerakja, míg tűzpiszkálóval megbolygatja a parazsat, majd a helyére tesz mindent.

— Páska — mondja az egyik durákozó testvér —, igaz, hogy a németek irtják a zsidókat?

— Igaz hát — feleli Páska.

— Hát a zsidókat az orosz ember sem szereti — vélekedik a másik durákozó.

— Az orosz ember is hülye — mondja Páska. — Te is az vagy.

— Én? Orosz kozákok vagyunk.

Így tituláltatják magukat a Kalasnyikov testvérek, megkülönböztetésül a kazahoktól, akiket ugyancsak kozáknak mondanak.

— Az orosz kozák is orosz — zárja le a vitát Páska.

Közben megfőtt a köleskása. Az asszony engem is asztalhoz invitál:

— Egyél velünk egy kis kását, fiacskám.

Szabadkozom, hogy anyám is kását főzött vacsorára, de Páska rámparancsol, így hát asztalhoz ülünk. Sztyopka még megkérdi tőlem:

— Ti zsidók vagytok?

Anyámtól tudom, hogy azok vagyunk, de szégyellem bevallani.

— Nem, nem vagyunk azok — mondom.

Mielőtt leülne, az asszony a kis sarokpolcon álló ikonokhoz fordul. Három, ikon, a középen Szűz Mária a gyermek Jézussal, kétoldalt glóriás szentek; mindegyik ezüstözött keretben.. Imát mormol, kéri az égieket, áldják meg eledelünket. A gyerekek keresztet vetnek, csupán Páska meg én maradunk ki a szertartásból. Az asztal közepén az óriás kondérban fortyog a köleskása. Fakanállal nyúlkálunk a közös tálba, nagy igyekvőn fújjuk a párolgó pépet, hogy hűljön és lenyelhessük. A maradékot Sztyopka kanalazza ki a kondérból. Vacsora után petróleumlámpát gyújt az asszony: fekete korom száll fel a kanóc végéről, míg le nem csavarja, hogy kis lánggal égjen. Aztán ráteszi az üveget.

— Eljössz-e ma a mulatságba? — kérdi tőlem búcsúzóul Sztyopka, mert szombat lévén, este mulatság lesz a faluban.

— El — mondom.

Hazaszaladok. Anyám még nem jött meg a tejgazdaságból, ahol a kolhoztehenek esti tejhozamát jegyzi fel a naplóba. Agafja néni gubbaszt egyedül a sötétben.

— Te vagy az, fiacskám? — kérdi. — Mindjárt világosságot gyújtok.

A pislákoló fényben rámvillantja sárga fogait, arcán elmélyülnek a barázdák, amint szája mosolyra húzódik. A tavaszon költöztünk hozzá, amikor ura, az ács meghalt.

— Egyél pirogot — mondja, és elém tol egy szelet sárgarépával töltött süteményt.

— Köszönöm, Agafja néni — szabadkozom —, megvacsoráztam már Kalasnyikovéknál.

— Egy darabka pirogot azért csak eszel.

Látom, hogy ezt a szeletet nekem szánta. „Levél érkezett" — morfondírozok magamban —, „mindjárt előveszi, hogy olvassam fel". Így is van.

— Olvasd csak ezt a levélkét, fiacskám — mondja, és elém tárja a háromszög alakba hajtogatott papírlapot. — Ma hozta a postás, aztán nem volt, aki elolvassa.

A kisebbik fiától jött a levél.

— Drága mamánya — rakom össze a gyerekesen táncoló, suta betűket —, fogadja szívélyes üdvözletemet. Valamint adja át üdvözletemet... — és itt a falubéli rokonok és ismerősök hosszú felsorolása következik. — Remélem, mindannyian jól vannak — olvasom tovább. — Én is már egészen felgyógyultam, mert csak könnyű sebesülésem volt. Csak a vállamból vettek ki egy szilánkot. Jövő héten már indulok is a frontra, hogy tovább harcoljak a német megszállók ellen, amíg ki nem űzzük őket a mi szeretett hazánk földjéről. Az imént levelet kaptam Pjotr bátyámtól. Ő is jól van. Azt írja, kitüntetést kapott, előléptették főhadnaggyá. Büszkék lehetnek rá, édes mamánya, meg az én Jelizaveta sógornőm, meg a kis Száska unokaöcsém. Küldtek ők nekem egy csomagot, ide a kórházba, amit köszönjön meg nekik szépen, édes mamánya, ha netán felutazna Uralszkba, vagy ők lejönnének Magához, Zöldfalura. Dohány meg egy üveg lekvár volt a csomagban. Tudom, drága mamánya, hogy nehezen megy a sora, amióta papánya, isten nyugosztalja, meghalt. De azért ne csüggedjen. Vége lesz a háborúnak, és hazajövünk. Én is, Pjotr bátyám is. Habár ő Uralszkban él, de az sincs messze. Azt tetszett írni a múltkor, hogy lakik nálunk egy evakuált asszony a fiával, és hogy nem is oroszok, de jó emberek. Ennek nagyon örülök, mert így legalább nincs egyedül. Az meg, hogy az asszony nem hiszi az istent, meg a fiát sem imádkoztatja, igazán nem nagy baj, édes mamánya. A kis keresztet, amit mamányától kaptam, mindig a nyakamban hordom, így hát ne aggódjék értem. Még egyszer mindenkit üdvözlök. Forrón ölelve, maradok szerető fia: Mihej.

Agafja néni nagyot sóhajt.

— Áldjon meg érte a Jézus Krisztus — hálálkodik a levél olvasásáért. — Ilyen hát az én Mihejuskám.

Közben megjött anyám. Köszön a gazdasszonynak, s amikor rámnéz, nedves lesz a szeme. Mindig ilyen, ha rámnéz.

— Levél jött Mihejtől — újságolja Agafja néni. — A fiad elolvasta.

— Rendjén van, hogy felolvastad. Mit ír Mihej?

— Jól van az én fiacskám. Meggyógyult. Pjotr meg — azt írja — főhadnaggyá emelték. Hát ilyen nagy tisztesség. Bárcsak jönne már levél az én Petrusenykámtól is.

Anyám kiveszi a kályhából a körte alakú kis vasedényt, amelyben még melegen szunnyad a köleskása. Vacsorához ülünk, de én már csak anyám kedvéért eszem. Őt nézem, édesanyámat, s a petróleumlámpa bágyadt fényénél látom, erősen őszül a haja.

— Elmennék ma a mulatságba — mondom.

Anyám felnéz a tányérjából, mert mi külön tányérból eszünk.

— Nem gyereknek valók az ilyen mulatságok.

Agafja néni bölcsen közbeveti:

— Menjen csak. Mi baja esnék?

*

A langyos este csillagokkal hinti be az eget, vajszínű lámpásként imbolyog a falu fölött a csonka hold. Új, búsongó, izgató neszek rajzanak körül. A faluvégén harmonika szól, vidám hangjaiba és a pajzán énekekbe belecsap a lányok és a fiatalasszonyok lármája, a legények hahotázása. Mert megtapogatják, megcsipkedik a szép fehérnépet a legények. Azok meg visítoznak, mint a megrugdosott malac. Jókat nevetnek a legények. Csak a két Bazumov lányhoz, a falu szépeihez nem mernek nyúlni. Klavgyijához, a fiatalabbhoz azért nem, mert a gazdasszonyom fiának, Mihejnek a menyasszonya, s nagyon gögös menyasszonyi hűségére, hamar rájár a keze egy pofonra. A nővérét, Zinkát meg azért nem bántják, mert — bár bekötötték már a fejét — összeszűrte a levet Kalasnyikovék Páskájával. A két testvérlánynak vállára omló lenszőke haja van, szemük vágása is, színe is egyforma, el sem tagadhatja senki tőlük, hogy egy anyától, egy apától valók. Csak a szemük néz másképpen: Klavgyijáé rideg és szigorú, Zinkáé meg parázslik, mint bagzó macskáé.

— Páskát lesed? — veti oda Zinkának egy hetyke legényke. — Nem félsz a vétektől?

— Aki nem vétkezik, nem gyón, aki nem gyón, nem üdvözül — nevet Zinka. — Aztán édes vétekről még gyónni is öröm.

— Velem nem jössz-e édesvétkezni? — vág rá a legényke.

— Ugyan mit tudsz te?

Elcsitul a lárma, megjöttek a Kalasnyikov testvérek. Öten jönnek, csak a legidősebb, a fejrázós testvér, meg a kis Akulina hiányzik a testvérsorból. A négy legény csizmában lépked. Sztyopka mezítláb követi bátyjait. Iván, korban a Páskát követő testvér subát kerített magára. Meztelen testére borul a suba, hogy ha el-elcsíp majd egy lányt, széttárva subája szárnyait, magához szoríthassa. A lány majd visítozik, a többiek meg kárörvendőn kacagnak.

— Csönd legyen! Kalasnyikov énekelni fog! — mondja Mityka, a középső testvér, utánozva a Csapájev-filmből ismert jelenetet. — Húzd meg a nyávogó masinát, Gyimka! — fordul öccséhez.

Gyimka nagy harmonikát cipel, most játszani kezd. Mityka rázendít a nótára:

Hosszú nyelű gereblye,
Jó pengéjű kasza —
Áll a parton egy kozák,
Kilátszik a fa — a . . . —
lun él a szép leány,
Aki jön, csodálja,
Csak egy nagy hibája van:
Büdös a pi — i . . . —
császár, német császár
Írt egy levelet
Hogy az orosz vodkától
Hamar bese — e . . . —
gíts uram, Jézus . . .
stb.

Páska rárivall öccseire:

— Hagyjátok abba!

— Hű, de nagy mennykő csapott beléd, bátyám — így Mityka. — Csak nem az új elnök lánya páváskodik ott?

De bizony, ő az. Bátortalanul megáll húszlépésnyire a gyülekezettől, és néz hallgatagon. Szőke copfja lelóg a derekáig csakúgy, mint akkor a szekéren, a szemét meg nem látom, de emlékszem rá, hogy milyen: szilvakék. Éppen csak más ruhát vett magára, piros mintákkal kihímezett fehér blúzt meg sötétkék szoknyát.

— Jöjjön közelebb, nem bántjuk, kisasszony — kiált át hozzá Páska. — Mondja, hogy hívják? — kérdi a lányt, amikor az elébe jön.

— Arina.

— Arina? Hát a családneve? Csak van valami családneve?

— Hogyne lenne? Gerdo.

— Hát akkor Gerdo Arina — nevet Páska. — Szép név.

— Magának tetszik?

— Hát hogyne tetszene: szép lányhoz szép név illik. Aztán táncolni tud-e? Mert én csak az olyan lányt szeretem, aki táncolni tud, meg tüzes.

— Én nem vagyok tüzes — válaszol a lány —, de táncolni tudok egy kicsit. Az „Almácskát" is tudom.

— Gyimka — fordul a harmonikás öccséhez Páska —, húzd el az „Almácskát".

Megint szól a harmonkia, Mityka meg énekli az „Almácska" átköltött szövegét:

Hej, almácska, *Két tengerész verekszik*
Szép hajnal virrad: *Egy szűzlány miatt.*

— Miért nem táncol? — kérdi Páska a lányt.

— Nem merek.

— Nem mer? Hát akkor nézzen meg engem! — S kurjant egyet: — Búsak, hej, sose legyünk: egy kopek az életünk!

Páska guggolós táncot jár, mintha rossz szellem szállta volna meg. Nagyokat ugrik és pörög a levegőben, aztán cigánykereket hány. Hirtelen megáll, fojtó köhögés fogja el.

— Nem bírom tüdővel — nyögi. — Nem cimborálhatok én már az ördöggel. Mityka, add ide a csetvertyinkát.

Öccse előhúz zsebéből egy két és fél decis szivuhás (gabonapálinkás) üveget, ezt hívják csetvertyinkának. Páska elveszi az üveget, tenyerével nagyokat üt a fenekére, míg ki nem röppenti nyakából a dugót. Szájába önti a vodkát, egyet nem nyel, úgy ereszti le a torkán a tüzes folyadékot.

— Húzd meg te is, Iván — nyújtja a maradékot öccsének.

Iszik a subás is, de látni: nem szokta még meg az italozást. Küszködik az undorral, szeméből könny buggyan. Az üres üveget Sztyopkának adja, Sztyopka vodkacseppeket ráz ki a tenyerére, s felnyalja.

— Akarsz egy kis szivuhát? — kérdi tőlem.

Ütögeti az üveg száját a tenyeremhez, én is megnyalom a nedves foltocskát.

— Ízlik?

— Ízlik, hát — mondom.

Iván meg megkerüli Arinát, és megszólítja:

— Kisasszony!

S mikor a lány megfordul, kitárja subáját, és a mezítelen testéhez öleli.

— Eresszen el! Eresszen el! — vergődik karjaiban a lány. — Eresszen el! — kiáltja, és kétségbeesett zokogásban tör ki.

— Nem eresztlek, nem eresztlek — hajtogatja éneklő hangon Iván.

Hahotázik az egész gyülekezet. Harsány és kárörvendő a kacaj.

— Ereszd el! — mondja Páska!

Hirtelen csend.

— Ereszd el! Mit mondtam?

Iván elengedi a lányt. Páska az öccséhez lép, és megüti.

— Ne bántsál, bátyám — mondja Iván elcsukló hangon.

Páska nem hallgat rá. Ökölcsapásokat zúdít az arcába, mintha eszét vesztette volna. Iván orrából megered a vér.

— Maga miatt megvertem az öcsémet — mondja Páska a lánynak, hir-

telen lecsillapodva. — Kár volt elrontani a mulatságot. De most már mindegy. Hazamegyek.

Zinka, a szeretője, odasündörög hozzá, és megszólítja:

— Páska, én is veled megyek.

— Hagyj magamra — veti hátra Páska elmenőben.

— Ne hagyj el engem, Pásenykám — kiált utána Zinka, de Páska vissza sem fordul, mintha nem is hallaná.

Klavgyija megfogja a húga kezét, suttog neki:

— Ne menj utána, Zinka! Téged is megver.

— Megver? Te, Arinka — fordul hirtelen Arinához —, te Arinka, nehogy kikezdj az én Páskámmal, mert kikaparom a szemedet.

— Én senkivel sem szoktam kikezdeni — mondja félénken a lány.

Páskát már elnyelte az éj, Iván meg két tenyerébe temeti véres arcát.

*

Augusztusban, a nagy dologidőben kint vagyunk Sztyopkával a kísérleti gazdaságban: Páska hozott ide, mert ő kezeli a szivattyúházat, amely az öntözőárkokba hajtja a Gyerkul vizét. A gazdaság hat kilométernyire van a falutól; az utat vastag porréteg fedi. Ha szél kerekedik, szürke gomolyag száll az út mentén, ördögszekerekkel kergetőzik. Nagy ritkán járunk be Zöldfaluba, inkább az éjszakát is a gazdaságban töltjük. Kora hajnalban a dinnyeföldeket járjuk, nagy kupacokba hordjuk a görög- meg a sárgadinnyéket. Olykor Páska is velünk tart, most már nem sok dolga akad a szivattyúháznál.

— Mi az, Páska, asszonyi munkára adtad a fejed? — kérdi ilyenkor a velünk dolgozó fehérnép.

— Csak azért teszem — találja fel magát Páska —, hogy veletek lehessek.

Az asszonyok nevetnek.

— Tudod-e, Páska, mért vagy te olyan nagy becsben? — mondja az egyik menyecske. — Hát csak azért, mert aki igazi muzsik a faluban, az mind a fronton van. Lásd, az enyém is.

Páska jól megnézi magának a fiatal asszonyt.

— Nem bánnám, ha nálad is nagy becsben lennék, ha csak addig is, amíg a muzsikod haza nem kerül.

— Azt nem ajánlanám néked, Páska — kuncog a menyecske —, mert ha hazajönne az én emberem, és megneszelne valamit, hamar kivágná a tojásaidat.

Dagadtan remegő keblekből epekedő asszonyi kacaj buggyan elő, mohón, sejtetőn. Énekelni kezd az egyik asszony:

Elvesztettem a gyűrűmet...

a többiek teli tüdővel felkapják:

S vele a szerelmemet...

Ebédhez kongatnak. Csajkát lóbálunk a kezünkben, úgy állunk be a sorba. Jevfroszinyija, a kövér, hatalmas mellű szakácsnő nagy merítőkanállal krumplilevest mér. Aki megette a levest, mehet a köleskásáért. A kásába vajat teszünk, amit Akulina hozott ki ebédhez a két testvérének, ők osztoznak velem. A vajból finom sárga cseppek képződnek a forró pép tetején. Akulina is velünk tart, Sztyopka csajkájából emeli ki a kását, mintás fakanállal.

Ebéd után hármasban lefutunk a Gyerkulhoz, elindulunk a part mentén a náddal és fehérliliommal benőtt öbölhöz. Errefelé sok a vipera, de én igyek-

szem palástolni félelmemet. Sztyopka magával hozza a hosszú ostort, s ha viperával találkozunk, bőszen rácsap. Ilyenkor rémülten nézem a veszedelmes hüllő haláltusáját, amint rácsavarodik az ostorra és dühödten belemar. Sztyopka ügyesen kihúzza alóla az ostort és a levegőt hasító gyors csapásokkal hamar végez vele. Néhány nap múlva, ha erre járunk, csupán a napszítta, megfakult bőrű tetemet találjuk.

Ott, ahol szabad rést hagyott a parton a nád, pucérra vetkőzünk, és megfürdünk. Ha hanyatt fekszem a vízen, látom a gyéren úszó felhőket, s ezek állatalakokká válnak képzeletemben. Vagy figyelem a magasan szálló keselyűt, amint zsákmányt keresve lejjebb ereszkedik és rácsap hirtelen a kis ürgére.

— Láttad a keselyűt? — kiáltok Sztyopkának, s a víz felszínén — úgy hallom — erősebb és tisztább a hangom.

— Láttam hát. Ússzunk a túlsó partra — javasolja.

Ott, ahol lábunk eléri a feneket, bevárjuk Akulinát, aki macskamódra kalimpál a vízben.

— Rajta, húgocskám — biztatja Sztyopka.

A parton a fűben hentergünk, sütkérezünk a napon.

— Nem akartok lökdösni? — kérdi Sztyopka.

— Én nem akarok — mondja Akulina.

— Buta vagy — ripakodik rá a bátyja. — Hallgass csak rám.

Akulina vonakodva hanyatt fekszik. Nézem a soványka, pucér gyerektestét. Úgy érzem, hogy valami ismeretlen, eddig mélyen szunnyadó vágy dagasztja mellemet, a szívem is gyorsabban ver.

— Feküdj rá. Úgy la... — Sztyopka suttogva utasít, mit tegyek.

Gyermeki igyekezettel, de hasztalan próbáljuk eljátszani a felnőttek játékát.

— Na, most már elég — jelenti ki Sztyopka.

Feltápászkodunk. Megfogom Akulina kezét, úgy futunk Sztyopka után a folyóhoz.

Szürkületkor, amikor Akulina már hazament az asszonyokkal, megint megfürdünk Sztyopkával a Gyerkulban. Ilyenkor — úgy tűnik — melegebb a víz, nem akaródzik kijönni.

— Fogjál meg! — kiáltja Sztyopka.

Gyorsabban úszom, mint ő, mégsem tudom elkapni, mert ha a víz alá bukik a partnál, csak a folyó közepén jön fel. Aztán hallom a nevetését. De hiába is igyekszem megközelíteni, újból alámerül.

— Azelőtt féltem a vízimanóktól — mondja Sztyopka. A parton heverészünk, a nádas tövében.

— Nincsenek vízimanók — mondom, s a fehérliliomot nézem, amelyet az imént szakítottam le a vízben.

— Én láttam egyszer — meséli Sztyopka. — Még a háború előtt. Egészen kicsi voltam még akkor. Itt ültem a Gyerkulnál, akárcsak most veled. Este is volt már, ilyesféle, mint ez a mai. Én meg belenéztem a vízbe, és megláttam. Hosszú, nagyon hosszú szakálla volt, a haja is hosszú volt. A szeme zöldellt, ahogy rám nézett. Hű, de megijedtem. Aztán illa berek, nádak, erek, hazáig meg sem álltam.

Elhallgat. Nézzük a víztükröt, amelyben Sztyopkának megjelent a vízimanó. Ha most megjelenne, én is elhinném, hogy létezik. Csend van, nádszál se rezdül.

— Mit gondolsz, van isten? — kérdezi hirtelen Sztyopka.

— Nincs.

— Hát a szentek.

— Azok sincsenek.

— Akkor meg honnét szedték őket az ikonfestők?

— Hát csak úgy kitalálták.

— És a Szűzanyát, meg a Krisztust?

— Azokat is.

— Azokat nem — mondja határozottan Sztyopka. — Emlékszem, egyszer papánya azt mondta, hogy a Krisztus zsidó volt, de a mamánya csak nevetett. Hogy is lehetett volna a Krisztus zsidó, azt mondta, amikor a zsidók ölték meg. A Krisztus orosz volt. Így mondta mamánya.

— Nem is volt Krisztus — kötöm az ebet a karóhoz. — Egy könyvben olvastam, hogy kitalálás az egész.

— Hát lehet, hogy nem is volt — hagyja rám Sztyopka. — Lessük meg ma Páskáékat — javasolja kisvártatva. — Bizonyára eljött Zinka.

Elindulunk visszafelé. Amikor a szivattyúházhoz érünk, egy földhányás mögé rejtőzünk, száz méternyire a háztól. A szélső gerendán Páska ül Zinkával, mindketten pucérra vetkezve. Egyik kezével a lány vállát, a másikkal a mellét fogja Páska. Lábukkal a vizet kavarják. Nem halljuk, szólnak-e egymáshoz, vagy csak ülnek egymás mellett, nagy csendben, megbékülten. Hirtelen Zinka feláll, és a gerendáról a vízbe ugrik. Férfimódra úszik, karjait félkör alakban íveli át a feje fölött, tenyerével csapkodja a vizet.

— Érj utol, Páska! — messze viszi hangját a víz.

Páska utánaugrik, utoléri a folyó közepén. Fogócskáznak, kacagásuk belehasít a levegőbe. Páska karjaiban hozza ki a vízből a lányt, lassan leteszi a part menti fűbe, melléje telepszik ő is. Sokáig játszadoznak. Testük egybefonódik. Kíváncsian nézzük, hogyan rúgkapál Zinka a lábával.

— Így kell lökdösni — szól Sztyopka. — Páska érti a módját.

Visszamegyünk a gazdaságba. Szalmazsákot, pokrócot hozunk ki a fészerből, a szabad ég alatt töltjük majd az éjszakát. De még nem fekszünk le, várjuk Páskáékat. Sztyopka óriás görögdinnyét vág fel, azt majszoljuk; meszszire köpködjük a fekete magokat. Megjönnek Páskáék. Mellénk telepszenek, esznek a dinnyéből. Nem sejtik, hogy meglestük őket. Páska is kihoz két szalmazsákot meg egy széles pokrócot. Gatyára vetkőzünk. Zinka is ledobja ruháját, feszül rajta a kising. Sztyopka nyomban elalszik, én meg behunyom a szemem, hallgatom, mit beszélnek Páskáék.

— Ugye, tetszett neked az elnöklány akkor este, a mulatságban? — kérdi Zinka.

— Az is lehet, hogy tetszett. De hisz most veled vagyok, minek faggatsz?

— Félek, hogy elhagysz te engem, Pásenykám. Én meg akkor hogy éljek nélküled?

— Nem tudsz nélkülem élni, Zinka?

— Nem én. A szívem megszakad, ha csak arra gondolok, hogy meg kell válnom tőled.

— És ha hazajön a te Danyilád, akkor mit teszel?

— Otthagyom én Danyilát. Nem élek vele. Nem is tudok én már mással élni, csak teveled, Pásenykám.

— Megjön Danyila, megöl téged is, meg engem is.

— Csak nem félsz Danyilától? És ha félsz, menjünk el innen. Menjünk el innen, Pásenykám. Szovhozba is mehetnénk, azt mondják, ott jobb is az élet.

— Melyik szovhozba? Peremjotnojeba? De hiszen az tizenkét kilométerre van innét. Danyila ott is megtalál.

— Városba is mehetnénk. Uralszkba vagy akár Szarátovba. Szabadok vagyunk, akár a madár. Mért ne mehetnénk?

— Mint a madár — nevet Páska. — Városban nem is lehet bejelentkezni. Aztán anyámat meg testvéreimet kire hagynám?

— Nem szeretsz te engem, Páska. Mert ha szeretnél, úgy ahogy én szeretlek, mindenkit otthagynál értem. Lásd, én mit meg nem tennék érted.

— Ugyan, Zinka, mit is tehetnél te értem. Vízbe fojtanád magad? Minek? Butaság lenne.

— Csak tehozzád köt a szívem. Szeress engem, Pásenykám. Másra nem is kérlek.

— Szeretlek, Zinka. De most már aludjunk. Hajnalban kelünk.

Elhallgatnak. Kisvártatva hallom, hogy szuszog álmában Páska. Zinka még ébren van, forgolódik, sóhajtozik. Aztán elalszom én is.

*

Szeptember közepén — kéthetes késéssel — kezdődik az iskola. Ljubov Vasziljevna, a tanítónőnk bemutatja az osztálynak az új elnök fiát. A fiú félénken körülnéz, s amikor a szemünk találkozik, felismer és elmosolyodik.

— Ő lesz az új pajtásotok — mondja Ljubova Vasziljevna. — A neve Gerdo Andrej. Fogadjátok szeretettel.

A tanítónő az eminens tanuló, Orlova Tonyka mellé ülteti Andrejt. Egy padban ülök Sztyopkával, Tonyka mögött. Padtársam megböki hátulról az új fiút, előrehajolva a fülébe súgja:

— Barátok leszünk, Andrej.

Óra alatt bejön az igazgató, Grigorij Nyikanorics, a tanítónőnk férje. Magunk közt csak Grisának becézzük. Matematikát tanít a felsősöknek. Erősen húzza a lábát, amióta hazajött a frontról. Tüzér százados volt, kitüntetéseit büszkén viseli. Nagyon szeret mesélni a háborúról. Szünetben olykor maga köré gyűjti a fiúkat. Betéve tudjuk már a történeteit, amelyeket mindig úgy ad elő, mintha először hallanánk. Egy ízben így kezdte mondókáját: „Emlékeztek, amikor majd belefulladtam a Dnyeperbe?" — mintha mi is ott lettünk volna az átkelésnél. Akkor magunkba fojtottuk a már-már kirobbanó röhögést, de azóta is emlegetjük ezt a lehetetlen mondatot, ha Grisáról esik szó. Most tettetett szigorral végignéz a feszesen álló nebulókon, és int a kezével.

— Üljetek le — szól Ljubov Vasziljevna.

Tanítónőnk zavartan mosolyog. Mindig így mosolyog ez a csodálatosan szép asszony férje társaságában, mintha kissé szégyellné őt. Az igazgató leül a tanári asztal mögé, hintáztatja magát a széken.

— Nos, vége a szép nyárnak. Figyeljetek ide, különösen ti, fiúk. Nincs többé dohányzás. Nyáron nem bántam, ha dohányoztatok, mert dolgoztatok, segítettetek a kolhozban. Ugye, Kalasnyikov — fordul Sztyopkához —, te is megmondhatod, hogy amikor kint jártam a kísérleti gazdaságban szivattyút javítani, még mahorkát is adtam neked. Így volt, Kalasnyikov?

— Így volt, Grigorij Nyikanorics — válaszolja hetykén Sztyopka.

— De most már ennek vége. Most tanulnotok kell. Ha valakit rajtacsípek a dohányzáson, kicsapom az iskolából.

Feláll, és végigbiceg a padsorok között.

— Mutasd a történelemkönyvedet, Tiroler — fordul hozzám.

Előkotrom táskámból a tankönyvet, és feléje nyújtom. De ő csak egy pillantást vet rá, anélkül, hogy a kezébe venné.

— Rendben van. Ez az új könyv. Most te is mutasd, Kalasnyikov.

Fellapozza az idősebb testvérektől örökölt megtépázott tankönyvet, és Sztyopka elé teszi.

— Ez ki? — kérdi.

— Blücher — olvassa Sztyopka a képaláírást.
— És ez?
— Buharin.
— Tudod, hogy ezek kicsodák?
— Igen, a nép ellenségei.
— És mi volt a nyári házi feladat?
— Hagy akiknél ezek nincsenek leragasztva, ragassza le.
— Te miért nem ragasztottad le?
— Elfelejtettem.
— Ilyesmit nem szabad elfelejteni. Mutasd a könyvedet, Orlova — fordul Tonykához, az eminens tanulóhoz Grigorij Nyikanorics.

Magasra tartja a fellapozott könyvet, hogy lássa az egész osztály. A szöveges rész le van ragasztva, csupán a tintával többször áthúzott Blücher-kép éktelenkedik kiszurkált szemekkel a lap felső sarkában.

— A nép ellensége nem érdemel kegyelmet — mondja Grisa. — Aztán dohányzás nincs — teszi még hozzá, és kibiceg az osztályból.

A szünetben két pártra oszlanak a fiúk, az öreg- és az újfalusiakra. A lányok a nézőközönség. Kövekkel dobáljuk egymást, miközben hangos „hurrá" kiáltásokkal üldözzük az ellenséget, mindaddig, míg az el nem éri az iskolaudvar közelében összehordott nagy kőrakást. Akkor fordul a kocka: az öregfalusiak kövekkel megrakottan üldözőbe vesznek bennünket, és most ők hurráznak diadalmasan.

— Álljunk meg! Álljunk meg! — kiáltom futás közben.

De vezérünk, a négy évvel idősebb, örökös osztályismétlő Blagov Miska nem figyel kiáltásomra. Az iskolaudvar tövében a másik nagy kőrakásnál felszedünk egy csomó követ, s ekkor kiáltja Miska:

— Utánam! Hurrá-á-á!

Így futkározunk oda-vissza, míg meg nem szólal a szünet végét jelző harangocska, amelyet az ügyeletes tanító hordoz körbe az udvaron. De Andrej, az új fiú hirtelen a fejéhez kap, és megtántorodik. Üldözőink is megtorpannak. Megfordulunk, és körülvesszük Andrejt. Homlokáról vér csurog az arcára. Elkapja a felsebzett helyről tenyerét, és nézi a rátapadt vért.

— Fáj — kérdi Blagov Miska.
— Nem — feleli a fiú halálsápadtan.
— Menjünk a tanáriba, be kell kötni — így a vezér.

Gyászos menetünk elindul az iskolaudvar felé.

— Csak nem az új fiú sebesült meg? — fogad bennünket a tanáriban Grigorij Nyikanorics.

Ljubov Vasziljevna sopánkodik:

— Véget kellene vetni ezeknek a vad játékoknak.

— Sebaj — mondja Grigorij Nyikanorics. — Mi sem voltunk jobbak. Na, mutasd a sebet, Gerdo. Nincs itt komoly baj.

Jódosüveget vesz elő a gyógyszeres ládából, és néhány csepp jódot egy darabka ronggyal szétdörzsöl a seb körül. Aztán kötést tesz Andrej fejére.

— Amikor én megsebesültem . . . — kezd mesélni Grisa, de Ljubov Vasziljevna karon ragadja a fiút, és kihozza az udvarra.

— Mosakodj meg — mondja, és kancsóból vizet önt Andrej tenyerébe.

A fiú lemossa arcáról a vért. Most irigyeljük őt, mert a körülálló lányok szerelmesen néznek rá, mint egy hősre. Tonyka Miska mellé lép, és hangosan mondja:

— Ti mind hülyék vagytok.

Az énekórán Ljubov Vasziljevna megkérdezi:

— Na, gyerekek, melyik dalt szeretnétek elénekelni?
— „Egybegyűlt sok kolhozgyerek" . . .
— Rendben van. Akkor hát kezdjétek el.
Teli tüdőből rázendítünk:

Egybegyűlt sok kolhozgyerek.
Az iskola udvarán
Mit forgatnak a fejükben
Őszi napnak hajnalán?
Nagy a gondjuk, s nagy örömük
Hű szívükben nőttön-nőtt:
Írnak Sztálinnak levelet
Vendégségbe hívják őt.
Megmutatunk neked mindent:
Mivé vált a pusztaság.
Jöjj el, Sztálin, édes apánk;
Lásd: mi nagy a gazdaság.

Ljubov Vasziljevna is velünk énekel szép csengő hangján, és lassan ringatódzik az elnyújtott dal ütemére.

Iskola után Blagovékhoz megyünk Sztyopkával, új pajtásunkkal, Andrejjel meg Bahtibajev Tairral, a gazdasági vezető fiával, akit Bahtibájnak becézünk.

Újfalu szélén áll Blagovék háza, roskadozik már, nincs aki megjavítsa. Miska apja nemrég elesett a fronton, az asszony magára maradt öt gyerekkel. Miska a legidősebb, ő a gazda. Egy évvel ezelőtt itthon járt az apja sebesülés után, ahogy mondják, akkor rakta az asszony alá az ötödik gyereket. Éppen szoptatja a csecsemőt, amikor kis csapatunk beállít. Felmosolyog ránk.

— Isten hozott, fiacskáim.

Aztán megint csak a pöttömnyi emberkével foglalatoskodik, visszadugva a szájába nagy mellét, amelyen dagadt kék erek futnak végig. Biztatja:

— Szopogass, ördögöcske, szopogass.

Miska megmutatja az egyméteres csukát, amelyet előző este fogott ki a Gyerkulból.

— Hű, ilyen nagy halat még életemben nem láttam — csodálkozik Andrej.

— Ez még semmi — dicsekszik Miska —, a nyáron kétméteres csukát fogtam. Igaz, Bahtibáj?

— Igaz hát — igazolja Tair, mert tart Miskától, és ad a barátságára.

Az asszony ruhásládára rakja a nagykendőbe bugyolált csecsemőt, aztán kikiabál az ablakon az udvaron játszó három gyereknek:

— Hozzátok be Ljonykát!

Vékony lányka kézen fogva vezeti be három-négy év körüli kisöccsét.

Az asszony őt is megszoptatja:

— Ne harapdálj, te Ljonyka, annyit mondok: ne harapdálj!

Blagovéktól utunk Bahtibajevékhoz vezet.

A tágas udvaron nagy kör alakban már széjjelrakták a trágyadombot, a Gyerkulból felhozott sok vedernyi vízzel leöntötték, és most kantárnál vezetett lovakkal tapostatják a ragadós trágyát. Két saját szürke kancája mellé (kazahoknak engedélyezik a lótartást) még két lovat hozatott ki a kolhozistállóból a gazda. A lovakat gyerekek vezetik körbe, három fiú, egy lány: nekik játék az egész. Aztán erős férfikezek hatalmas szekercével darabokra vágják az óriás lepényt, napon szárad majd a „kizjak", azzal fűtenek télen. Mi is csinálunk télire kizjakot, csak nem lovakkal, hanem magunk tapossuk be a vizes trágyát csonka gúla alakú négytéglányi nagyságú famintába, aztán ebből rakjuk ki a napra száradni.

— Megjöttek a szabarmanok — fogad bennünket Szaken, Tair nagybátyja. (A rablót mondják szabarmannak kazahul.) — Nem szégyelled magad, Tair? Testvéreid dolgoznak, te meg csavarogsz?

Szaken sem dolgozik, ül a frissen meszelt házfal tövében, mankóit maga elé keresztbe rakta. Mellette áll Zere, Tair féltestvére. Nádszálkarcsú lány, tizenhat vagy tizenhét éves. Arcvonásai erősen elütnek a többi testvérétől, mert kazah és orosz vér keveredik benne. Anyja orosz volt, s azt mesélik, szépségét ma is emlegetik a faluban. Akkor halt meg, amikor Zere született. Vagy két évig gyászolta őt nagy bánatában Bahtibajev Szabit, aztán két kazah lányt vett magához, ők lettek az asszonyai.

A nehéz munkában Beimbet, az egyik asszony félszemű bátyja segít Szabitnak. Ők ketten vágják szekercével a kizjakot. Beimbet adósságát rója le Szabitnál, amiért az új házat építtetett neki a nyáron. Addig földbe vájt kunyhóban lakott, népes családjával.

— Gyere ide, Tair — inti magához fiát Bahtibajev Szabit. — Vidd el a két lovat a kolhozistállóba.

Tair felpattan az egyik lóra, s félkarikába fogja mindkét oldalát görbe lábaival.

— A másik a tiéd — veti oda lóhátról Blagov Miskának.

Kifutunk utánuk az utcára, és sóvárgó tekintettel kísérjük őket, ahogy versenyezve lassú ügetésből őrült vágtába csapnak át. Aztán visszamegyünk az udvarra, és nézzük, hogyan vágja a két ember a kizjakot. Beimbet oroszul mondja, hogy mi is értsük:

— Ügyes a fiad.

— Az — hagyja rá Szabit, kisvártatva hozzáteszi: — Tudós ember lesz Tair, négyjegyű számokat csak úgy fejből össze tud szorozni.

— Gyertek ide, ti szabarmanok — kiált felénk a fal tövében ülő Szaken. — Te kié vagy? — kérdi Andrejtől, ami azt jelenti, hogy „mi a neved?"

— Ő Gerdo Andrej — válaszol Sztyopka az új fiú helyett —, az elnök fia.

— Vagy úgy. Aztán mi a csuda van a fejeden?

— Beverték kővel — mondja felbátorodva Andrej.

— Hát nem azt mondtam, hogy szabarmanok vagytok? — nevet Szaken. — Kértek-e mahorkát?

Előszedi mahorkás zacskóját, leguggolnak melléje, így sodorják meg cigarettánkat. Andrej is megízleli a füstszívást, de nyomban fojtó köhögés fogja el, szeméből kibuggyan a könny. Erre mindnyájan nevetünk, még a hallgatag Zere is. Szaken lopva Zerére tekint, és halkabbra fogja a szót, de azért úgy, hogy a lány is hallja:

— Fukar ember az én Szabit bátyám. Hát, mondom neki, te idehaza voltál, amíg én a fronton véremet ontottam, most igazán megérdemelném, hogy a két asszony közül az egyiket nekem add. Erre ő meg azt mondja, hogy csak baj lennék egy asszonynak. Én-e, mondom. Hát nagyobb becsben vagyok én az asszonyoknál mint te. Mert az igaz, hogy én nem vagyok gazdasági vezető, de nekem viszont két bögyölőm van.

Szaken vidáman nevet, és a bal lába helyén lógó rövid csonkra mutat, amelynek varratos vége kibújik a felgyűrt nadrágszárból. Zere szemérmesen mosolyog, mi meg cinkosan kuncogunk.

Mire esteledni kezd, pajtásaim hazaszállingóznak, én maradok még. Bemegyünk a házba: a tágas szobában két, fából készült ruhásládán kívül nincs más bútordarab, a szoba közepén nagy kopott szőnyeg, a sarokban jokpar — ősi kazah fegyver —, fabunkó, amelynek vastagabbra faragták az egyik végét, a ládák mellett szalmával kitömött matracok egymásra rakva, széles sárga lepel borítja őket. A kemence viszont olyan, mint az oroszoké: téglából rakták ki, e körül sürög-forog a két asszony. Főtt ürühússzag úszkál a levegőben. Menni készülök, Szabit marasztal.

— A múltkor kint jártam a tejgazdaságban — fordul hozzám. — Beszéltem édesanyáddal, ő mondta, hogy mi kazahok, meg ti magyarok szegről-végre rokonok vagyunk. Igaz-e?

— Édesanyám biztosan tudja.

— Akkor hát légy ma a vendégünk, kedves rokon.

Kazahul mond valamit a két asszonynak.

Együtt van már az egész család. Én is követem a többieket, és törökülésbe helyezkedem. Körbeüljük a nagy kondért, amelyet Ulzsan, Tair édesanyja helyezett el kerek vastálcán a szoba közepén. Mindenki elé bögrét tettek az asszonyok, de ők maguk csak később esznek. A többiek nekilátnak a vacsorának. Bögrével forró levest merítünk, azt isszuk lassan, szertartásosan, amíg csak ki nem fogy a kondérból. Az ürühúsdarabokat kézzel emeljük ki, úgy esszük. Ami magmarad, az asszonyoké. Zere édesanyjára gondolok. Hogyan is élhetett így egy orosz asszony? Vagy talán akkor Szabit élt orosz ember módjára? Aztán hallom, amint Szabit ismét megszólal:

— Még azt is mondta édesanyád, hogy a magyar öregek a Krisztust hiszik, úgy mint az oroszok, és nem úgy, mint a kazahok a Mohamedet.

— Nem tudom.

Az egyik asszony petróleumlámpát gyújt. Befejeztük a húsevést, most jön a tea. Nagy élvezettel isszák, s a félszemű Beimbet tört oroszsággal mondja nekem:

— A kazah ember még a bárányfejet is odaadja a teáért.

Később Zerére terelődik a szó.

— Itt az ideje, hogy szaukele (menyasszonyi fejdísz) kerüljön a fejére — mondja Beimbet.

— Szubhanella (nagy ég), mit nem mondasz, Beimbet — szakítja őt félbe Ulzsan, a húga. — Korai még Zerének férj után nézni, hisz olyan vékonyka, mind a nádszál, hamar összetörne egy férfi alatt.

— Ráér még — igazolja asszonyát Szabit.

Elbúcsúzom. Tair még kikísér a pitvarba. Innen a másik szobába nyíló ajtóra tekintek, ez Szabit hálószobája, rajta és két asszonyán kívül ide nem teheti be a lábát senki ember fia, lánya.

*

Hazaérve, már az udvarban hallom, hogy Agafja néni a tehenet feji a tehénistállóban, s amint belépek, megcsap a frissen gőzölgő tej finom illata.

— Eriggy csak be a házba, vendégetek van — szól Agafja néni.

Az elnök felesége van nálunk a lányával. A kövér asszony anyámmal beszélget, a lány meg a könyveimben lapozgat.

— Mondd csak, hogyan történt az a baleset Andrejjel? — kérdi anyám.

— Hát csak játszottunk, aztán kővel beverték a fejét.

— Szép kis játék — korhol anyám. — Higgye meg, Polina Dmitrijevna, az ember sose tudhatja, milyen játékot eszelnek ki az itteni gyerekek. Olyan vadak. A múltkor egy kutyát akasztottak fel. Borzalmas.

Fél füllel hallgatom beszélgetésüket. Anyám elvállalja, hogy németet tanul Arinával. A lány magántanulóként vizsgázik majd Peremjotnojében a kilencedik osztály anyagából, mert Zöldfalun csak hétosztályos az iskola.

Hirtelen kopognak az ablakon. Sztyopka az.

— Gyere ki egy kicsit — szól be.

A küszöbön Agafja nénibe botlom, vödörben hozza a tejet.

— Mi van? — kérdem Sztyopkától.

— Mondd meg Arinának, Páska üzeni, ott várja náluk a hátsó udvaron.

Sztyopka nem is marad tovább, én meg visszamegyek a házba, és megsúgom Arinának Páska üzenetét. Halvány pír ül ki a lány orcájára, a szeme csillogását sem rejtheti el.

— Elmégy, Arina? — kérdem.

— Hát ezt nem kötöm az orrodra, kis legény.

— Nem félsz Zinkától?

— Mért félnék tőle?

El szeretném mesélni, mit láttunk Sztyopkával a szivattyúháznál, de aztán arra gondolok, hogy ez árulás lenne, nem szólok semmit.

Egészen beesteledett már, Arináék is elmentek. Átjön Klavgyija Razumova, hogy Mihejről beszélgessen Agafja nénivel. Anyámnak is szól, hogy befűtött a gőzfürdőben, s mehetünk vele fürdeni. Megvárjuk, amíg kibeszéli magát Klavgyija az öregasszonnyal.

— Hazajön Mihej, tüstént megülhetitek a lakodalmat — mondja Agafja néni. — Én meg, ha élek addig, felköltözöm Uralszkba Petrusenykámékhoz, s rátok hagyom a házat.

— Velünk is maradhatna, Agafja néni. Gondját viselnénk.

— Lesz nektek elég gond. Mihej hamar rak gyereket alád — nevet az öregasszony.

Razumovék fürdője piciny házikó, vályogból épült. Bent a nagy üst alatt még friss a parázs. A mennyezetről petróleumlámpa lóg. Dézsával forró vizet merítünk az üstből, és hideggel keverjük, amit a sarokban álló hordóból öntünk hozzá. Aztán szappanozunk. Klavgyija vizet önt a tűzhely mellé rakott forró kövekre, amelyekről sűrű gőz csap fel. Majd vesszőnyalábbal csapkodja meztelen testét, amíg ki nem pirosodik, mint a ráké. Nézem a lány mellét, akár a nagyra nőtt körte, duzzadt a rózsaszín hegye, s a mellbimbó udvarán apró bogocskák. Klavgyijáról anyámra siklik tekintetem. Olyan sovány, hogy minden bordája kilátszik, a melle is sovány és lelóg. Úgy megsajnálom, hogy majd sírva fakadok.

— Hű, de elfáradtam — mondja Klavgyija. — Csapkodd meg kicsit a hátam — nyújtja felém a vesszőnyalábot.

Csapkodom a hátát, a farát, a lány meg nevet:

— Erős legény leszel, félni fognak tőled a lányok.

Aztán egyedül hagyjuk Klavgyiját.

*

November 7-re verset írtam a faliújságra.

Sztyopka, amikor versemet elolvassa, megkérdi:

— Ki az a tirannus?

— Hát a cár — mondom, s Ljubov Vasziljevna elismerő mosollyal jutalmaz felvilágosultságomért.

Délután ünnepély az iskolában. Az egyik tanterem kultúrhelyiséggé alakítva, a falon az állami vezetők képei, e felfüggesztett fehér kartonlapon piros betűs felirat: „Úgyünk igazságos, a győzelem a miénk lesz. Molotov." Igazgatónk, Grigorij Nyikanorics tartja az ünnepi beszédet.

— Kedves Elvtársak, kedves Gyerekek. Most háborúban ünnepeljük a mi nagy ünnepünket, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulóját. Igen, most háború folyik, de nemsokára megint békében fogunk ünnepelni. Mert emlékezzetek csak a történelemre. Alekszander Nyevszkij megverte a német lovagokat a Ladoga tó jegén, Kutuzov még Moszkvát is feladta, és úgy verte ki Oroszországból Napóleont, és az első világháborúban volt a Bruszilov-kitörés. Most sem lesz másképp. Én is voltam a fronton, tudjátok. Most

azért tanítlak benneteket, mert megsebesültem. Azért egy-két háborús történetet el akarok mesélni nektek, hogy ti is lássátok: nem olyan fekete az ördög, mint amilyennek festik . . .

— . . . Így történt — fejezi be utolsó történetét Grigorij Nyikanorics, s hirtelen felemeli hangját:

— Éljen a győzedelmes Vörös Hadsereg! Éljen a nagy Sztálin!

A műsorban a felelősök orosz tánccal rukkolnak elő, Kalasnyikov Gyimka húzza a harmonikát, akárcsak a szombat esti mulatságon. Majd Tair szomorú kazah népdalt énekel, Orlova Tonyka csasztuskákra gyújt rá:

Bíbor zászló leng a szélben, *Zúzzad szét a fasisztákat,*
Harcba hívó dob pereg: *Rajta, Vörös Hadsereg!*

S minden strófa után körbe megy Tonyka, kiskendőt lengetve a feje fölött, a fiúk meg kurjantanak egyet:

— Hej!

— Andrej le nem veszi szemét a lányról, mi meg nevetünk Sztyopkával.

— Szerelmes — mondja megvetően Sztyopka.

Otthon nagy sírás-rívás fogad. Agafja néni a vaságyra borulva siratja idősebbik fiát, Pjotrt. Egész testét rázza a zokogás.

— Kire is hagytál te engem, édes Petrusenykám. Kire is hagytál te e-e-enge-e-em, édes fiacskám . . .

Ott van mellette Klavgyija, könnyes szemmel vigasztalja:

— Ne sírjon, Agafja néni, ne sírjon. Úgy szeretem magát, akárcsak az édes mamányámat. Csak ne sírjon.

— Kire is hagytál te e-e-enge-e-em, édes fiacskám . . .

Nincs más siratő, csak ez az egy mondat, amelyet szívet tépő rívás közepette ismétel. Zöldfalun minden asszony így siratja övéit.

Az asztalon találom a felbontott értesítőt, ez áll rajta: „Értesítem, hogy fia, Pjotr Innokentjevics Gurov főhadnagy elesett a fasiszta betolakodókkal vívott harcban. Gyenyiszov százados." A szánalomtól összeszorul a torkom, szemem előtt összefolynak a kék tintával írt vastag betűk. Agafja néni rámnéz egy pillanatra, oly értetlenül, idegenül, mintha sosem ismert volna, mintha más, távoli és keserű világba tévedne a tekintete. Aztán visszahanyatlik az ágyra.

Leülök egy székre a sarokban, szomorúan, szótlanul nézem a két siratót.

— Kire is hagytál te engem, édes fiacskám — hallom az asszony jajongását.

*

A téllel az ínség is beköszönt. Hamar elfogy a kevéske búza, amit a számadáskor kaptunk: negyven dekát adtak egy munkaegységre. Aztán még az előleget is levonták, és a malomban is búzával kellett fizetni a molnárnak az őrlésért. A kölest is megettük már kásának. Mos már csak a köleshéj maradt. Mozsárban töröm porrá az apró, könnyű héjacskákat, anyám majd kisüti lepénynek. No meg a tej. Igaz, hogy sovány, mert jobbára szalmával etetik a tehenet. Mégis a tej a legnagyobb kincs, megmenti a falut az éhhaláltól. Ruháért vesszük a parasztasszonyoktól. Agafja néni is ad olykor tejet, bár kell most a kisborjúnak. Megellett a tehén, csemetéjének a küszöb felé eső sarokban rendeztük be a helyét. Szalmát szórtunk a padlóra, és deszkával bekerítettük a sarkot. Így mégis fűtött helyiségben él a kis jószág. Megfagyna kint a hidegben. Olykor még ötven fokot is elér a fagy, az anyatehén lehelete nem tudja bemelegíteni az istállót.

— Igyál, Burjonka, igyál, lelkem — becézgeti a jószágot Agafja néni, miközben cseréptálba önti a tejet.

A kisborjúnak meg-megbotlik a lába, orrát sután böki a tálba. Az istállóban meg nagyokat bőg a tehén, fájlalja, hogy elválasztották borjától.

Ha enged a fagy, a fukar napsütésben kimegyünk Sztyopkával a Gyerkulra, halat fogni. Csákányt, kishálót viszünk magunkkal. Léket vágunk a jégen, és hálóval kifogjuk az apró halakat, amelyeket a gyér napsugarak csalogatnak a víz felszínére. Szigonnyal nem tudunk halat fogni, ahhoz nagyobb erő kell, meg ügyesség. Az ilyen halfogásnak Páska a mestere. A lék fölé hasal és percekig mozdulatlanul lesi a zsákmányt. Aztán hirtelen a vízbe veti a szigonyt, s amikor kirántja, ott vergődik éles fogain egy nagy sügér vagy csuka. Egy óra alatt meg is telik hallal a vödör.

— Meg akarod próbálni? — kérdi Páska, mert látja, milyen mohó kíváncsisággal lesem minden mozdulatát.

— Meg.

Ideadja a szigonyt. S ahogyan ellestem tőle, úgy hasalok a lék fölé. Aztán észreveszem a halat. Lassan, méltóságteljesen úszik vagy másfél méternyi mélységben. Beledöföm a szigonyt, de csak a pikkelyét súrolja. Nagyot csap a farkával, és nyílsebesen eliszkol.

Nevet a két testvér.

— Könnyebb beletalálni a szűzlány lyukába — harsogja Páska. — De még az is korai nektek.

Visszaadom a szigonyt. Páska négy halat fog ki egy perc alatt.

— Hű, de kimelegedtem — mondja, s a lék fölé hajolva issza a jeges vizet.

Ekkor vesszük észre Zinkát. A vállán vízhordó járomfa, s ahogy lépked, vállát illegetve, úgy kalimpál a két vödör. Megáll mellettünk, vizet merít a lékből. Egy szót sem szól, még a száját is összehúzza.

— Nem köszönsz, Zinka! — szól Páska.

Zinka még hallgat, majd megszólal:

— Neked illene elsőnek köszönni.

— Te engem ne taníts, Zinka, tudom én, mi az illem.

Páska leteszi a szigonyt a jégre, odamegy Zinkához, és az arcába mondja bosszúsan:

— Hagyj engem békén, Zinka. Minek járkálsz utánam. Ami volt, volt. Elmúlt. Neked férjed van. Ha nem hagyod abba, agyonüt minket Danyila, ha megjön.

Zinka rámnéz, aztán meg Sztyopkára, mintha azon gondolkodna, hogy beszéljen-e előttünk, de hamar megfeledkezik rólunk. Visszanéz Páska szemébe.

— Ne hazudj, Páska — mondja. — Nem félsz te Danyilától. Csak én nem vagyok már kedves neked. Az az Arinka, az az elnöklány, az kell neked. Mindenki tudja. De most idefigyelj, Páska. Jól figyelj. Gyereket várok. Tőled várom a gyereket. Te csináltál fel. Most aztán félhetsz Danyilától. Most aztán igazából agyonüt bennünket, ha megjön.

— Hazudsz, te Zinka.

— Én hazudok-e? Hát idenézz!

A lány kigombolja bekecsét, és gömbölyödő hasára mutat.

— Már látszik is. Nem is merek én már sehová sem menni a szégyentől. Anyám meg fenyegetőzik, hogy kiver a házból.

Páska sokáig hallgat, majd remegő hangon mondja:

— Menj el Jevfroszinyjához, az elveszi a gyereket.

— Nem megyek én, Páska, senkihez, nem öletem meg a gyereket. Nem én. — S hirtelen sírni kezd: — Gyere vissza hozzám, Páska, szerelmem.

— Add ide a vízhordó járomfát, felviszem a vizet. Te meg vidd a halat — szól Sztyopkának.

Szemünk követi őket, ahogy végigmennek a jégen és felkapaszkodnak a meredek partra.

— Ezt jól meglökdöste Páska — mondja foghegyről Sztyopka.

Hazamenet kis csapattal találkozunk. Nyikon Prohorics, a tornatanárunk a berukkolás előtt álló tizenhét éves legénykékkel gyakorlatozik. Most éppen pihenőt tart a csapat. Lejöttek a Gyerkulhoz hógolyózni, jégen csúszkálni. Kalasnyikov Iván is köztük van.

— Üdv, öcsém — kiáltja Sztyopkának, s mikor közelebb ér, belenéz a vödörbe: — Csak nem ti szigonyoztátok ezt a temérdek halat?

— Nem — feleli Sztoypka. — Páska. Itt volt ő is velünk, csak aztán jött Zinka, és ő elment vele.

— Zinkával?

— Vele hát. Hasas az a lány.

— Mit nem mondasz, öcsém. Majd megkérdem Páskát. Neked még korai ilyesmiről tárgyalni.

Parancsszó szakítja meg beszélgetésünket.

— Sorakozó! — kiáltja harsányan Nyikon Prohorics.

Zárt oszlopot alkot a csapat, s újból felhangzik a parancs:

— Lépés, indulj. Egy, kettő... Egy, kettő... Nóta!

Nagyokat lépkednek a legénykék, halina csizmájuk orra szinte egymás sarkát éri. S rázendítenek:

Égen csillag nem ragyog,
Szél az éjben kavarog.
Hej, hej, te hős!

Szél az éjben kavarog.
Az ellenség lesen vár,
Jön egy vörös komisszár.
Hej, hej, te hős,
Jön egy vörös komisszár.

Itt vetettek neki tőrt
S nem látja meg a járőrt.
Hej, hej, te hős,
S nem látja meg a járőrt.

Útja a fogságba visz,
Most vallatja őt a tiszt,
Hej, hej, te hős,
Most vallatja őt a tiszt,

Szót nem ejtve, büszkén áll,
Megveti ő a halált.
Hej, hej, te hős,
Megveti ő a halált.

(Folytatjuk.)

SZEPESI ATTILA

HAZÁM

van aki
Anyámnak szólít
én mostohámnak hívlak inkább

van aki
Otthonomnak szólít
én nádasból kiáltom a neved

van aki
Istenemnek szólít
emlékké-halnod kevés az érdem

elmégy mellettem a forgatagban
zavaromban arcul legyintesz
mit akar ez itt

RŐZSEHORDÓ SZEPTEMBER

október csitítgató
szánka-november

a lámpa körül eltévedt madár
egy elfelejtett ének
éjerdő

falakig nyújtózol
hozzám
a homály himbáló hajó
álomra hajtom fejed

szerelemhajótörés

•

hallom a szögek mozdulatlanságát

PALÁNK

rázza a szél rázza a szél
hegyek völgyek zengnek belé
István király fenyvesei
erdőmélyek nádasai

döndül meszi sámán-szavuk
„esedeznek porka havak"
körül ágas homály zúgja
„haj rege rajta"

rázza a szél a palánkot
rázza a szél a világot
krétaember táltos lovát
a megroppanó éjszakát

HUSZONÖT ÉV TÖRTÉNELEM

A TÖRTÉNELEM NAPLÓJÁBÓL

(II. rész)

A FÖLSZABADULÁS NAPTÁRA

Péter László összeállítása

A dőlt szedésű szöveg szegedi eseményre utal.

Október 19.

A 2. Ukrán Hadseregcsoport csapatai nyolcnapi elkeseredett harc után fölszabadították Debrecent.

Október 20.

Belgrád fölszabadult.

A 4. Ukrán Hadseregcsoport parancsnoka, I. J. Petrov vezérezredes, parancsot adott ki az átálló magyar tisztekkel és katonákkal szemben tanúsítandó megkülönböztetett magatartásról.

A szovjet hadsereg fölszabadította Baját.

Fölszabadult Üllés és Pusztamérges.

Délelőtt a Széchenyi-moziban a Kommunista Párt Ifjúsági Szervezetének (később Kommunista Ifjúsági Szövetség) alakuló ülésén Komócsin Zoltán beszélt (titkár Halász György).

Október 22.

Megalakult az építők és nyomdászok szakszervezete.

Október 23.

Kiskundorozsmán is megalakult a KMP szervezete: a gyűlésen Krajkó András, Komócsin Zoltán és Maróthy S. István beszélt.

Fölszabadult Rúzsa.

Október 24.

A Szegedi Városi Nyomdában megjelent az első kiadvány, a Magyar—orosz zsebszótár.

Erdei Ferenc és Erdei Sándor a fronton át Szegedre érkezett.

Fölszabadult Dóc és Ötömös.

KRÓNIKA — KÉPEKBEN

(Az alábbi kilenc képet — Moszkvából kapott eredeti fotók alapján — Tóth Béla reprodukálta.)

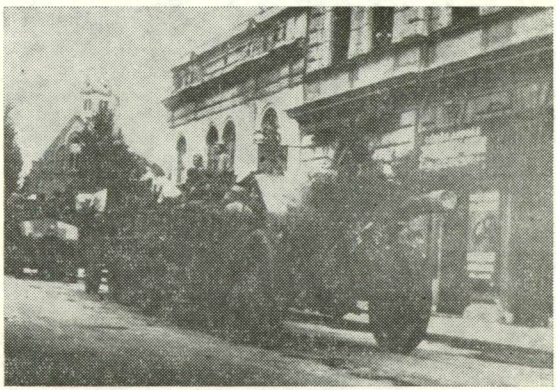

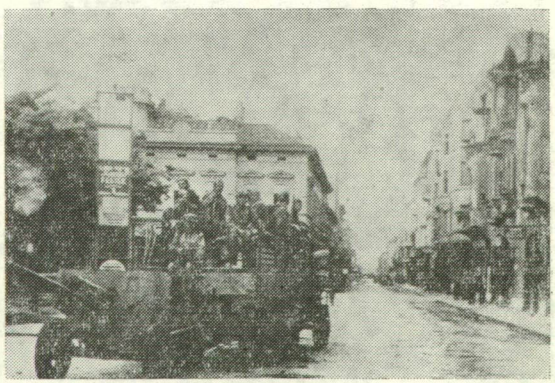

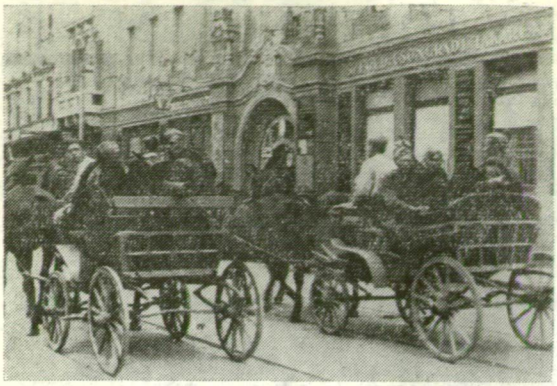

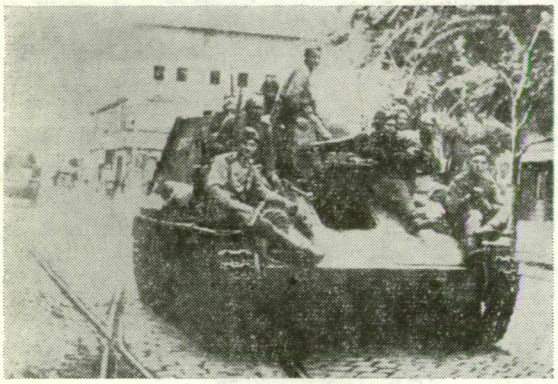

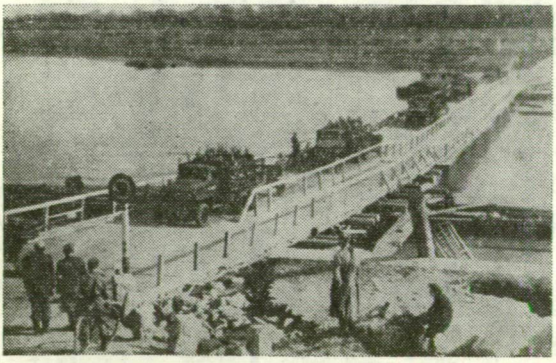

Október 25.

Megalakult a vasutas-szakszervezet.

Október 26.

Az aug. 8 óta működő Rákóczi partizánegység egyesült a szovjet hadsereggel.

Megalakult a KMP értelmiségi csoportja.

Október 27.

Megszűnt a Szegedi Népakarat.

Csengele és Pusztaszer fölszabadulásával fölszabadult a mai Csongrád megye egész területe.

Október 28.

Moszkvában aláírták a fegyverszüneti egyezményt a Szövetséges Hatalmak és Bulgária között.

A Kommunista Ifjúmunkás Szövetség újjáalakulása Budapesten.

Délutáni előadással megnyílt a színház (igazgató Baranyi János).

Október 29.

Megalakult a könyvkötők szakszervezete.

A budapesti hadművelet megindulása.

Megalakult az élelmezési dolgozók és famunkások szakszervezete.

Október 30.

A Tisza—Maros szög községei Szeged közigazgatásához való csatlakozásukat kérték.

Október 31.

A szovjet hadsereg fölszabadította Kecskemétet és Kiskőröst.

November 3.

Megkezdődött a tanítás a szegedi iskolákban.

Gyálarét elöljárósága közellátás tekintetében Szegedhez csatolását kérte.

November 4.

Radnóti Miklós halála.

Szolnok fölszabadítása.

Szálasi Ferenc letette a „nemzetvezetői" esküt a nyilas parlament előtt.

November 5.

A Kálvin téri pártházban megalakult a Magyar Kommunista Párt Központi Bizottsága (Farkas Mihály, Gerő Ernő, Nagy Imre, Révai József).

November 6.

A németek fölrobbantották a Margit-hidat.

November 7.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 27. évfordulója alkalmából az MKP-nak a színházban tartott nagygyűlésén Gerő Ernő beszélt.

Az MKP Központi Bizottsága határozatot hozott a Szikra Könyvkiadó létesítéséről.

Kiskundorozsma is ideiglenesen Szeged közigazgatásához tartozott.

November 9.

Az MKP Központi Bizottságának, a szegedi, orosházi, vásárhelyi és makói pártszervezeteknek együttes ülése Szegeden a pártszervezetek föladatairól a fölszabadult területen.

November 12.

A városi színházban a Vörös Hadsereg dzsesszegyüttese Budnickovo vezetésével hangversenyezett.

November 14.

A nyilas kormány hivatalosan megállapodott a fasiszta német kormánnyal a magyar javak Németországba hurcolásáról.

Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, az 1. hadsereg parancsnoka, aki október 17-én átment a szovjet csapatokhoz, fölhívta a honvédséget a harcok megszüntetésére.

November 15.

Megjelent Debrecenben a *Néplap*, a Magyar Kommunista Párt lapja

A miskolci ellenállási mozgalom, a MOKAN-komité tevékenységének kibontakozása.

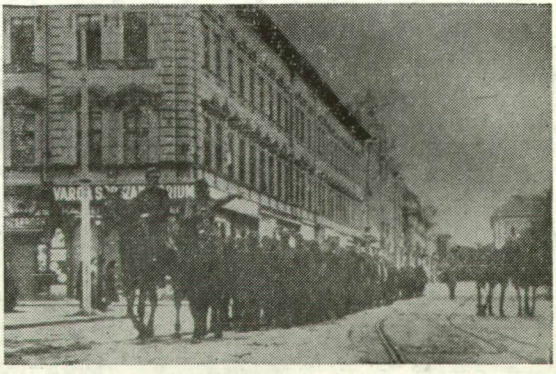

November 16.

Megalakult az üzemi tanács a Lippai fűrészgyárban.

November 17.

Fölszabadult Tirana, Albánia fővárosa.

November 18.

A Magyar Ifjúság Szabadságfrontjának megalakulása Budapesten.

A szovjet hadsereg fölszabadítja Gyöngyöst.

November 19.

Megindult a Délmagyarország, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front napilapja. A szerkesztő bizottság: Balogh István, Erdei Ferenc, Révai József. A beköszöntő cikket (A „Délmagyarország" megindulása elé) név nélkül Révai József írta.

Az MKP szegedi szervezetének a színházban tartott nagygyűlésén Révai József, a KB tagja beszélt a párt akcióprogramjáról.

Megalakult az Antifasiszta Diák Szövetség (Tisza Lajos körút 34. II. em.)

Az Antifasiszta Dolgozó Nők Szövetsége Szegedi Szervezete nőgyűlést tartott az ipartestületi székházban, s ezen nevét Magyar Demokratikus Nők Szövetségére változtatta. Előadó Forgács István tanár és Majtényi Béla mb. múzeumigazgató volt.

November 21.

Megjelent a Délmagyarországban a város vezető értelmiségének — egyetemi tanároknak, lelkészeknek, orvosoknak stb. — fölhívása Budapest népéhez és a magyar honvédekhez.

November 22.

Letartóztatták Budapesten a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának katonai vezérkarát.

(Folytatjuk.)

(Az alábbi három kép Liebmann Béla munkája.)

AZ ELSŐ DÍSZŐRSÉG A HŐSÖK EMLÉKMŰVÉNÉL

KOMÓCSIN ILLÉS RENDŐRPARANCSNOK ÉS HAJTOVICS VÁROSPARANCSNOK EGY NAGYGYŰLÉS ELNÖKSÉGÉBEN

A FÖLSZABADÍTÓK DÍSZMENETE

SZEGEDI LUKÁCS IMRE

SZEGED BOLYGÓI

(IV. rész)

KÜBEKHÁZA

Hajdan négy helység állott fenn: Baromlak, Béb, Buzsák és Százegyház. Itt a Maros—Tisza szögén Baromlak kettő is volt, egyik a mai Kübekháza helyén, tehát a Maros vidékén, a másik szintén a Torontál megyei Csóka mellett, a Tisza partján. Béb is itt volt, ezen a területen, Kisbéb néven önálló adózó község volt, és jóval később olvadt bele Kübekházába. Buzsák nevét a régi dűlők még ma is majdhogy őrzik. Béb valószínűleg ősi személynév volt, a Baromlak pedig nem szorul magyarázatra.

Hajdani, régi térképeken Százegyház előfordult mint Szegyház, nyilvánvaló a magas, híres templomáról vehette nevét. Nagy csaták színhelye volt ez a vidék, erre terült el a hatalmas Ajtony vezér, fejedelem tartománya. Amidőn Csanád vezér Szent István király megbízásából összecsapott vele, a legenda szerint itt, a mai Kübekháza közelében egy dombon verte fel sátrát, hadiszállását. Állítólag fogadalmat is tett, ha győz, monostort építtet. Álmában megjelent neki a jószerencse, s el is határozta rögtön, hogy éjszaka támadja meg Ajtonyt, így le is győzte, ő maga ütötte le a fejét. Az álom helyén meg is épült Oroszlámosmonostora.

Hol van már az akkori világ? Elképzelhetetlen. Mert egykor, akár hisszük, akár nem, hajózható folyó övezte ezt a vidéket. Ha folyó nem is volt, ér bizonyára, Kövecses néven. Ezen szállították a terméskövet, élelmiszereket. Többször pusztított erre tatár, török és a mostoha időjárás. Baromlakot és Bébet a kunok is feldúlták, később pedig Bébet a kun Kór nemzetség népesítette be.

Százegyházán — a magas templom a sok díszítéssel, száz, vagy még ennél is több cifrázattal — hasznot remélt a város is, Szeged. 1453-ban birtokrészeket adtak el, s ezentúl a város is földesúr lett a tájon. Kutatásokból kiderült, a híres templom Százegyháza a mai Kübekháza határában állott. Nem kímélték a törökök, feldúlták a vidéket, néptelenné tették. Ám Szeged nem felejtette el jogát Százegyházához, s a törökvilágban is ragaszkodott hozzá. Szabó Tamás szegedi főbíró 1668. augusztus 16-án jelenti a királyi kamarának, hogy van nekik egy Százegyház nevű falujuk, amit régi atyáik aranypénzen vásároltak. A törökök kiűzése után, mint pusztát, a csanádi tiszttartóság 1718-ban Veliki Vászónak, a szegedi szerb katonaság kapitányának adta haszonbérbe. Ekkor ehhez a hatalmas bérlethez még az alábbi hat puszta tartozott: Szőreg, Rábé, Deszk, Budzsák, Szentiván, Klárafalva.

A Szeged vidéki dohánytermelők, az első telepesek az 1700-as évek végén már jelentős szerepet játszanak. Szeged város a pozsonyi kamarától 180 ezer 909 forint és 12 krajcárért megvette a szőregi uradalmat. Ide tartozott Szőreg, Szentiván, Gyála, Újszeged községek, Rábé és Térvár puszták. Kübekháza a kincstár kezén maradt, nem csatolták sem a szőregi uradalomhoz, sem pedig az óbébai uradalomhoz. A falu első telepesei dohánytermesztők voltak. Szegedről kitelepített magyarok. Kübekháza alapítását 1843 őszén határozta el a kincstár. A dohányültetvényesek vagy kertészek más községekben sem voltak úrbéri jobbágyok, hanem bérlők. Általában másfelé, évenként 2—3 ezüstforint haszonbért fizettek holdanként, és a haszonbérbe vett földből négy holdon voltak köteles dohányt termeszteni. A szabadságharc előtt négy esztendővel, 1844 tavaszán ment végbe itt a telepítés. Az akkori falu közepén, a templomnak kijelölt helyen, továbbá a temetőnek fenntartott telken fakeresztet állítottak fel, annak jelképezésére, hogy ide római katolikusokat telepítenek. A sátorokban sorshúzás útján történt a telkek kiosztása. Itt numerusnak hívták a telket, vagy telepet, amely a következőből állt: 12 hold szántóföld, másfél hold kaszáló, másfél hold legelő, fél hold beltelek, fél hold pótkert. Ebből három holdon feles gazdálkodásban tartoztak a telepesek dohányt termelni, 13 hold után pedig holdanként 4 forint haszonbért fizettek. Ez a megállapodás 20 évre szólt.

Az első családok nevei is mutatják, hogy legtöbben Szegedről származtak. Így Szeged-Alsóvárosból Ónozó, Bálint, Farkas, Molnár; Újszegedről Mészáros, Kárka; Szeged-Rókusról pedig Gyöngyi. A szabadságharc leverése után, 1851-ben jelentek meg az első német telepesek, öt évre rá már 80 családot számoltak. Így Stein, Lenhard, Mayer, Stark, Müller és Knopf. Sok mendemonda terjedt el a falu névadójáról. Mi tagadás, a gróf úr nem nagyon szolgált erre rá. Mintaszerű hivatalnok volt világéletében, az udvari kamarának az elnöke, s talán ezért is nevezték el róla a községet. Az tény, sohasem járt ezen a tájon, ebben a faluban, meglehet, azt sem tudta, merre van. A hajdani krónikák szerint három császárt szolgált hűséggel (próbálna most három hivatalvezetőt), mégpedig I. Ferencet, V. Ferdinándot és I. Ferenc Józsefet. A gróf teljes nevén imígyen festett: Karl Friedrick Freiherr Kübeck von Kübau.

A szabadságharc idején nem jeleskedtek a falubeliek. A szőregi csata hírére Szegedre, Újszegedre, Makóra szaladt a nép. Több ház porrá égett. Szerencsétlenségből nem hiányzott itt soha. A Tisza jó néhányszor kiöntött, a kolera is nagy árat szedett a falubeli lakosságból. Ide a galíciai határszélen sószállítással foglalkozó ruszinok hurcolták be a járványt. Eleinte Kübeckháza volt a falu neve, 1860-tól kezdve azonban elkopott a falu nevéből a cé. A falut kövesút köti össze Szegeddel. A műutat 1926-ban építették. Szó volt egy időben, már 1867-ben a vasút megépítéséről is. Ám elmaradt. Igaz, hajdanán az antivilágban Sina báró birtokán, uradalmában, Óbébán a gazdatisztek „elsztrájkolták" az építkezést. Mert állandóan Bécsben tartózkodott a báró, ritkán járt itteni birtokán. Jó világ járt a helyi kiskirályokra. Éppen ezért mindig megakadályozták a vasút építését. A mai határnevek őrzik még leghívebben a valamikori időket. A határrészek, Budzsák, Bügecs, Feketerét, Hathalom, Kaszáló, Keszegér, Kettőskút, Pótalék, Szelistye és Tó.

ÁLDOTT NÉGY ESZTENDŐ

Hosszú ideig elzárt, sajátos határmenti falu volt ez. Magyar és német nyelvű lakossággal. A harmincas évek végén leginkább még gyalog jártak be, hiszen drága volt a maszek vállalkozó által indított buszjárat. Jelenleg 4700 hold közigazgatási területtel rendelkezik Kübekháza, 1780 lélek él a faluban. Tizenkét utca, 536 ház. Talán egyetlen falu az országban, ahol 1945-től kezdve nem épültek házak. 1967-ben készült el az első kettő. Személyautót, motorokat nem sokat tartanak, 250 televízióra, 381 rádióra fizetnek adót, és csaknem 300 takarékbetétkönyv jelzi a lassú, de biztos jómódot, és több mint 3 millió forint a takarékszövetkezetben.

Tanácsháza, templom, művelődési otthon, téesz, iskola, óvoda, gyógyszertár, orvosi rendelő, határőr-laktanya, posta, három élelmiszerbolt, kocsma, TÜZÉP-telep, egy emlékmű, presszó, buszállomás; hát jószerivel ennyi az egész. Negyedszázaddal ezelőtt a lakosok 25 százaléka sváb volt, jó gazdaságokkal, zsíros földekkel, termelőeszközökkel. A földterület és más vagyontárgyak csaknem az ő kezükben összpontosult. Az itteni szegények eljártak Szőregre, meg be, a távoli városba, Szegedre, ahol munkát vállaltak. Negyvenöt után 330 új gazdának osztottak földet, s ezek válogathattak a kisebb-nagyobb megüresedett házakban. Ezért is nem építkeztek. Később meg, az ötvenes évek elején rengetegen elpártoltak, hűtlenek lettek a faluhoz, a földhöz. A termelőszövetkezeti mozgalom nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, gyengécskén fizetett, ha fizetett. Akadt szép számmal önkényeskedés is. Mostanában egyre inkább hazabátorkodtak az iparból, megterült a közös asztal. Az elmúlt években áldott jó világ járt a kübeki földeken. Aprópénzre váltogatja a nagyüzem a lehetőségeit, s az emberek reményeit. A régi, hosszú éves bajokból most lábalgat a Sarló és Kalapács Termelőszövetkezet. A mezőgazdasági termelés a meghatározó. Egységes a falu gazdasági alapja. Igaz, naponta még több százan eljárnak Szegedre, mégis a többség a közösben találja meg a megélhetést. Az ötvenes években az akkori növényekkel, a hagyományos kultúrák mellett, meg az előírt „jóléti" növények mellett a kenderrel is próbálkoztak. De beletört a bicska. Később aztán a makói tájból átszelídített vöröshagyma, s a homokról idecsalogatott fűszerpaprika meg a napraforgó hódított tért, úgy-ahogy. Jelenleg a mák, a borsó és a lucerna társul az intenzívebb növényekhez, s a nagyüzemi gazdálkodás termőterületének a 32 százalékát foglalják el ezek a jobb pénzű kultúrák.

A kertekben évtizedekre visszanyúló hagyomány már az uborka, zöldbab, saláta és zöldborsó termesztése. Igaz, nem annyira intenzíven, mint a fóliás tájakon, Röszkén, Mihályteleken, Szőregen. A közös gazdaság 1949-ben alakult, és valójában csak mostanában teremti meg a korszerű gazdálkodás alapjait. A 3400 holdon járadékosokkal, nyugdíjasokkal, alkalmazottakkal együtt — Szegedről sokan kijárnak —

315 ember keresi kenyerét. Az utóbbi négy esztendőben a tagság jövedelme megkétszereződött. Ma már azzal is dicsekedhetnek, hogy rendszeresen és készpénzzel fizetik a munkát. Az egy tagra eső jövedelem így alakult:

Év:	Egy tagra eső jövedelem:
1965	7 013 Ft
1966	12 950 Ft
1967	14 463 Ft
1968	16 700 Ft.

A közösség tiszta vagyona kétszeresére nőtt, ma már meghaladja a 12 millió forintot.

A falubeliek, akik a szövetkezetből élnek, becsületes munkájuk után becsületes megélhetést kapnak. Mégis nehezen oldódik ez a falu. Valahogy idegenkedtek a szövetkezettől, igaz, a korábbi vezetők eljátszották magukat. Talán ezért is, hogy annak idején hatvanan nem léptek be a közös gazdaságba, 600 holdon gazdálkodnak ki így, ki úgy. Akadt olyan is, aki mostanában bekopogtatott a tanácselnökhöz, megkérdezte, mit is csinálhatna a megtakarított 400 ezer forintjával. Mert a takarékba nem teszi, hogy is tenné, nincsen biztonságban, sose lehet tudni, mi lesz a sorsa. Így aztán a vejének vett egy házat Újszegeden, meg személyautót. De kívül rekedtek a falu közösségén, maholnap szóba se állnak velük, nincsen közös téma, nem tudnak miről beszélni. A szövetkezet napról napra igazán megnyeri magának a tagokat itt is. Bár az 1969-es esztendő nem sikerül a legjobban.

VISSZAPERELT FÖLD

Annak idején néhai Kis Balázs is kuláklistára került. Jó harminc holdja volt. Aztán szétszaladt a föld, a lányának, aki férjhez ment, s a fiának, aki megnősült. Éltek. A lányát egy homokról jött szegény ember vette el. Meglehet, nem csak a szépségéért. De jó ember volt ez, később megbetegedett az asszony, csaknem másfél évtizedig volt tehetetlen, gyógyíthatatlan. Ám az ember hűségesen ápolta, kitartott mellette, ellátta mindennel, a legjobb ruhákban járatta. Ne unatkozzon szegény, ezért két karjában vitte el, ha valamilyen szebb ünnepséget rendeztek a faluban. Igazán jó szívvel, hűséggel viselte a gondját. A régi vagyon roncsait is őrizgették, nem verték el, megbecsülték a megkeresett fillért. Egy kis pénz összegyűlt a takarékban. Aztán meghalt az asszony. A fél ház, meg a föld az ember nevén kellett volna, hogy szerepeljen. Ám Kis Balázs, akkor még élt, az a Kis Balázs, aki annak idején annyit tiltakozott a kuláklista ellen, pereskedni kezdett vejével, lánya után a saját fiával. S végül vissza is perelte a vagyont, pénzt, földet, házat, majdhogy mindent. Végül is összejött neki 23 hold, s évenként 40 ezer forint adót vetettek ki rá. A faluban kinevették az öreget, ujjal mutogattak rá a gyerekek is, amikor trágyásszekerével végighajtott az utcában. Íme a példázata.

— A földből éltem én mindig. A fiatalabbak, a maiak nem tudják, hogy mi az. Mert nem osztogatták nekünk ingyen, megéheztünk minden rögöt. Sok éven át kuporgattunk, míg összejött egy-egy hold. Nekem nincs mit tagadnom, szégyenkeznivalóm van elég, mégis elmondom, hogy nálunk mi volt a szokás. Ettünk, mint más nagygazda családoknál. Amit lehetett, elspóroltunk a hasunktól. Nem csaptunk valami fényes terítéket, úgy az asztalon. Egy kanál, egy tányér. A bútorokra, a lakásunkra se sokat költöttünk. Minek? Mindegy az, hogy milyen széken ül az ember, vagy milyen ágyon alszik. Tudom, sokan el se hiszik, de én együtt aludtam a fiammal, a feleségem meg a lányommal, még akkor is, amikor már nagyok voltak. Húszévesek. De a földünk szaporodott. Nekem ez volt mindenem. Hiába is mondanám, el se hiszik. Megszenvedtem én ezért. Ma már fel se veszem. Jöttek az ötvenes években. Mondták, az ilyen kuláknak földben a helye. Azért csak nem bújhattam a föld alá. Mondták, nem jól áll a trágyarakás. Hogy állhatott volna? Talán már az ősmagyarok is így rakták halomba, ha egyáltalán rakták. Jött a büntetés. Fizettem. Mondták, ma reggel nem söpörte fel az udvart. Felsöpörtem én. Hiába, jött a büntetés. Fizettem. Ha meg nem volt, akkor kis időre, két-három hónapra kivontak a forgalomból. Már a faluból. Ott se volt rosszabb, a dutyiban. Enni csak adtak, dolgozni többet nem kellett. Hazajöttem. Kezdődött újra az egész. Mondták, a gabonát nem vetette el időben. Kioktattak. Elhittem. Városi ember is jobban tudhatja, mikor hogy kell vetni. Különben is mindent elhittem én akkoriban. Amit csak mondtak. Meg aztán fizettem. Egy időben összerakosgattam a cédulákat, írtam, számoltam, mennyi forintot gyűjtöttem be a nagykasszába. Hát hallja, sok földet össze lehetett volna venni azon.

— Nem akarok én hazudni, meg is mondom, nem szívleltem a szövetkezetet. Nem azért, mintha haragudtam volna azokra, akik beléptek, vagy akik kommendálták, hanem mert nem tudtam megérteni. Magas volt mindig nekem. Én ragaszkodtam az enyimhez. Ha hiszi, ha nem, a „boldog esztendőkben" annyian elszakadtak a faluból, hogy amerre mentek, lehetett volna belőlük csinálni egy szövetkezetet. Mindenfelé dolgoztak: Pesten, Miskolcon, a Dunántúlon, a bányákban, csak idehaza nem. Én akkor se mentem. Itt maradtam, itt húzzák már rám azt a pár kapa földet. Ha kibírtam eddig, akkor csakis így élhetek, így kell megélnem életem végéig. Adó az most is van. Negyvenkétezer forint. Fizetem, amíg bírom. Itt volt ez az eset, a Vincével. Amikor a lányom meghalt, visszapereltem tőle a földet. Enyém volt az mindig. Mi van abba?

— Az öregasszonnyal elvagyunk. Nincsen sok igényünk, ne háborgassanak fölöslegesen bennünket. Ami terem, megterem, az adót talán mindig kifutja. S nekem még így is jó. Nem bírok én már másképpen létezni, élni se. Elmondok egy esetet. Nem azért, mintha érdekelne, mert az igazság, nem nagyon beszélgetek én senkivel. Szomszédolni se járunk, nincs is időm ilyesmire. De egy-két ember, ha eljön hozzám dologra, csak mond egyet-mást. Hát az alábbi történt Micsik Józseffel, aki felcsapott állatgondozónak a szövetkezetben. Van annak már négy esztendeje. Ott lakik az óbébai részen. A hajdani módosabb gazdák utcájában. Már csak azért mondom így, hogy maga is megértse. Hát ő is olyan volt, mint mink. Próbálgatta a földet, de nemigen sikeredett neki, nem lett szerencséje hozzá. Legatyásodott, tönkrement. Adósságot is csinált. A családja elhagyta. Nem kellett a föld senkinek. Ki hallott még ilyet? Pedig a föld az sohasem bűnös, csak az ember. Aztán ez a Micsik belépett a kolhozba. Jó, hát próbálhatja, fiatalabb még tőlem, előtte a választás. Hanem ha hiszi, ha nem, a szomszédok még most se veszik tőle jó néven. Nem is köszönnek.

Kis Balázs azóta már megboldogult. Meglehet, még ott sem nyugszik. Pedig már igazán jó hozzá a föld, örökre betakarta.

Elmúlt a Kis Balázs-félék felett az idő. Kirekedtek a falu közösségéből, akik még élnek, küszködnek, szinte élőhalottak. Sokszor úgy hisszük, nem is emberek. Egy-egy emlékdarabkák, mint a német búcsú. Afelett is hogy elszaladtak az évek. Pedig hajdanán nagy divat volt. Különösen a svábok szerették. Novemberben, amikor már betakarítódott a határ, jutott idő a nótázásra, a cifrálkodásra, akkor mindig megtartották. Egy hétig ünnepeltek. Díszesen felöltöztek a legények és a lányok. Rezesbanda szólt, megjárta az utcákat, taposta a sarat, Szegedéből fogadták meg őket. Végigjárták a családokat, ettek-ittak, kugliversenyt tartottak. Egyszóval puccba vágta magát a falu. Májusfát állítottak a templom elé, díszes kalapot, szalagot húztak a tetejébe, sőt még virágcsokrot, rozmaringcsokrot is kerítettek, és megkezdődött az árverés. Micsoda versengések voltak. Rangot jelentett a híres kugliversenyen is élre kerülni, és megnyerni a felkínált kost. A májusfa-árverésen meg mindig úgy csinálták, hogy a kalap egy fiúhoz, a rozmaringcsokor meg egy lányhoz került. Jelképe volt ez a fiatalságnak, az útkezdésnek. Mert a falu már akkorra rendszerint összeadta ezeket a fiatalokat. Aztán nagy hejehujázás közben ismét elmentek a lányos házhoz, s ettek-ittak, mulatoztak. Hát így volt.

A szövekezettel, ezzel az „új" szövetkezettel billent jó útra a falu. Mert hogy elhagyták már a kátyút. S az emberek is mennek a közössel, változgatnak napról napra. Így mondja ezt a leghitelesebb tanú, Gyüreffy István, a volt elnök.

— Sokat megéltem én már nagyüzemben. Ismerem a fekete földeket, dolgoztam, jártam modernebb, előrehaladottabb faluban, gazdaságban. Itt nagyon nehéz. Eltelt rajtunk most négy esztendő, gondokkal, bajokkal és sikerekkel. A tagság kezdi megérteni, hogy mi is az a nagyüzem, hová, merre tart. Az igényekkel mérjük a holnapot. Közönyösek voltak, meg kell tanítanunk őket, hogy a víz, a villany, a televízió, az autó, a külföldi utazások mind-mind elérhetők, csak akarják. Mozduljanak ki a régi paraszti mivoltukból. Ez a legnagyobb tanulság. Ha sokszor kételkedem is, mindig meggyőznek. Legutóbb szintén megerősítettek hitemben. Egy öreg ember jött be a zárszámadás után. Nem akarta hinni, hogy mennyit keresett. Nem sok beszéddel élt, de megjegyeztem minden szavát. Így mondta: a mi emberünk vagy te, István. Aztán meggyőztek még az úttal is. Soha ilyen nem fordult elő, sem a falu történetében, sem a szövetkezet fennállása óta. Ötven parasztembert vittünk el az Adriához. Soha nem jártak még azon a tájon, nagyobb részük csak hallott egyet s mást a tengerről, meg külföldről. És most a közös eljutott odáig, hogy megtisztelhette ezeket a munkában elfáradt, keveset élt, kicsit-látott embereket. Jó volt.

PARASZT-ABBÁZIA

Jó emlékezetű nagyapám sohasem járt kívül a falu határán — csak az első világháborúban —, mégis a legszebb történeteket tőle hallottam a boszniai, hercegovinai égbe nyúló hegyekről, meg a messzi Isonzóról, amelynek vizét gyakran pirosra festette az agyonra kínzott magyar bakák vére. Tömörkény István is felvillantja azt az időt, a szigorú tájat, a novibazári tábort, ahová a vándorló fecskék megérkeznek, jó szerivel ott is maradnának, megöletve a kemény hidegtől, ha a hasonlóan szomorú sorsú katonák, idegenbe szakadt hazánkfiai nem istápolnák, nem dédelgetnék őket.

Hát ide igyekeztünk, erre a ritkán látott tájra. Február utolsó hetében indultunk. A hegyekkel már Novi Sad után találkoztunk. A csodálatos Pétervárad a a legendás erőddel, titokzatos katakombáival, hangulatos fehér kövekből faragott szobraival köszöntött. Ismerősen. A szabadságharc idején, amikor a falu jószerivel négyesztendős volt, Kossuth Lajos sokat áldozott rá, helyrehozatta az erődöt, Péterváradot, amely a 48-as szabadságharc védőbástyája volt. A hangulatos Fruska Gora, amelyen szőlő, gyümölcs díszlik, szintén ismerős, hiszen a török előtti időben Szeged város urai a szerémségi hegyeken termesztették meg az asztalukhoz szolgáló híres borokat. Aztán a szigorú Boszniában a magas hegyek jönnek elénk, a hajdani, régi idők illírek, kelták lakta tájaival, a hosszúra nyúló török uralom emlékeivel. Gombatetejű falusi templomok tünedeznek, karcsú minaretek, a hegyoldalak apró házai és a kontyos szénaboglyák. A szláv törzsek 600-tól kezdve telepedtek meg itt, olykorolykor a történelemben is nagyobb szerepet kaptak, mint például Kulin és Borics bán idején. Vak Béla királyunk is megjárta a szigorú hegyeket, bizony szomorú menetben haladt errefelé, amikor a tatárdúlás futásra kényszerítette. Házak kapaszkodnak a hegyoldalakba. Nincs kéményük, füstöl a tető, hosszú bugyogójú asszonyok, fehér kendővel a fejükön, mások meg hosszú szoknyában lépkednek a hegyi ösvényeken. Minduntalan úgy érzem, a szénaboglyáknak emberformája van. A hegyekről apró kis hegyi kocsik kocognak alá, parányi gumikerekeken. Mondjuk is rögtön:

— Ha itt szövetkezetek lennének, az állam nem győzné miből dotálni őket.

Elhagyjuk Szarajevót. A Neretva folyó mellett haladunk. A meredek hegyekről a szántók, a legelők szinte belecsüngenek a vízbe. Hova elhúzódott, hol megél az ember. Hiszen a hegyek is sokfélék. Szelídek, barátságosak, komorak, szigorúak az emberhez. Ahol a cserjék is nagy kínlódással élnek meg, a szürke kövek, szürke sziklák között, ott az ember már megtalálható. Ahol gyökeret ereszt egy-két fa, még ha elgörbül is, az ember ott már felépíti hajlékát. Szívósabb a fánál. Lassan összemennek a hegyek. Az utakat fenyőfák kísérik. Kert alakjuk van a földeknek. A folyó árterében megszaporodnak a fák. Megpillantjuk Pocsitej várát, legalábbis a maradványait. Látott valaha jobb napokat. Nagy Lajos halála után a királynék fogságáról vált nevezetessé. Az Anjou-család uralkodása idején mindig végvár volt ez a törökök ellen. Nagy Lajos halála után a rendek a 12 éves Máriát választották meg királynőnek, mellé Erzsébetet, amíg a kislány nagykorú nem lesz, teljhatalommal ruházták fel. Ezen a tájon lázadások ütötték fel fejüket, így aztán a két hölgy körútra indult, s eljutott Jakovo környékére. Velük volt a hűséges Garai nádor, aki miután megtámadták a királyné kíséretét az olaszok, igen vitézül vívott, jól verekedett, ám végül is elbukott. „A két királynőt" ebbe a várba hurcolták, bebörtönözték, sőt az anyakirálynőt itt fojtották meg. Máriával nem mertek végezni, mert Zsigmond király menyasszonya volt, s különben is Garai nádor fia már gyűjtötte a bosszúálló hadakat.

Közelebb már a tenger. A Neretva elmarad mellőlünk. Hangzik is:

— Ha még egyszer itt lesz ez a folyó, én beleugrom.

Citromfák, fügefák tűnnek fel. Tavaszi zöldben, tavaszi pompában állnak. Megjön a kedvünk.

— Mennyiért vennél egy holdat ebből?

A citromfákat bekontyolták, itt még télen védik a hidegtől. Aztán megint emelkedünk. Lajkóné mondja:

— Jaj, már megint pipiskedünk.

Más meg:

— Na, komám, ehhez a hegyhez boronálhatnál.

A harmadik:

— Nekem már tengeribetegségem van.

Lassan elérjük az Adriát. Pálmák, kaktuszok, s a csapkodó, morajló tenger. Zöld, kék a víz színe, minduntalan azt hisszük, beszél, dalol.

— Sós ez, beleönthetném a levesbe. Venni se kéne a boltból.

Zúg, morog, hánykolódik a víz. Csodálatos. A naplemente is. Giccs. Tisztára giccs. De feledhetetlen. Hajók, csónakok, jachtok sejlenek fel az erős kékségben.

— Ez mind víz?

— Az Adriai-tenger gyöngyszeme Split. Megelőztek már bennünket itt jóval a rómaiak s az avarok. Még a tatárok is eljutottak idáig. Az óvárosban Diokleciánusz császár uralkodásának emlékeire bukkanunk, a hatalmas, valamikori palotára. Van itt aranykapu, ezüstkapu, bronzkapu, kinek-kinek melyik tetszik. Aztán elérünk Rijekába (Fiuméba). És már mindjárt itt Opatija, Abbázia.

A kikötőben tengerjáró hajók. A város, Rijeka, a folyóról kapta nevét. Világváros. Nyüzsgés. Inkább Abbáziára várunk. Este fényfüzér kísér, szállodasorok. Régi mesékből, könyvekből, útleírásokból hallottunk róla. A valamikori urak téli rezidenciái, nyaralóhelyei. Mondják is:

— Ha a faluban nem is járt a gróf úr, itt biztosan megfordult.

Szállodák, szállodák, szállodasorok. Régi típusú épületek, bárok, éttermek s idegenforgalom. Gyöngyfüzér. Járunk mindenütt. A pálmafák alatt, az előkelő bárokban. Meghódítjuk magunknak. Szép itt. Ez az igazi, ez a paraszt-Abbázia.

Meglátogatjuk Isztriát. Halászfalvak egymás után. A családfők távol élnek az otthontól, a családi tűzhely melegétől, évenként egyszer jönnek haza. Járják a messzi tengereket, igaz, egyre többőjüket magához csábítja, magához köti Fiume és Pula. Egyhangú vidék, a földművelés nagyon kezdetleges.

Hosszú út vár ránk. Koper, Ljubljana és Bléd. Itt találkozunk Isonzóval. Ismerős, az első világháború idejében sokszor megátkozott vidék. Havas mezőkön járunk. S lassan-lassan búcsúzunk a tájtól, indulunk vissza a kis faluba.

— Ez az út dupla öröm. Amikor eljöttem, örült az asszony, amikor meg hazamegyek, örül a kutya.

Nevetünk. Ami egész héten elmaradt, most már hangosan, jóízűen nevetni tudunk. Sőt, nótázni is. Este érünk a Fruska Gorához.

— Kimaradt egy kanyar, Imre.

— Nem baj, csak ki ne egyenesítsd.

Nyerges Jenőék még sohasem jártak külföldön. Most így vallanak:

— Nem engedte még meg a sorsom, hogy lássam a tengert. Azt sem, hogy külföldön járjak. Pedig lassan-lassan kitelek az életből, kifelé ballagok. Most megyek nyugdíjba. A legszebb ajándék volt ez a szövetkezettől, amit kaphattam valaha is.

— A növénytermesztésben dolgozom az asszonnyal. A második feleségem nékem, most járok először külföldön. Mondhatnám, ez a nászutunk. Sohasem tudjuk majd elfelejteni. Elmondhatjuk, egyszer láttuk a tengert.

Mire hazaértünk, itthon is kitavaszodott. A bízni, küzdeni tudó emberekre mindig kitavaszodik.

ELMENNEK A FECSKÉK

Az idevaló népség isten madárkáinak tiszteli a fecskéket, mivelhogy nemigen vigyáz azokra, csak a magasságos ég. Apró, puha kis madárkák és otthontalanok.

Ha ősz utolján elhidegül az idő, szárnyat bontanak, s mennek, mennek a hontalanok. De tavaszodván ismét visszajönnek, ficserkélésükkel felverik a házat. Mert a fecske az olyan madár, nem élne meg, ha egyszer is elmaradna az itteni világtól. Megfojtaná az idegenség.

Így meg elvan velük az ember, odaengedi az ereszek alá, az istállóba, ne árváskodjanak szegények.

Most, hogy a szüret ideje is eljött, s hulló levelekkel köszönt ránk a reggel, elmennek a fecskék. A gazda kiáll az ajtó elé, onnan figyeli készülődésüket. Szomorúság ül a tanyákra.

Béni János búcsúztatja övéit:

— Kitelt nektek is, madárkáim. Költözhetünk innen — szól utánuk.

Mert elbontják a tanyát. A közös hozzájárult a faluban való építkezéshez, s egész utcasorokat kitesznek az új szövetkezeti házak. Odatelepülnek Béniék.

Csakhogy a költözés nem megy olyan könnyen. Pitymallatkor mocorogni kezd az ember, majd szól asszonyának.

— Körüljárom a tanyát.

Nem jut tovább, csak a kútig. Faderekakon kiszáradt vályú. Mikor ittak ebből az ő lovai? Megmarkolja egyik végét, földre billenti, majd lelöki a fatákolmányt, és rátelepszik. Körülötte csendes a világ. Ébredezik a mező, harmat ezüstje hull.

A tanya hallgat. A jószágokat már elvitték tegnapelőtt, mára nem maradt csak néhány bútordarab, s apró holmi.

Innen a kúttól belefér szemébe az egész birtok.

— Milyen akkurátus — motyogja —, hanem mintha összement volna.

Öreg tanya már ez. Nádfedelét az idő megmarta, most úgy mutatja magát, mint kopaszodó fejen a ritkás gyér hajzat. Oldalai megrepedeztek, megpihenhet benne a szél, valahogy meg is görbültek, mint munkás, öreg cselédek.

Mikor aztán elunja a nézelődést, odalép a kúthoz. Felhúz egy vödörrel, nekitámasztja a kávának, szétterpeszkedik, és nyakát lehajtva, nagy kortyokban nyeli a vizet. A maradékot kilöttyenti, leszereli a vödröt, majd a kútostort is. Magasba lendül a kútgém, s onnan figyel a világba.

— El kell innen menni.

Kis ideig folt marad a tanya helyén, de a fű előbb-utóbb benövi, takarót borít rá, a traktorok felhasítják, hogy életet teremjen.

Nézi a bekötő utat, azon túl az őszbe fordult földeket. Hatalmas táblák körös-körül. Jó, hogy szét nem nyomták eddig a kis tanyát.

— Az utakat felszántják majd.

Könnyen meglehet, hogy mire legközelebb erre vetődik, már zöldell a vetés a bekötő út helyén. Pusztul az itteni világ. A fecskék elmentek, most a tanyákon a sor.

Béni János csak nézi, egyre nézi ütött-kopott birtokát. Úgy áll a kora reggelben, szembefordulva a házzal, mint tavasszal a tábla véginél, amelyből kimosta az életet a víz.

Kis tanya az övé, ott mindjárt a tízes dűlőben. Valamikor zsindelyes volt még az óvilágban, de átalakították nádtetősre. Szoba, konyha, kamra, ennyi az egész. Akácfák nőnek körülötte.

Kijön az asszony. Ágyterítőbe csavart batyut húz magával.

— Talán kezdhetnénk, János.

Szétszedik az ágyat. Széket, asztalt, kanapét, kannát kivisznek az ajtó elé. A falba vert szögekről leakasztják a képet, ami még a császári és királyi hadsereg szolgálatában örökítette meg a gazdát egy pej lovon, valamint az egybekelésről tanúskodó fotográfiákat. Fordul a kocsi odakint, megérkezett a segítség.

— Hát vigyük, János?

— Vigyük!

Több szó nem is igen esik. A laposkocsi lassan megtelik.

Mire az építőbrigád megérkezik, majdhogy indulhatnának. De ráér az még, nem szaladnak a házak. A gazda összeszedi a régi kalendáriumokat, innen-onnan újságpapír, ócska kacat kerül. Csomóba löki a faltól távolabb, és gyufát gyújt alá. Mindaz aztán, ami nem éri meg a fáradságot, hogy a faluba eljusson, itt leli halálát.

Odébb szalonnázik a brigád.

— Ugye sajnálod? — így a brigádvezető.

— Az enyém volt. Neked nem sokat jelent, egy nap alatt szétveritek. De az enyém volt.

János elindul. Fel kell szedni még azt a kevés kukoricát a pitvarból.

— Lassan majd indulhatnánk — szól a kocsis.

— Indulhatunk.

De nem mozdul. Kínálja sorban a cigarettát.

Az asszony már a kocsi tetején ül. Törölgeti a szemét. Alig emelkedik ki a holmik közül.

Munkához lát a brigád. Két fiatalabb legény fent óvatoskodik a tetőn. A tanyasi emberek meg állnak mereven. Nézik a bontást. Béni János csendben megemeli kalapját, lecsúsztatja combja mellé.

— Áldás volt rajta, megéltünk benne.

Aztán már hull a nád. Tűzre dobják. Elkorhadt, meggyengült szálak, moha lepte tető, mire lenne jó?

Bontják a falat. Por kering. Leülepszik a kocsikra, a holmikra. A tanya mégiscsak velük megy.

Nyikorog a szekér. Egy-egy döccenés, és összeütődnek az edények. Három paraszt lépdel a kerekek után. Néha hátrakapják fejüket, elnéznek a tanya irányába.

Remegnek az útszéli fák. Lábuk alá perdül az ősz. Ritka sorokban kelt ki a búza, ha megjönnek majd az esők, utána kell pergetni a szemet.

— Aztán boldogulj odabenn, János!

— Tarts meg jól emlékezetedben bennünket!

Béni János felkuporodik az ülésre. Eszében járnak itt töltött évei. Tanyázgatások télen, disznótorok, mulatságok. Sorra futnak el szeme előtt a képek.

— Ne lógasd az orrod, mert még leesik! — vidámkodik a kocsis.

Mintha a határnak beszélne. Füstölnek. Hosszú az út a városig.

— Késnek az őszi esők.

— Se villany, se televízió, az ember úgy él, akár a remete.

Béni János figyel. Mindjárt célhoz érnek. Szeme előtt kirajzolódik az itteni ház. Takaros épület. Nagy ablakok vannak rajta, tetejét meg palából rakták. A tanyához hasonlítva kastélynak beillő.

Megállnak. Nyitni kell a kaput. Aztán már — úgy hozza az illem is — koccintani lehet.

— Az új házra, János!

Belül tisztaság, rend. A falak kipiktorolva, fényesre kefélve a padló. Hordják, rendezik a bútorokat. Lassacskán helyére talál minden. Igaz, nem új darabok, még a tanyai életből valók.

— A költözésre.

Minden furcsának, ismeretlennek tűnik. Járkálnak félszegen, mintha nem is magukéban volnának. Hangjukat halkabbra fogják.

Kint az udvaron szanaszét minden. Fatönkök, amoda egy szánkó, odébb magtisztító, tökök szétgurulva. A gazda szemet szór a jószágnak. Rendezget még egy kis ideig a nagy összevisszaságban, de az este beparancsolja.

A konyhában sámlira telepszik.

— A jövő héten vehetnénk egy rádiót.

— Vehetünk éppenséggel.

— Oda gondoltam mindjárt, oda az ágy mellé.

Az asszony felgyújtja a villanyt. Ülnek a fényben. A fáradt, kemény vonások lágyabbá lesznek.

— Jó ez a villany.

Később, vacsora után begyújtanak a fürdőszoba kályhájába. Meleg vizet engednek a kádba. Az elsőség Jánosé. Az ajtón áthallik, hogy lubickol, mint egy gyerek. Repedezett tenyerét most puhára áztatja a víz, ujjai hegyén a bőrt rancba szalasztja.

Mielőtt eloltaná a villanyt, odaszól asszonyának.

— Na, számold meg a gerendákat, s igaz lesz az álmod.

— De hiszen nincsenek.

— Ilyen lakásban minek is lennének?

Forgolódnak. Kerüli őket az álom.

— Te János — suttogja később az asszony —, ugye visszajönnek a fecskék.

— Aligha. Ámbár tavasszal idetévedhet egynéhányuk...

(Folytatjuk.)

Költészet- és zenekedvelők szíves figyelmébe!

Az irodalom ínyencei a legjobb magyar előadóművészek interpretálásában gyönyörködhetnek.

Zrínyi Miklós, Berzsenyi Dániel, Arany János, Vörösmarty Mihály, Ady Endre, Radnóti Miklós, Tóth Árpád, Babits Mihály, József Attila, Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Garai Gábor, Váci Mihály legszebb verseiben.

A zenebarátok pedig Beethoven, Schumann, Schubert, Liszt, Haydn, Bartók, Kodály és más jeles szerzők lemezeiben, továbbá klasszikus operarészletekben.

Művészlemezek és irodalmi hanglemezek igényes választékban kaphatók szaküzleteinkben.

Gondoljon a közeledő hosszú estékre!

Szaküzleteink:

Szeged, Kárász u. 3. Hangszeráruda,

Hódmezővásárhely, Lenin u. 1.
Rádió-Villamossági Szaküzlet,

Makó, Lenin tér 11.
Rádió-Villamossági Szaküzlet,

Szentes, Petőfi u. 1.
Rádió-Villamossági Szaküzlet.

DELTA
KERESKEDELMI VÁLLALAT

TÓTH BÉLA

TISZA

(XXIV. rész)

A kotrásvezetőség budapesti központja 1944. szeptember végén úgy rendelkezett, hogy a Tápén levő kotrótelep gépműhelyének leszerelhető összes alkatrészeit, teljes raktárkészletét, szóval mindazt, ami érték és mozdítható, a Nándi 60 vagonos befogadóképességű uszályba rakják bele és a Szabadság gőzös, amint a felső-tiszai útjáról visszaér, az akkor kapott rendelkezéseknek megfelelően azonnal vontassa el.

Ebben az időben sem kotróhajó, sem gőzhajó már nem volt a telepen. Kotróhajóink: a Duna, a Bodrog, a Budapest, a Békés széjjel voltak a Tiszában, különböző kotrási munkálatokra beállítva. Három gőzhajó lakott eddig a Tiszában: a Szeged, a Vihar és a Szabadság. A Vihar ebben az időben Győrnél a Felső-Dunán dolgozott kotrási munkában. A Szeged gőzöst szeptember vége táján leküldték Adára, hogy onnan még valami terhet hozzon fel. De a háború utolérte, onnan már nem tudott visszajönni. Így a Tiszában csak az én hajóm, a Szabadság vontatógőzös maradt.

Ez volt szeptember utolsó napjaiban a helyzet. Mi a Szabadság vontatógőzössel Szolnokról hoztunk le két uszály követ Algyőre. A szállítmány katonai útépítéshez, rampafeljáróhoz kellett. Algyőre október 8-án érkeztünk. A hajó személyzete úgy számított, hogy az előbbi kőszállítmányt a katonák már kirakták, valószínű az lesz a feladatunk, hogy az üres uszályokkal visszamenjünk Szolnokra. Hanem amikor mi, 6-án, Szolnokra indultunk a terhes uszályokért, a Tisza ezen szakasza többször kapott repülőtámadást, s bizony siettünk a partmenti erdők alá kikötni, lemenekültünk a hajóról. Időnként földi géppuskatüzek, ágyúszó visszhangzott, ezért akkor már nagyon lestük, mi történik körülöttünk. Szolnoktól lefelé a bal parton rengeteg ember nyüzsgött, asszonyok, gyerekek, katonák ásták a lövészárkokat. Ahogy közeledtünk Algyő felé, már az ágyúszó úgy dörömbölt a fejünk fölött, mint az égzengés. Nem ránk lőttek, hanem át a Tisza fölött. Elég az hozzá, jó délután értünk Algyőre a két uszály kővel. Ott az a rendelkezés várt bennünket, hogy vonuljunk le Tápéra, ott megmondják a további utasításokat. A kőszállítás különben is leáll, mivel a katonák nem tudták időre kirakni az uszályokat. Mert a katonák gyakorlatlanok voltak a kubikosmunkában. Akkoriban elég sűrűn esett az eső, a partok csúsztak, pedig két katona is húzott egy talicskát, ketten meg tolták, mégsem haladtak.

De egyébként is le kellett jönnünk Szegedre, mivel letelt a kazánnak a négyszáz üzemórája, ilyenkor kazánmosás következett. Be is mentünk a telepre, még azon estén elkezdtük a készülődést a kazánmosáshoz, és kifúvattunk. Sötéttel abbahagytuk, hogy majd reggel befejezzük, de a kormányos meg én bementünk a hivatalba; az akkor a Valéria téren volt, jelentkeztünk a rendelkezésért. Itt azt a parancsot kaptuk, hogy reggel vegyünk magunk mellé egy szeneshajót, és a Nándi uszályba berakott alkatrészeket, műhely- és raktárfelszerelést vegyük kötélre, és induljunk el fölfelé. Kérdeztük, hogy hová menjünk? De nem mondták meg pontosan a célt, hogy pl. vigyék el Füredre vagy Szolnokra, csak annyit parancsoltak, hogy minél hamarabb induljunk és az értékeket húzassuk el a telepről. Azt mondták, hogy ameddig tudunk, addig menjünk.

Hát dévánkoztunk mi, hogy mit csináljunk. Minek induljunk neki? Ez október 9-én délelőtt volt, amikor indulnunk kellett volna. Mert az előző napok tapasztalataiból azt tudtuk, hogy most a feneketlen bizonytalanságnak indítanak neki bennünket. Az ágyúszó oly közel volt, hogy borzasztó. A magyar katonaság végig fönn állt a Tisza partjain, ágyúik beásva és gépfegyverfészkek is. De olyan sűrűn, mint az ujjam. A kotrótelepen is a hatalmas nyárfák tövében géppuskafészkek érték egymást, s mikor reggel kimentünk, még rémisztőbb volt amit ránkparancsoltak, hogy induljunk. Rettentően tanácskoztunk, nem volt merszünk indulni, de maradni sem, a főnökség nagyon szigorúan tudott felelősségre vonni. De a földerítő repülőgépek is félóránként itt cikáztak már a város fölött. Óráról órára komorult el a helyzet. Végül azt határoztuk mi, nyolc hajósok, a Szabadság vontatógőzös személyzete, hogy nem megyünk el. Mivel ha elindulunk ebben az égzengésben, föltétlenül vagy elsüllyesztettek volna bennünket, felrobbantunk volna gőzösöstül, rakományostul, mindenestül, vele együtt ott pusztultunk volna el mi nyolcan, körülbelül harminc, hátunk mögött levő családunk kenyérkeresője. De régi vízenjárók voltunk, szörnyen parancsértők, akik féltettük az életünket is, a kenyerünket is, a becsületünket is. Ezért abban egyeztünk, hogy sötéttel megindulunk fölfelé, pár kilométernyit, hogy ne a telepen legyen a hajó, s ott bedekkolunk valami zátonyos szirten, megvárjuk sorsunkat. Mert itt, ha éri is valami a hajót, könnyen ki lehet majd

emelni. Így a parancsot is végrehajtjuk, messzire se megyünk a családunktól, és minden jó lesz. Mert attól is féltünk, hogy a hajónkat, amit idáig őrizgettünk, a katonák az utolsó pillanatban elsüllyesztik, ahogy a többi víziedénnyel cselekedték, hogy a szovjeteknek egyetlen csónak, mint átkelőeszköz ne álljon rendelkezésükre.

Estére kelvén nagy búcsúzkodás közben elszakadtunk a családtól, hogy megindituljunk, mert akármilyen rövidet is szándékoztunk menni, de az a világ vége is lehet, hisz akkorra már a gyalogsági tűzfegyverek golyói is úgy ficseréltek a város felett, mint a fecskék. Itt volt a front, s mi benne a front fortyogó katlanának közepében.

A vastoronynál beszéltük meg a találkozót. Hajónk menetkész volt, csak gőzt kellett csihantani bele, az egy órányi munka, mehetünk. Megvolt a találkozás, a tápéi úton ballagtunk kifelé. A gáton nem tartottuk tanácsosnak a járást, hiszen fütyültek a golyók oda-vissza. Ahogy a téglagyárat alig elérjük, de sötét, borús idő volt, az orrunkig láttunk, csak a nyomjelzős lövedékek visító világa mutatta az utat egy-egy pillanatra, amitől még vakabbak lettünk, hát ott a futballpálya környékén ránk kiált valaki: állj, ki vagy?

— Jámbor hajósok vagyunk.

— Előre.

Kibontakozott két magyar katona a sötétségből.

— Maguk hová mennek?

— Rendeletünk van hajónkkal kifutni a telepről.

Erre azt mondták a magyar katonák, hogy egy lépést se menjünk tovább. Följebb már német katonaság áll, azok fölszólítás nélkül lőnek. Forduljunk vissza. Visszafordultunk. Az én hónom alatt egy szép fiatal fehér élő kakas volt. Mert a hajós fölszerel ugye, ha útnak indul. Szegény feleségem tette a hónom alá, amikor este megindultunk, hogy alkalmasint a hajón majd megfőzöm, ha kell. De mondom, nem került rá sor, visszafordultunk. Annyira lőttek már a bal partról át a szovjetek, hogy a körgát alatt mentünk a felsővárosi felüljáróhoz, s úgy be a mellékutcákon hazafelé. Eddig hallgatott a hónom alatt az én fehér kakasom, amíg kifelé a veszélynek mentünk, de amikor visszafelé már a mi utcánkban jártam, nagy jóízűen, ráérősen elkukorította magát. Én ezt jó jelnek vettem.

Másnap, 10-én kora délelőtt, kicsit csillapultak a lövések, a kormányossal beóvakodtunk a Valéria téri irodába, s ott rettentően követelőztek rajtunk a feletteseink, hogy miért nem indultunk el tegnap a hajóval. Mondtuk aztán hogy jártunk, de nem értek rá velünk foglalkozni, megjött értük az autó, beültek, s elindultak Pest felé. Mi meg ki, ki haza, mert újra fölerősödött a tüzérségi tűz. Mondom otthon a családnak, mivel a mi házunk vályogból épült, hogy menjünk apósomhoz a Liszt utcába, bedekkolunk a pincébe, s megvárjuk a végét. Itt már dolgozni úgysem lehet. El is tellett az éjszaka, az após nem aludt, akárcsak mi, állandóan ki-be járkált az utcára, minden rezzenés érdekelte, még békevilágban is. Ahogy hajnalodott, jön be a hírrel, hé, gyerekek, itt vannak az oroszok a Szilléri sugárúton. De csak épp hogy ezt elmondja, dörömbölnek a kapun. Hát ki lehet az, ki lehet az, mivelhogy ágyúzás nem volt este úgy 8—9 óra óta, se járműforgalom, hát olyan csönd ült a városon, akár a temetőn szokott. Kimegy az após a dörömbölésre, de siet is vissza rögtön, hogy Ferkó fiam, érted jöttek az oroszok. Még megijedni sem volt időm. Nem is nagyon volt mitől, meg az utóbbi napokban ijedeztem én már hiába eleget, úgy voltam vele, most megint csak fölöslegesen minek ijedjek meg? Megyek a kapuhoz, hát egyik hajóscimborám áll ott, meg egy hosszú, kozáksapkás tiszt, hogy alig fért be a kapun. De kérdi ám a kozák koma, de szaporán: masinyiszt? — Masiniszta vagyok én, kérem. — No, akkor davaj! — s odaparancsolt egy terepjáróhoz. Akkor kezdtem érteni a hajóstársam jelenlétéből, a tiszt kérdéséből, hogy hajóra kell szállnunk. Hát hajós voltam, miért ne szálltam volna hajóra?

Tizenegyedikére virradóra, hogy Tápénál is átjöttek az előőrsök, a kotrótelepet földerítették, látták, hogy ott áll egy ép hajó, gépei még jóformán melegek, tehát üzemképes. Az első tápéi ember, akit az oroszok megkérdeztek felőle, név szerint megmondta, ki mestere, matróza, kormányosa, gépésze, fűtője annak az egy szál 150 lovas lapátkerekes gőzhajónak. Így aztán szépen mindőnket összegyűjtöttek a hajóra. Talán értem jöttek legelsőbb, mivel benn laktam a városban, a tápéiak, telepiek ott voltak kéznél. Mire én a hajóra léptem, már gőz alatt állt. Rálépett még három szovjet őr, egy vezénylő tiszt a hajóra. Magunk mellé vettünk két darab sárhajót (sárhajó kotrásnál a mederből kikanalazott sarat hordta az ürítőhelyekre).

Az első percben az volt a munkánk, hogy azzal a két sárhajóval, amit a gőzös után kötöttünk, körforgalmat bonyolítsunk le a Bertalan-szobor s a Nagykörút közötti partokhoz. Előbb átmentünk a túloldalra, ott már nagyon sok katona várakozott átkelésre. Kidobtuk a járódeszkát a partra, s amennyi ember csak ráfért erre

a két sárhajóra, fölvettük, s már fordultunk is az innenső partra. Az átkelőhely két partján állandó őrség szolgált, akik egyúttal irányították is a be- és kihajózást. Emlékezetem szerint az első szállítmány katona hidászokból, műszakiakból állt, mivel baltákkal, keresztvágó fűrészekkel, kötelekkel, ácskapcsokkal voltak felszerelve, persze a fegyverük is velük volt. Akkor is esett az eső, az átkelő katonák ezekkel a súlyos holmikkal megrakva, sárosan, törődötten, de elég gyors mozgással léptettek föl a hajókra. Gondolom, a gőzösünkön kívül azokban a napokban vagy esetleg csak órákban nem is volt más átkelési lehetőség a Szeged környéki Tiszán.

Így forogtunk a két part között egész nap, egész éjjel. Óránként körülbelül ötször érintettünk partot. Másnap délelőttre, amikor az átkelésben egy kis szünet állt be, pontonhíd-építkezésekhez kezdtünk. A Kőrössiek fölött nagyon sok fűrészgyári szálfatutaj volt kikötve. Ezeket eresztgettük lefelé. Ezek az ácsok, akiket előző nap áthoztunk, a szálfákból kezdték kiképezni a két part közé kerülő pontonhíd fejeit. Ez a híd kicsit lejjebb épült a Bertalannál, hogy közben, ha szaporodnak a parton a csapatok, mi is tudjunk az épülő hídtól szállítani. Hanem mivel a pontonhídhoz nem elég a szálfa, ahhoz víziedény is kell, ami a mederben megtartja a terhet, ezért a kotrótelepen épségben maradt uszályokat odavonszoltuk. Hát nem sok volt belőle. Említettem már a Nándit, de az megvolt rakva a kotrótelep gépparkjával. Abból a telepi munkások sebesen kiszedték a fölszerelést, és azt is beállítottuk a pontonhíd alkatrészének. De a tápéi kompkötél fölött volt a Tisza oldalába rekkentve egy búzával rakott százvagonos német uszály, a Nüssdorf, amit a város kiürítésekor már nem bírtak leereszteni, így ez is arra lett ítélve, hogy betagoljuk a pontonhídba. Igen ám, de az meg ömlesztett búzával volt teli. S nemcsak a raktárai voltak teli a hajónak, de a tetején is magasan föl volt máglyázva a rengeteg bálázott gyapjú. Akkora bálák voltak azok, mint valami kitömött szalmazsák. Mikor elgazdátlanult a hajó, hordta azt a gyapjút boldog-boldogtalan, de hát annyi volt az, hogy az egész város nem győzte volna elhordani. Mivel a pontonhídhoz üres hajókra volt szükség, hogy a saját terhe helyett a híd terhét hordja a hajó, ki kellett belőle dobálni mindent. A hajót leállítottuk az Alsó Tisza-parti rampához, s ott először a gyapjút beledobálták a Tiszába, vitte is a víz lefelé őket a tengernek. Mi, nagyon szegény emberek, kicsit zsobékoltunk is ennek az értéknek az eleresztésén, hisz mindenkié volt, mivel nem volt gazdája. Hanem a gőzös katonai parancsnoka megmagyarázta, hogy nekik az ember nagyobb érték az aranyból való gyapjúnál is. Mindent meg kell gyorsítani, hogy a háború befejeződjön, mert csak a magyarországi csatározások minden percében 1000 ember hal meg. Miért a gyapjút féltitek, az embert kell félteni! Hogy a búza sorsa mi lett, csak hallomásból tudom, azt vödrökkel, kosarakkal, edényekkel meregette ki a közmunkára odarendelt nép. Ezt én nem láttam. Mi odaállítottuk az uszályt, ahova parancsolták, s mentünk tovább. Nem tudom, végül lett-e abból a búzából kenyér.

A telepen javításra volt beállítva a Lukács Béla-gőzhajó. Az 44-ben aknasérülést szenvedett, ott foldozták a tápéi telepen. De már olyan állapotban volt, hogy ült a vízen. Azt is levittük, beállítottuk a pontonhídba.

Nyolc napig mentünk éjjel-nappal, hogy nekem, s hét társamnak a lába nem ért partot ez idő alatt. De a velünk utazó őrség se ment le a hajóról.

Voltak a telepen nyolcvanvagonos vasuszályok, javításra beállítva szintén. Mivel az eddig levitt hajók a pontonhídhoz nem voltak elegendők, ezeket a vasuszályokat hegesztőpisztollyal kétfelé vagdosták, befenekelték, s beállítottuk teherhordónak az ideiglenes hídba.

Ez volt az első pontonhíd, de ez órák alatt készült el így. Úgy emlékszem, 12-én estefeléig már vonult át rajta a tüzérség, gépesített gyalogság. De jött azon át civilnép és mindenféle nyüzsgő tömeg. Mi a hajóval a híd fölött maradtunk, onnét hordtuk lefelé a szálfa sleppeket, s a pontonhíd hajóközein át kötélen eresztgettük le, ott már átvette tőlünk az időközben Bulgáriából fölérkezett szovjet motoros folyami hajó. De még így, az első pontonhíd forgalma mellett is, ha kellett, partközi hurcolkodást is csináltunk. Időnként egy-egy ezred vagy hadosztály érkezett az újszegedi oldalra, annak az egy szál hídon órákon át eltartott volna az átvonulás, s hogy gyorsítsunk, mi is ott forogtunk két sárhajónkkal, ahol az első napon is forgolódtunk.

Többször volt részünk repülőtámadásban, amikor nemcsak gépfegyvertüzet kaptunk, de kisebb bombákat is bedobáltak a németek a vízbe. Ezek szerencsére nem értek el bennünket. A gőzös kéménye, a hajó külső köpönyege meglukacsosodott jócskán, de ez vizet nem eresztett be. Efféle támadásokkor sem álltunk meg. Éjszakai légitámadás közben sem. Pedig jó célpontot mutattunk, hiszen széntüzelésű hajó volt a mienk, s ennek a megfelelő munkához nyomás alatt kellett tartani a kazánját. Ezt fűteni kellett, ennek a kéményébe segédgőz volt bevezetve, hogy a

tűznek a huzatját fokozza. A segédgőz, amikor kezeltük a tüzet, vágta kifelé a szikrát, hogy szinte csupa tűzijáték volt a hajó teteje, ami jó célpontot mutatott az ellenséges repülőknek. Jöttek is azok Szeged fölé még november vége táján is, hogy zavarják a vízen folyó munkát. Akkor már a fából való vasúti hidat is javában építették a szovjetek. És a Tisza két partján erős légelhárító tüzérség dolgozott. Az algyői és szegedi repülőterekről ilyen támadások idején erős vadászrepülőgépek ugrottak föl, s láttunk is néhány német gépet Tápé irányában, Szőreg irányában is lángolva lefelé zuhanni.

Leginkább éjjel volt ránk veszedelmes a németek légitámadása. A hajón villany nem volt, a kazán víz- és feszmérője előtt is olajmécsesek égtek, úgy mint békevilágban, de azt is el kellett oltsuk, hogy ne világítson. De a kazán tüzét nem olthattuk el, mert feszültség nélkül nincs mozgás. Egy pillanatra le nem álltunk. Vagy vontattunk, vagy eresztettük a hídnyílásba a tutajokat, vagy partváltásban szállítottuk a katonákat és felszereléseiket. Jó hetek múltak, amikor a Dunán át felértek a szovjetek nagy motoros katonai hajói, olyan 150 lovasok lehettek, azok a pontonhídtól lefelé maradtak, s az ott adódó munkát, az általunk áteresztgetett tutajokat, már ők mozgatták. Egyébként ezek a katonai hajók olyan sikkesek voltak, hogy a pontonhíd nyílásai között forgalomgátlás nélkül át tudtak jutni. Sokszor feljöttek Algyőre, Szolnokra, összeszedni a Tiszából a szükséges építőanyagokat.

Említettem, hogy 8—9 napon keresztül nem léptünk le a hajóról. Az átkelő katonaság számára az innenső parton, a Molnár utcában valahol katonakonyhák főzték az ételt, hogy innen jóllakottan vonuljanak tovább. Ebből a katonakosztból kapott naponta háromszor a hajó személyzete. Két kondérban, zománcos vödrökben, vizeskannákban hordták föl az ételt és a teát. A Tiszáról nem volt tanácsos inni, hiszen tele volt emberi, állati hullákkal. Naponta kétszer káposztaleves volt, jó nagy darab disznóhúsokkal. S fölösen nagy darab szögletes katonakenyeret adtak hozzá.

(Folytatjuk.)

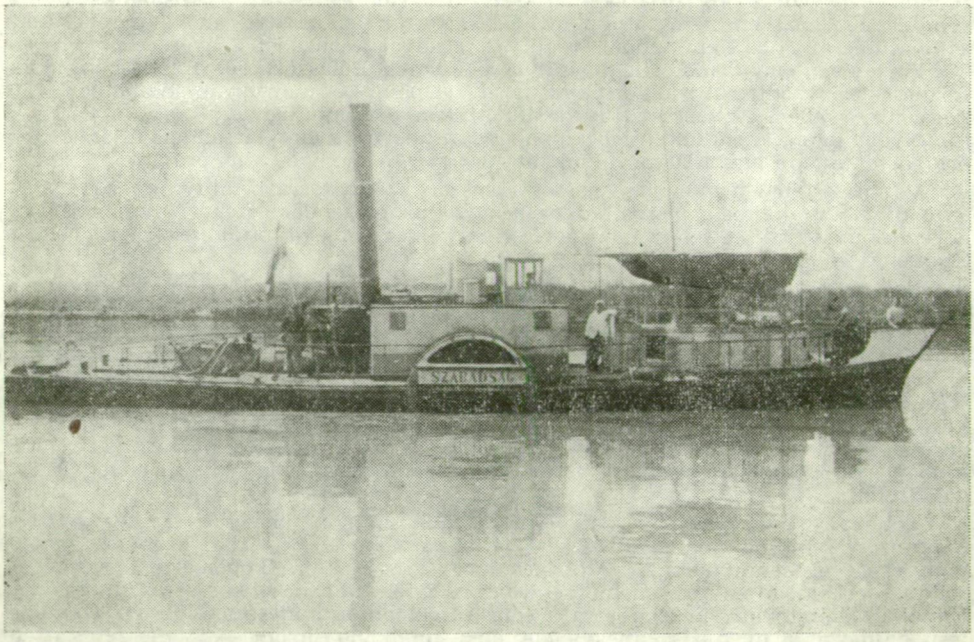

A SZABADSÁG GŐZHAJÓ

BESZÉLGETÉSEK ÉS JEGYZETEK VÁMOS LÁSZLÓ ÚJ TRAGÉDIA-RENDEZÉSE KÖZBEN

Mi volt a vezérgondolata, ars poeticája a Tragédia rendezésénél?

Szerintem egy Tragédia-előadásból két dolog nem maradhat ki: a biblia és a dialektikus történelmi materializmus. Ez különösen vonatkozik a Dóm téri előadásra. Ha elhagyjuk a biblia transzcendens világát, elveszítjük, vagyis nem tudjuk kielégíteni a néző gyermeki rácsodálkozás igényét, ami pedig a Tragédia egyik éltetője; ha kihagyjuk a dialektikus történelmi materializmust, a darab történelmi képeskönyvvé degradálódik és elveszti kapcsolatát korunk szellemével. Azt hiszem, ennek a két pólusnak az egyensúlyban tartása a Tragédia-rendezés legnagyobb próbatétele.

Mikorra nyúlnak vissza Madách Az ember tragédiája csodálatával kapcsolatos emlékei?

Gyermekkoromban, tizenegy éves lehettem, mikor először láttam Az ember tragédiáját, és nagyon megragadott. Mikor a színház általában kezdett érdekelni, a Tragédia lett érdeklődésem egyik középpontja. 13 éves koromban a Tragédiához makettszínpadomon díszleteket terveztem. Iskolai diákelőadáson Lucifert játszottam. Mire a Színművészeti Főiskolára kerültem, betéve tudtam az egész Tragédiát. Azután mint főiskolai tananyag szerepelt életemben. Mint főiskolások részt vettünk a Tragédia előadásain a Nemzeti Színházban. Statisztáltunk és kisebb szerepeket osztottak ránk. Így az 1947-es felújításon a londoni színben a negyedik tanuló voltam. Mint főiskolai tanár állandóan tanítom. Növendékeim közül több Ádám és Éva vesz most is részt a szegedi szabadtéri Tragédia rendezésemben kisebb szerepekben.

Mire 1965-ben felkértek először Szegeden a szabadtéri Az ember tragédiája rendezésére, amelyet kis változtatásokkal 1966-ban megismételtünk, akkor már elmondhattam, hogy 25 éve érleltem, forgattam magamban rendezésének lehetőségeit.

Ilyen szívéhez nőtt előzmények után hogyan kezdett a rendezéséhez?

1965-ben először dolgoztam a Dóm téren, és ezt a feladatot úgy fogalmaztam meg magamnak, hogy olyan Tragédiát kell csinálni, ami csak ezen a színpadon megvalósítható, vagyis nem egy kőszínházi előadást kell idetranszponálni. Ezt az elgondolást jónak tartom ma is, és ennek jegyében született az új, 1969-es előadás is.

Azt hiszem sikerült akkor egy sor olyan problémát megoldani, melyeknek eredményeit az új rendezésben is fel tudom használni. Gondolok itt a biblikus keret elválasztására a mű többi részétől, az álom hangsúlyozására, a londoni színben a Haláltánc megrendezésére, a falanszter jelenet, majd az űrben repülés megoldására.

Az ember tragédiája — Madách képzeletéből fakadó — hatalmas távlatigényét szolgálta az 1965—66-os rendezés. Madách nem színpadra képzelte filozófiai drámai költeményét; így képzeletét nem korlátozták még a realizálhatóság korlátai sem. Azt mondhatnánk, nincs felső határa a széles távlatoknak, mozgalmasságnak, ami Madách képzeletéből fakad. A Dóm téren az adott szabad teret nem leszűkíteni, hanem betölteni kell! Ez volt akkor sokakkal együtt, akik az előadást látták, azt hisszük a rendező véleménye is. Mi lesz az új, a más az 1969-es rendezésében?

Az új rendezésem nem jelenti azt, hogy megtagadnám az elsőt. Ez csupán új variáció a rendezői fantáziámat régen és mélyen foglalkoztató nagy témára. Mégis sok szempontból revideálnom kellett az akkori nemcsak viharos sikert, hanem viharos visszhangot kiváltó rendezésemet, és a tapasztalatokból, az impresszionáló bírálatokból és elsősorban egy közbeeső Dóm téri Hamlet előadás rendezése közben szerzett rendezői tapasztalataimból okulva született meg az 1969-es rendezésem.

A Hamlet rendezése mennyiben volt tanulságos?

A Hamlet rendezése és előadása sok tapasztalatot adott. Az a hiedelmünk, hogy ezen a hatalmas szabadtéren elvesznek a monológok, dialógok — megdőlt. Minthogy a mikrofonokon keresztül a hang nem irányból jön — a nézők tájékozódása érdekében —, az éppen beszélőt ki kell emelnünk.

Milyen lesz ezek szerint az új rendezés?

Nem kevésbé látványos az új rendezés, mint az előbbi, de a látvány mindig a centrumba vonja a figyelmet, ahol a 3 főszereplő végig kiemelten a figyelmet jobban a dráma fővonalára összpontosítja.

1965-ben rendeztem először a szegedi Dóm téren. Megrészegített a tér minden lehetősége, ami valóban bizonyos szertelenséghez vezetett. A „szertelenségek" mögött azonban akkor is Madách szelleméből fakadó drámai elképzelések voltak, és ezeket az elképzeléseket akartam megfegyelmezni és a Tragédia bonyolult szövetében az eligazodást, a különböző felkészültségű nézők számára élvezhetővé, értheţővé tenni.

Látjuk, hogy a leleménnyel, stílussal, mondanivalóval teli színpadképeket mesteri világítási effektusok keltik mozgalmas életre. Mint egy hatalmas fényorgona klaviatúráján játszva, az ihletettség és a biztos technika méltóságával emeli ki a rendezés a főtéma szólamát. A kísérő melléktémáknak és ellentémáknak annyi fényt juttat mindig, ami a gazdag fantáziájú kompozíció plaszticitását és koloritját mélyíti és szolgálja. Gazdag, színes képzőművészeti ihletésű fantáziával rembrandti fény és árnyékban hullámzó színek és csoportok teszik élménnyé a színpadi látványt.

Köztudomású, hogy nagyszerű vizuális fantáziája már díszletben és színpadképben képzeli el a színre hozandó művet, amely foglalkoztatja. A színlapon is azt látjuk: a díszleteket tervezte Vámos László és Székely László.

Valóban, bár mint rajzoló és festő dilettáns vagyok, de rajzolás nélkül nem tudom kifejezni magam. Díszlettervező munkatársaimnak rajzolok, akik rajzaimat azután lefordítják szaknyelvre.

Elkérek közlésre egy ilyen vázlatot. Nagyon érdekesnek találom. A Tragédia első rendezője, Paulay Ede saját kezű kézirásos rendezőpéldányában is láttam rajzokat.

A legújabb Tragédia színtere a kozmoszt ábrázolja, úgy látom, geocentrikus felfogásban, nagyon lenyűgözően. A hatalmas színpadtér centrumában a földgolyó felső szelete domborodik, körülötte pedig a bolygók határolják a színteret, kisebb fémpajzsaikkal.

Többen az Apolló-11 ihletésének tartották. A való, hogy ötletem régebben született, sőt kivitelezése is előbb készült el, azonban biztos, hogy elképzelésembe valahol beleérződött a kozmosz meghódítása.

Engedelmével belelapozgatok a rendezőpéldányába. Engedélyt kaptam egy nagyon érdekes oldalpár reprodukálására. A jobb oldalon van az egyiptomi szín szövege, a bal oldalon a rá vonatkozó utasítások. Ismét rajzon láthatjuk a színteret, berendezve, a szereplők állásait, megjelölve a tömeg mozgásának irányát, világítást.

Tovább a londoni szín temetőjelenetének érdekes utasítását olvasom. Ezt kimásolom: „A temetőjelenet Arany János Hídavatásának egyre sűrűbb tempójában történik: Úgy, hogy a Halál középen áll a dombon, hozzá mennek fel a szereplők, statiszták, táncosok, akik áramkörébe kerülve egyre többen és többen holtan gurulnak le a dombról, ami Éváig emberheggyé válik. Ezt a szakadatlan mozgást a szerepesek szövegei állítják meg egy-egy másodpercre, de nem ünnepélyes lassú tempóban, hanem az utolsó nagy felismerés izgalmával mintegy a halálsikolyukat »mondják el«. Megmeredvedő karok, fejek amint megpróbálnak kiemelkedni a lávából, ami lehúzza őket. (Rodin: A pokol kapuja.)" *Itt egy képzőművészeti és egy irodalmi élmény víziója járul a haláltánc jelenet madáchi elképzelésének döbbenetes, elgondolkodtató megjelenítéséhez.*

Ennek a gazdag fantáziával kidolgozott rendezőpéldánynak a megvalósítására mennyi idő áll a szabadtéri játékoknál rendelkezésre?

Egy darab rendezésénél, ami egy kőszínházban kiszámítható és 6—8 hét tervszerű munkája, az itt például a Tragédia esetében 5 helyszíni próbára jön létre. Ezalatt kell az egész előadást létrehozni. Ha szerencsénk van, ezt az 5 próbát meg is lehet tartani, ha nem, például közbejön egy eső, ez többé be nem hozható. Ettől a szabadtéri előadás — és ez Szegedre jobban vonatkozik, mint a többi szabadtéri színpadra —, mindig kicsit improvizáció. A művészek és a technikai személyzet pillanatnyi diszpozíciója, az időjárás legalább 50%-os ingadozással határozzák meg egy-egy este sikerét.

Az új szereplők is érdekelnek.

Új rendezéshez új szereplők is illenek. Sinkovits Imre, ki évek óta nagy sikerrel játssza Ádámot, úgy érzem, hogy jó Lucifer alkat, és örülök, hogy neki is kedve volt a szegedi Lucifer alakításához.

Feltétlen érdekesség, hogy szinte egyidőben van szerepei között az Ádám és Lucifer alakítása.

Nagy hagyomány végig, hogy az Ádámot alakító színészek Lucifer szerepét is játsszák, hogy csak a mindegyikben kitűnő Ódry Árpádot és Kiss Ferencet említsem.

Nagy Attila volt mind a három rendezésében Ádám.

Igen. A szabadtéri szereposztásnál az alkati, orgánumbeli rátermettség döntően fontos, ezért választottam ismét Nagy Attilát. Ezenkívül kitűnő beszédkultúra és mozgáskultúra viszi jó alakítását.

Éva szerepét a 65-ös előadásban szerintem zseniálisan megoldó Ruttkay Éva filmelfoglaltsága miatt nem tudta elvállalni. Ekkor folyamodtam ehhez a felfedező ötlethez, miután szabadtérre alkalmas Évát egyébként kiváló Éváink és Éva-jelöltjeink között nem találtam, hogy meghívjam Thirring Violát, a Komarnói Magyar Színház fiatal hősnőjét. Ő 2 évvel ezelőtt Júlia-alakításával hívta fel magára a szakma figyelmét. Azt hiszem, hogy egy nagyon régen betöltetlen szerepkörben jelentős értékkel gazdagodtunk.

A három főszereplő nagyon jól illik egymáshoz, mind a három nagyon szépen beszél, erre figyelnünk Madách-műnél különösen nemzeti kötelességünk.

Megkérdeztem Sinkovits Imrét, hogy fogadta Lucifer szerepét.

Hálásan és boldogan, hogy Ádám és Mózes mellett még Lucifer szerepével valósággal fürödhetem Madáchban — mondta. Mint főiskolai tanuló Abonyi Gézánál és Gellért Endrénél leginkább Lucifer voltam. Most éretten jutok ahhoz, hogy Lucifert formálhassam meg. Érdekes dolog, hogy évekig Ádámot játszva és most Lucifert próbálva mindinkább meggyőződtem arról, hogy ez a két szerep, a két alak együtt adja a teljes embert. Madách mindig korszerű, sőt mindig új. Ezért rajongok érte, azért szeretném kristálytisztán őt tolmácsolni. A mennyei színből a földre kerülve szakítani akarok Lucifer démoniságával és az emberhez közelállóan akarom alakítani.

Néztem a próbákat. Kedden először néztem a Dóm téren a vasárnapi premierre készülő jelmezes próbát. A rendező munkájára először Ádám falanszterbeli szövegét idéztem önkéntelenül: „Csak az építész látja az egészet, — S bár megfaragni nem tud egy követ, — A művet ő teremti mint egy Isten!" — *Másnap azonban a Szegedi Nemzeti Színházban tartott javítópróbán módosítottam az idézetemet. Egymás után eljátszotta a rendező a szerepeket, hogy elképzeléseit minél érzékelhetőbben továbbadja. A jelmezeken árnyalatnyi észrevételeket tett és kiigazítást kért. Utána a műhelyeket végigjárta, ellenőrizte a munkát. Bár minden részfeladatra kitűnően választott munkatársaival jó kontaktusban dolgozik, mégis végig mindent fáradhatatlanul a kezében tart. Tehát a „követ" is megfaragja.*

A Dóm téri esti próba után külön világítási próbát tartott a világítási műszakiakkal a késő éjszakai órákig. Bejelölték, írásban rögzítették, hova milyen erősségű és színű fényeket kell adni. Erre hatalmas apparátusa és értő műszaki személyzete van a szabadtéri színháznak. A dóm bekapcsolásával új világítástechnikai megoldásokat is illesztettek be az új rendezésbe.

Tanár úr!... *szólítja meg a Dóm téri próbán mikrofonon keresztül egy, a sok szerepeltetett főiskolai növendéke közül.* Tanár úr!... én így gondolom, lehet így?... Nagyon jól van. Csak arra vigyázz... *Nem állja útját az egyéni kezdeményezésnek és elképzelésnek, de hozzáfűzi saját akaratát, úgy hogy az ő általa épített mederben megy azért tovább. A legjobb pedagógiai módszerrel rendez. Több próbát végignézve megfigyelhettem, hogy a szerepeket lelkesen játszó főiskolásai más jelenetekben a tömegbe beosztva milyen odaadással „alakítják" feladataikat.*

A prágai szín egyik szabadtéri próbáján a rendezőasztaltól a színpad elé ment a jelenet után és Éva-Borbálának egy vállmozdulattal adott instrukciót. Ebből mindenki megértette, hogy a figurában jobban kell érzékeltetni, hogy „én nemes háznak leánya". — Éva hajlékonyan reagált az instrukcióra, és a megismételt jelenetben így hozta Borbála alakját.

Szuggesztív instrukcióira a próbák során szemlátomást alakultak át és alakultak ki a figurák. A tömegmozgások elképzelt beállítása és a színpadot távolból betekintve észlelt hatása közti különbségeket munkatársaival szervezetten korrigáltatja, alakítja.

Cluviának adott instrukció: „az artikuláció és a mozdulatok énekszerűen szélesek legyenek, akkor is, ha nem énekel". *A főiskolás Cluvia előttünk fejlődött próbáról próbára nagyszerű, a római színt tarkító pillangóvá.*

Gombos Katalin több nagyszerűen megformált alakban próbára tette férjét és partnerét Sinkovits Imrét, mint Helene és Hippia, majd más partnerrel a londoni színben mint kéjnő szerepelt és alakításaival nagy skálát remekelt végig.

A másik „Tanár úr" Gáti József, Péter apostol megformálásával és szózatával felemelő hatást ér el. Majd remekbe ötvözött karaktereket formál az agg eretnek, Lovel és Rudolf császár alakításával, és itt is példát mutat főiskolásainak és a közön-

ségnek, hogyan lehet egy mozdulat vagy hang ritmusváltoztatásával és még talán ennél is kisebb eszközökkel más-más karaktert formálni, és hogyan lehet árnyalni, hogyan lehet mindent kifejezni gyönyörű nyelvünkkel.

A rendező szépen beszélő művészeket választott, és a próbákon az adódó hibák nem kerülték el figyelmét, kitartóan korrigálta azokat. Egyik pozitív jellemzőjévé vált az előadásnak a szép színpadi beszéd.

A premiert megelőző napon dr. Tari János, a Szegedi Szabadtéri Játékok igazgatója sajtótájékoztatóra hívta meg Az ember tragédiája rendezőjét, munkatársait és a főszereplőket. Itt először dr. Tari igazgató ismertette, hogy nemcsak az igazgatóság elhatározásából, hanem a közönségnek az igazgatósághoz intézett óhajából kiindulva kérték fel harmadszor is Vámos Lászlót a Tragédia rendezésére.

Vámos László ismertette a Tragédia új rendezésének koncepcióját. A cikk elején elmondottakhoz azt fűzte még, hogy az 1969-es rendezés ökonomikusabb, koncentráltabb lesz, mint az 1965—66-os. Azt az elvet itt is szem előtt tartja, hogy népszínházat kell csinálni, amely szellemi és társadalmi értelemben nagyon széles körnek szól.

Nagy Attila, aki rokonszenvet keltő Ádám-alakításával a Dóm téri Tragédia legrégibb szereplője, elmondja, hogy kétféle variációban élte át az itteni Tragédiát. Míg akkor a végtelen térben érezte magát, most ennek a gigantikus térnek a fókuszába helyezte el a színteret a rendező képzelete. Érdekes észrevétele, hogy szerinte nagyrészt annak a következménye volt az 1965-ös rendezés körül támadt vihar, hogy akkor fejlődött egyre erősebben a színházi erőfeszítés az eszköztelenség irányában, a brechti puritanizmusra törekvés volt a színpad iránya, mikor az 1965-ös látványos Tragédia ellenirányt éreztethetett vele.

Sinkovits elmondja, hogy örül, hogy az új rendezésben Lucifert játszhatja, Hevesi Sándort idézi, ki szerint a hagyományokat nem úgy kell őrizni, mint a múzeumi tárgyakat, hanem mint a Vesta-szüzek a tüzet, folyton éleszteni kell.

Az új Éva — Thirring Viola — pályája nagy eredményének és nagy állomásának érzi, hogy Vámos László főrendező figyelme és választása ráirányult. Nagy megilletődöttséggel játszik híres partnereivel, kiket áhítattal hallgatott eddig a rádióban, vagy nézett a budapesti előadásokon, ha feljutott a fővárosba. Jólesően hat rá a főrendező gondos, türelmes vezetése és partnerei kollegialis jóindulata. Igyekszik jó alakítással meghálálni. — Így fejezi be bájos szerénységgel nyilatkozatát.

Székely László díszlettervező, Barkóczy Sándor koreográfus, Vágó Nelli jelmeztervező úgy nyilatkoznak a maguk és munkatársaik nevében, hogy jóleső munkatársi együttesben szolgálták Madách szellemében a Tragédia színrehozatalát.

Másnap indult Bessenyei Ferenc az Úr, a világ teremtő atyja zengő szózatával a világ teremtésének magasztos kinyilatkoztatása, felhangzott Dávid Gyula ihletett zenéjével az angyalok oratorikus magasztosságú kara. A felemelő festői látvány és a műből fakadó hangulat hatására játszott, lebegett, mért Vámos László ars poeticájának mérlege. Nagy sikere volt a képzelet, intellektust egyaránt foglalkoztató és kielégítő előadásnak, melyet a biztos, avatott, Madách szelleméhez hű gazdag képzeletű rendezés és a nagyszerű együttes hozott létre.

BAJKÓNÉ RÉVÉSZ ZSUZSA

ROZVÁNYI MÁRTA

A X. SZEGEDI NYÁRI TÁRLATRÓL

(I. RÉSZ)

A X. Szegedi Nyári Tárlaton nem a jubileumok alkalmával már szinte kötelezővé vált szokvány késztette az embert számvetésre. A kiállítás anyaga maga vezetett visszapillantó mérlegelésre.

A kiállítás szervezőinek volt erkölcsi erejük, bátorságuk, hogy szembenézzenek saját eddigi tevékenységükkel: a tíz nyári tárlat során díjazott művészek alkotásainak bemutatására a jubileum alkalmából, idén külön teremben került sor. A számvetésnek ez egyik fonala volt. Megmutatta az utat, amelyen járva a szegedi nyári tárlatok az „egyik helyi kezdeményezésű, vidéki kiállításból" valóban országos igényű nagykiállítássá érlelődtek. Olyanná, hogy méltán kielégíthetik az Ünnepi Játékokra gyűlt külföldi közönség igényeit is.

A tizedik tárlat ízelítőt adott a mai hazai művészet lényegéről, s megmutatkoztak azok a vonások is, melyek Móra Ferenc és Tömörkény városának légkörében, — az itt élő művészek önálló, a jót tisztelő, de nem szolgaian utánzó alkotótevékenysége során — sajátosan szegedi művészetet kovácsolnak.

A nyári tárlatok szellemi profilja azért is válhatott értékesen országossá, mert a kiállításokon szinte kezdettől részt vettek — a tíz esztendeje még fiatal — ma derékhaddá, a hazai művészet meghatározó erejévé izmosodott generáció fontos tehetségei. A tizedik kiállítás így a gondosan figyelő számára képet adott az ország művészetének színeiről, ízeiről, az irányzatok jelentős részéről.

*

Érdekes művészetünknek az a vonala, melynek a kiállító törzsgárdához tartozó Kokas Ignác vezető egyénisége. Két éve bemutatott „Lear király"-a és most látott, elmélyült tájkompozíciói szinte filozofikusan elgondolkodtató tartalmi kifejezésükkel, s rendkívül igényes festőiségükkel méltán irányjelzőek. Nem csak a szegedi művészek körében, hanem a fiatal művészek között általában. A kiállítók sorából idesorakoznak — a szegedieken kívül — például Mizser Pál és a Nógrádban élő Lóránt János is, kinek különösen „Kubikusa" árulta el egyre önállóbbá váló, gondolkodó művészi egyéniségét. Ehhez a világhoz tartozott V. Bazsonyi Arany megindítóan szép „Lány sállal" c. képe is. Tartalmi igényével azonban kapcsolódott ahhoz a mély lírájú emberelemző művészethez is, melyet Vecsési Sándor megdöbbentő erővel képviselt hallatlanul finom festőiségű „Lányka" c. képével. Úgy látszik a fiatal Kádár János György is ebbe az irányba tart. Különösen „Háború"-jában mutatkozott meg az új művészi humanizmus igazi megértése.

Az elmélyült, áttételes tartalmi törekvések költői világba vezető tendenciáival Somos Miklós szokatlan színvilággal örök emberi szépségeket közvetítő „Öröm-

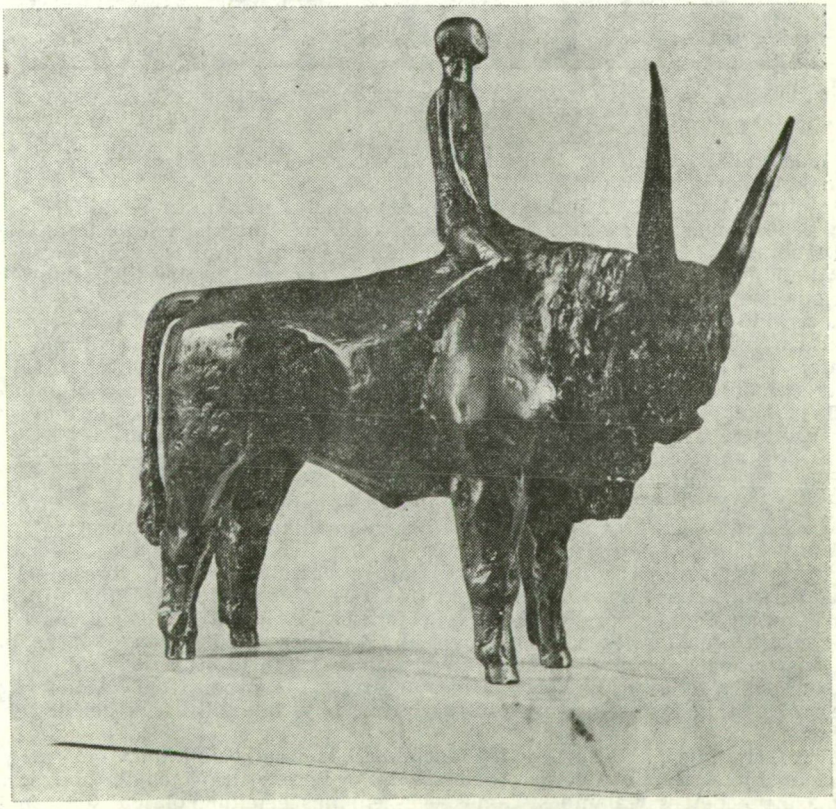

KISS ISTVÁN: HAJNAL

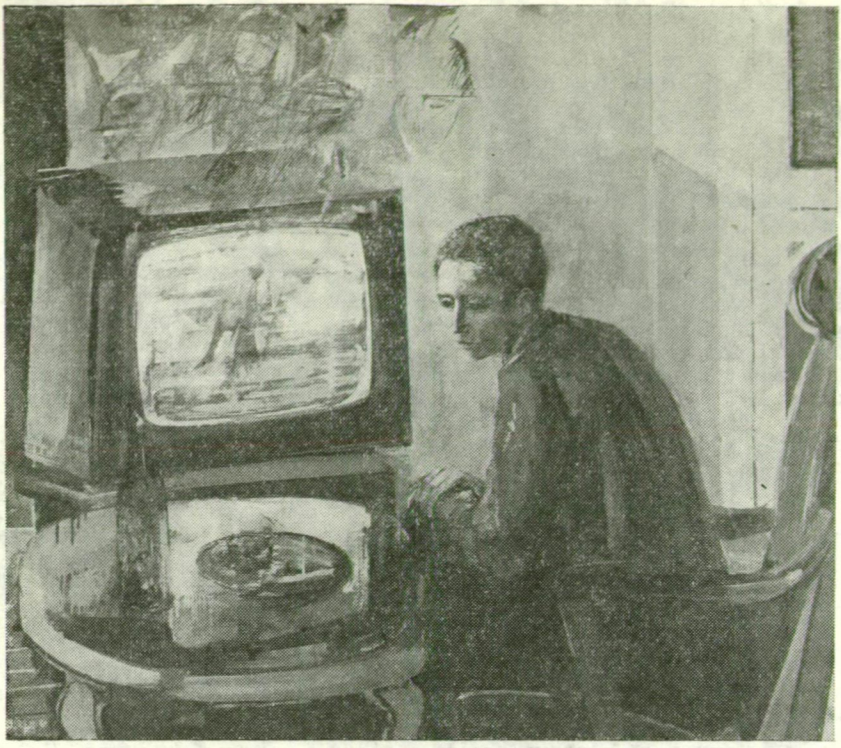

KÁDÁR JÁNOS MIKLÓS: HÁBORÚK

városában" találkozhattunk. Ide fűződik Laborcz Ferenc „Badacsony" c. szobrának legendák légkörét idéző költőisége is.

Az idős Molnár C. Pál két, valóságelemekből hallatlan műgonddal felépített, finom képe immár szürrealisztikus világba vezeti az embert. A kiállításon ezen kívül (Záborszky Viola külsőséges képein túl) Asszonyi Tamás szép érmeinek és Kő Pál „Macska" c. szellemesen formált és komponált kisplasztikájának élményáttételeiben éreztünk bizonyos szürreális magatartást.

A torlódó művészi mondanivaló s a tartalmi sűrítés, tömörítés szükségszerűsége formálja a művészi jelzésrendszereket, szimbólumokat. Kiss István vibráló ritmusú „Lovaiban" és különös érzékenységgel formált „Hajnal"-jában költői erővel fogalmazott szimbólummá egyszerűnek tetsző valóságélményeket. Hasonló alkotói törekvésekkel találkoztunk ez alkalommal Szabó Iván lágy, hullámzó formavezetéssel fogalmazott „Kórusában" és Ligeti Erika szép, szellemes érméiben.

Szurcsik János „Pénzétszámoló" c. képének és Kajári Gyula „Felszállott a páva" c. Kréta sorozatának rendkívüli léptékviszonylatai emlékeztetnek bár a mexikói monumentalistákra, a — konstruktív helyett — expresszív telítettségű drámai erő azonban egészen sajátossá avatja alapjaiban népi ihletésű művészetüket.

Találkoztunk a kiállításon a népművészet szellemi örökségének és formai hagyományainak közvetlen átértékeléséből új művészetet formáló törekvésekkel is. A grafikai anyagban Würtz Ádám „András napra" és „Mesélő Dunántúl" c. rézkarcai, Czinke Ferenc Bartók-sorozata, „Citerások" c. linója és Diskay Lenke lapjai voltak ennek emlékezetesen szép képviselői. A képek közül Szalay Ferenc bájosan költői kis „Szárnyas oltára", a „Cantata profana II." tartozott a legértőbben és legjellegzetesebben ebbe a szellemi körbe. A szobrok sorából Nagy Sándor két, kis közvetlenül faragott, őszinte átélésű vörösmárvány feje állt legközelebb ehhez a világhoz.

Művészetünkben a dekoratív tendenciákban is találkozunk tartalmi igényességgel s népi ihletettséggel. A Nyári Tárlaton Hézső Ferenc lírai igényű, szőnyegszerűen fogalmazott képei és Galambos Tamás egészen más értelmű, olajba komponált, ábrázoló igényű szőttesei utaltak erre.

Jakuba János gyöngyházfényű, halk lírájú képeiből, a „Nádvágók"-ból és az „Árnyas uccá"-ból csak úgy, mint az „alföldiek" közül való Kurucz D. István sűrűbb színvilágú, kicsi, de monumentális építésű „Hazafelé" c. temperájából viszont a közvetlen életlátás melege sugárzott.

Íme, ez tulajdonképpen mai művészetünknek — elsősorban tartalmi, szellemi oldaláról — felvázolható képe. A filozofikus, emberelemző igényektől, a költői, szimbolikus vagy szürreális áttételeken, a népi ihletettség különböző formáin át a közvetlen éleslátás örömeig... És mindez jelen volt a X. Szegedi Nyári Tárlaton.

Az ország művészei a kiállításra beküldött, kiállított műveikkel dokumentálták, hogy a szegedi nyári tárlatokon nem csak szűken értelmezett szakmai kvalitásban, hanem bonyolultabb tartalmi értelemben is többet kívánnak nyújtani a szokott kiállítási szereplésnél.

Ezt az igényességet az általános szellem, a fesztivál légköre és nem utolsósorban a szegedi művészek magatartása állandóan fokozzák. Ez a sajátosan szegedi művészet formáló ereje is, s ezért érdemlik meg Szeged művészei, hogy a X. Nyári Tárlaton való szereplésük alapján *külön* essék szó róluk.

(Folytatjuk.)

SCHÉNER MIHÁLY KIÁLLÍTÁSA A CSÓK GALÉRIÁBAN

Az újabb középnemzedék egyik legjelentősebb képzőművésze bontakozik ki szemünk előtt. Schéner Mihály hagyomány szerint modern expresszív festészetünk tehetséges tanítványának tűnt eddig, „Csók István" galériabeli kiállítása azonban váratlanul sokkal többet mutatott ennél. Expresszivitása bensőbb rétegekbe húzódott, koncentrációja a jelen művészi problémáinak közepébe irányult. Nem is csekély eredménnyel, mert újszerűt tudott felmutatni a karakter és korszerűség kettős minőségi szintjén.

Nem elég megtanulni és perfekt beszélni korunk képzőművészetének formanyelvét, mondani is kell valamit ezen a nyelven. Valamit, ami egyúttal hozzájárulás, eredeti nyelvezet.

A művész mondandója nem lehet ismert idézet. A „kiemelés tőlem" megjelölésnek a tudományban jut szerep, a művészetben tartósan aligha.

A mondandót önmagából, környezetéből, világának emlék-, élmény-, gondolatszövedékéből emeli fel az alkotó ember, vagyis éppen az eredetiség követeli meg, hogy hagyományba fogóddzék, hogy tágabb közösségének jellege ott forrósodjon abban, amit alkot.

A műalkotás konkrét és egyszeri. A minőség azonban olyankor szokott létrejönni, amikor a korszerű találkozik a karakteressel. Így történt egykor görög földön, így minden nagy korszak centrumában.

A klasszikus csúcsokhoz vezető út, az „archaikus" készülődés vívmányai sem közömbösek. Legújabb művészetünkben érdemes hát figyelnünk mindarra, ami a karakterprobléma körébe vág.

A népművészet lényegében letűnt az élet színpadáról. Évtizedünkben válnak régiséggé a parasztéletformát sűrítve hordozó néprajzi tárgyak. Eredeti funkciójuk elhalását követve lassan belépnek a „ritkaság" kategóriájába, megbecsülést, tiszteletet követelnek, s az életküzdelemből kikopó öregekként emlékezni kezdenek.

Az eredet, a tapasztalatok kincsesháza nem arra való, hogy visszanyelje az időt, de arra sem, hogy veszendőbe menjen. Az ilyen fordulópontok nagy lehetőségeket adnak az örökösöknek, a magyar képzőművészetre pedig — sok ragyogó egyéni tehetség erőfeszítésén felül — éppen nagyon jól ráfér, ha örökséghez juthat.

Mindez benne van a levegőben. Ma olyan ajánló is fennen hirdeti a Székesfehérvárott kiállított „Festett táblák" és a Magyar Nemzeti Galériában bemutatott népi kerámiák fontosságát, aki például Nagy Isván emlékkiállítását vagy a „Parasztok, pásztorok" című remek néprajzi kiállítást „nem jegyezte" ezek előtt. Modern művészetünk természetesen hosszú évtizedek óta hordozza erre az öröklésre való készségét, és a fiatal kezdemények sem mutatnak egyelőre a felületes divat irányába, megelőzték a folklorizmus meghirdetését. A folklorizmus ugyanis szintoly dogmatikus divatigazság lehet majd, mint volt annyi más. Ilyen fürgélkedésekkel nem sokra megyünk.

Schéner Mihály külföldi tartózkodása idején talált rá arra a rétegre, amelyen új termése kifejlődött. Honvágy, emlékezés, kapcsolatteremtés szüksége munkált

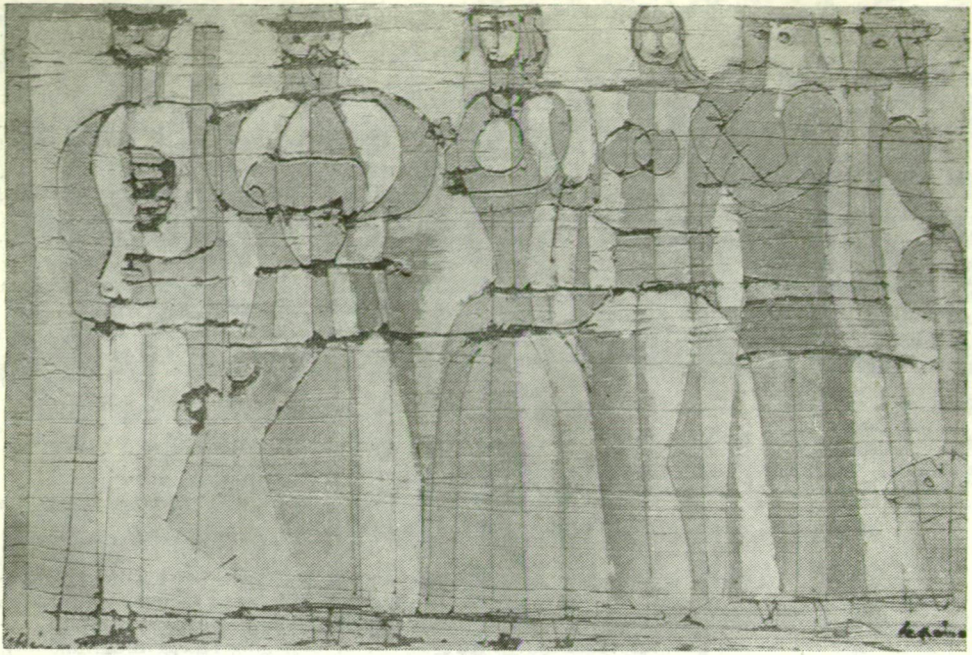

SCHÉNER MIHÁLY: FEHÉR PÁSZTOROK

benne, és bizonyára önmaga felkeresésének vágya a rázúduló hatások tömkelegében. Különös dolog az ilyen nyitott állapot a távolban, ellenpontként nyit rejtett belső ajtókat. Hiszen, aki nyitva van, az a Pop-Art-ot sem tekintheti meg nem történtnek. Kontaktusa támad vele, de egyben vágya, hogy maga másképpen nyilatkozzék mégis.

Így jött elő Schéner Mihály képzeletében valami, ami színeket, formákat, emlékeket sűrített egybe: a mézeskalács huszár. Búcsús, vásáros színei megharsantak, formái szinte plasztikus mintázást kívántak, és noha a huszárok a sokadalom figuráiként csapatosan jöttek elő egy-egy kép mezejébe, nyüzsgésüket síkba fogott rend ellensúlyozta, akár a perzsa gazdagságban és mindenütt, ahol népművészetünk „szent Kelet vesztett boldogsága" emlékfoszlányait őrzi.

Mindjárt felállította az ellentételt is, a visszafogott színekét, konstruktív formákét, melyek a szegénymód gazdag tükrösök pásztori faragásaitól indíttattak.

A kettős hangzatot egybe kívánta építeni. Konstruálni és ugyanakkor játszani a huszáros formákkal, ragyogó színekkel. Az összegezés vágya vezette el plasztikáinak sorozatához, melyek éppen azért nem okoztak még nagyobb meglepetést kiállításán, mivel képeiből teljes logikai indokoltságot nyertek. Különben drasztikus Pop-kompozícióknak minősülhettek volna annak ellenére, hogy a nemzetközi kiállításokon nem találhatók rokonaik.

Schéner Mihály kiállítása tehát több ellentmondó elemet szintetizált, a síkművészet és a plasztika határát is szabadon átlépi ennek érdekében. Fő erőssége mégis az a felbonthatatlan, csak kívülről szemlélhető adottság — a művészet adottsága —, amellyel vörhenyesen visszafogja, óborként önti vagy felharsantja a színeket, s mellyel újjáteremti az öröklött formákat. Művei hőfokát talán el is rejti most a leleményes komponálókészség, a harmonikus megoldás, viszont a számára új feladatot jelentő plasztikákon itt-ott a milliméterre menő precizitás hiánya, a technikai nehézségek néhány apró nyoma nem volt zavaró, majdhogynem szándékoltnak tűnt.

A kiállítás rendezése, Erdély Miklós munkája a spontaneitást, a szabadságot hangsúlyozta ritmusával is meg azzal is, hogy nyers faládákat használt posztamensként.

Schéner Mihály egyéni módon, ötletesen, nagy műves készséggel emlékezetes példát állított elénk a korszerűnek és a karakteresnek a szintézisét célzó munkáival.

SOLYMÁR ISTVÁN

SZAUDER JÓZSEF

A CAMPO DE' FIORI SZÁZÉVES PIACÁN

A Campo de' Fiori a mindennapos nagypiac tere. Minden reggel felépítik — deszkából, ponyvából — az üzleteket, sátrakat, s minden délután kettő körül lebontják, elszállítják. Délelőtt a piac lármája, nyüzsgése tölti be, melynek megvan a maga mindennapos kis történelme, crescendója, fortéja, diminuendója. A korán szedett saláták, finom zöldség mellett még ásítoznak az árusok, többnyire nők, és csöndesek, amikor a gyümölcshalmok váltakozó színei fölött ütemesen kiabálni kezdenek a kofák és a nagyhangú férfiárusok, de hamar túlharsogja őket a „capate, donne, capate" ordítás, mely a rőfösökből, a pulóverek, blúzok, farmernadrágok, harisnyák felől szakad ki, aztán, dél felé, minden lárma egybeolvad, csak a halak szúró szaga döfi át ezt a szimfóniát — de a salátások jó része már eltávozott, a gyümölcsösök is kezdik összerakni a maradékot, s bontani a sátrakat, keresztrudak imbolyognak, mint a hánykódó hajón, ponyvák hullanak le, mint vitorlák, targoncák, triciklik, kisautók hullámzanak a tömegben, mely maga is lefolyik a kis utcákon, a tér kiürül, vége az első felvonásnak, a gumifecskendőkből ömlő víz lemossa a színpadról a szereplők összes szemetét, aztán minden csöndes lesz, ebéd utáni álmát alussza a tér. Csak a halak, rákok, polipok emléke érzékelhető még a levegőben, s csak a virágos állványok virítanak szemközt a szoborral, a *Campo*-ból, e lebontott „tábor"-ból fennmaradt *Fiori*-virágok.

Délután három felé, megint csak csöndesen, kezdődik a második felvonás. Ha az előbbi a piac vagy a munka volt, ez a második a művészet, a játék. Néhány gyerkőc jelenik meg, futkároznak, bicikliznek a teljesen tiszta téren, spriccelik, dögönyözik egymást, konzervdobozt, flaskót rugdalnak előre s hátra. Amikor mindez már kellőképp egybevegyült, a crescendóról hat-nyolc fiatalember lármás futballjátéka gondoskodik. A fortéig, amikor is Giordano Bruno háta mögött, a tér túlsó felén, felvonul az erőművész. Vaskos, tömzsi, rózsás arcú fiatal férfi, szicíliai, így keresi a kenyerét. Szerinte egy százkilós követ úgy, ahogy ő, senki sem tud felemelni Rómában. Tőle magától hallottam, Mészáros Dezső Munkácsy-díjas szobrászunk mutatott be neki. Felvonulása a forte, produkciója a fortissimo e második felvonásban, száz-egynéhányan is körülállják, miközben lemezteleníti felsőtestét, megmutogatva izmait, kérkedve erejével, beszélve jól elhelyezett csattanókkal önmagáról, majd a fel-felharsanó nevetésre mindjárt tányérozni kezd, megteremtve a közkedély és magánérdek minden produkcióhoz szükséges egyensúlyát. Azután visszaballag a szobor talapzatához, feláll rá, s kiszemelve azokat, akiktől pénzt kapott, a mecénásoknak kijáró tisztelettel, de komikusan, ironikusan köszönti s magasztalja őket, s miközben röhög a tömeg, felemeli a hangját, nagyokat rikoltoz s gyorsan kinyomja a nagy követ, s máris köszöni az ovációt. Majd megint tányérozás következik, s újabb tréfák, szóváltások támadnak nagy, durva röhejek közben — így zajlik le a tér nyári mindennapjának második felvonása, e tipikus commedia dell'arte, alkonyatig, amikor is véget ér, a sötétben nem lehet kőemelő erőművészetet játszani, a fizetőképes bámulót sem lehet szemmel tartani, nem is beszélve a fintorokról, gesztusokról, melyek mind látnivalók. Este, sötétben csak a tűznyelőnek, tűzokádónak megy jól az üzlet, de azt a Piazza Navonán űzi egy majomszerűen szőrös idősebb férfi (nappal kardot nyel).

Most csak kis intermezzo választja el a második felvonást, a művészetét a harmadiktól, a politikáétól. A népgyűléseket, a pártnapokat, a demonstrációkat csak estére, munkaidő utánra tehetik a munkába járók. Ezeknek a szabadtéri agitációknak, szónoklatoknak s vitáknak a hallgatósága természetesen nem is az a „léha tömeg" — így mondták egyszer nekem —, amelyik munkaidőben, fényes nappal henyélve gyönyörködik a művészet látványosságában. A szónokok gyakran Bruno szobrának talapzatáról, máskor kis dobogóról, tribünféléről beszélnek, a tér közepén, kissé távol az erőművész hűlt helyétől. Hangosan s gyorsan kiabálnak, természetesen mikrofonba, a tömeg nagy csendben hallgatja őket, aztán egyszerre tör ki jelszavakban, helyeslésben, esetleg füttykoncertben (de Cohn-Bendit-t egyszer meg

is verték itt). Ennek a felvonásnak is megvan a maga crescendója és fortissimója, csak gyorsabban zajlik le, mint az előbbi mutatvány. Hallottam előadást a válásról, az egyetemi reformról, a külpolitikáról, a kormányválságról, s hallgatták a kivezényelt rendőrök is, fekete uniformisban, belevegyülve a sötétbe, ahogy a házfalak mentén álldogáltak. Legfelül Giordano Bruno szobrának erős, komor plasztikája, alatta vagy vele szemben a szónok, a szónok alatt a tér kissé emelt, domborodó közepén a hallgatóság, legalul, a tér szélén a pár szakasznyi rendőr. A szónokok többnyire onnan beszélnek, ahol a mészárosok standja áll délelőtt, a hallgatóság a zöldség és gyümölcs, valamint a vágott baromfi helyét foglalja el, a rendőrök a trógerekét.

KÉP „AZ ELSŐ FELVONÁS"-BÓL

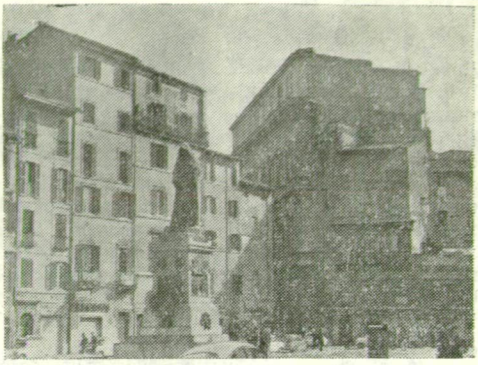

„A HATALMAS, BIZARRUL ROMSZERŰ, ÖSSZEVISSZA LEHASADOZOTT PALOTA" A SZOBOR MÖGÖTT

Aztán szétoszlanak, s a Campo mindennapja szinte észrevétlenül megy át a negyedik felvonásba, mely már az utolsó. Az erőművész Bruno szobrán túl produkálta magát, a politikus a szobron innen, a nagyvilág pedig még tovább húzódik a térnek ezen a felén, a lezáró házfalig, a La Carbonara étteremig. A térre kirakott s szépen terített, jól megvilágított asztalokat egy ovális medencéjű szökőkút határolja el a tér nagyobbik felétől. A térnek ez a nyári estéken elkülönülni látszó részlete a legfényesebb ilyenkor, s az asztalok fölött gyakoribb az angol, a német szó, mint az olasz, folyik az eleven csevegés, miközben túloldalt a hatalmas, bizarrul romszerű, összevissza lehasadozott palotának legtetején, vagy nyolc emelet magasságban, úgy ég egy ablak mögött az erős, magányos kék fény, mint valami világítótoronyban.

Pár óra még, s a félretolt asztalok, székek helyén a hajnali zöldségesek állítják fel megint sátraikat, egy gumikesztyűs fiatalasszony úgy babrál az endivia, cikória és fejes saláta halmokon, mintha ébresztgetné őket, s kezdődik minden elölről, a piac, a játék, a politika, a nagyvilág felvonásaiban megkomponált mindennapi színjáték.

Minden római tér mindennapjának megvan a története, színjátéka. De egyiké sem oly gazdag s oly finoman rendezett, mint a nyári Campo de' Fiorié. E különös

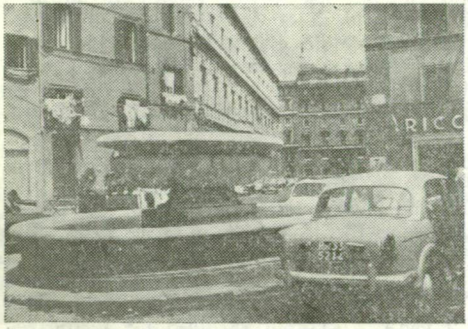

A LA CARBONARA ELŐTTI „NAGYVILÁGI" RÉSZ; RÁLÁTÁS A CANCELLERIÁRA

VÉGE „AZ ELSŐ FELVONÁSNAK"

(Szauder Józsefné felvételei.)

szépségét az idő és a tér kedvező összetalálkozásának köszönheti, a történelmi időnek és annak a térbeli együvétartozásnak, amely az utcák és terek organikus szövedékében méri ki, alakítja és skandálja az élet lüktetését.

Neve is történelem. Az ókorban kapta Floráról és a floreale népünnepélyről, melyet a Pompeius színháza mögötti porticusokban s virágoskertekben rendeztek. E virág-hoz a későközépkori város terepéről tapadt hozzá a mező, a campo képzete. Füves tér volt a Campo de' Fiori még a 15. század elején is, marhalegelőül szolgált, csak a szomszédban lakó kancellár-kardinális kezdte kiköveztetni s beépíttetni a 15. század második felében. A Campo de' Fiori tehát az ókorból a virágot, a középkorból inkább a mezőt őrzi a nevében. A legelő emléke pedig a gabonapiac és a heti lóvásár gyakorlatában a 19. század elejéig élt tovább.

De már a 15. században a városka egyik centruma lett, fóruma. Itt hozták nyilvánosságra a pápai bullákat s a kormányzó rendeleteit, s itt hajtották végre a főbenjáró ítéleteket. Még 18. századi metszeteken is látni egy e téren felmeredő póznát, mely a felirat szerint a gonosztevők kínzására, kikötésére szolgált. Az uralom és a gyalázat helye volt ez a fórum, könyvkiadó is élt itt, és történtek gonosz könyvégetések is, sok fogadójában nagyurak s kurtizánok laktak, s bár akkor még nem tartottak itt rendszeresen piacot, az a csődület, mely a pellengér körül, a Campóról kiágazó Via della Berlina Vecchián vagy akár a téren magán, a kivégzést megbámulandó, összeverődött, nem volt kisebb a mai sokadalménál.

Ma a régi pellengér (vecchia berlina) utcát Via del Paradisónak hívják, átkereszteléssel szépítve meg a gyalázat helyét és nevét. De azt a gyalázatot, melyet Giordano Bruno, a nagy filozófus szenvedett el a Campón, ha nem is a közepén, hanem az íjászok (balestrari) utcájának sarkához közel, ahol máglyája lobogott, szobrának mementója semmisíti meg nap mint nap, amióta a filozófus alakjának árnyékában nyüzsög, kereskedik, veszekszik, játszik, politizál, lakmározik a nép, az a nép, mely egész természetesen, protokolláris cicomák nélkül használja a szobrot, például lázító feliratokra vagy szószékül az alapzatát.

A szobrot a múlt század 80-as éveiben állították ide. A helyén már a 16. század végétől szökőkút állt, de a víz kis nyomása miatt két méterrel a térszint alatt. Furcsa formájú kút: ovális fehérmárvány medence, négy szájból csorgó vízzel, domborodó kőtetővel takarva (a szemetelők miatt!), s a kőtető közepén egy jókora kőgolyóval. Ez a forma a levesestálét juttatta a nép eszébe, s azóta is ez a neve a kútnak — la terrina. Mikor Brunónak szobrát felállították, a kutat átvitték a Chiesa Nuova elé, ma is ott áll, a Corsón. De később — mert éppen 100 évvel ezelőtt, 1870-ben ide költözött át a nagypiac a Navonáról, ahol évszázadokon át tartották — a nép visszakövetelte a „levesestálat", így hát elkészítették a másolatát, födő nélkül, s odahelyezték a tér északnyugati oldalára, szemközt Brunóval, a La Carbonara étterem elé.

Bruno szobra felkiáltójel a tér közepén, némán is erős hangsúly a száz éve itt kavargó piac nyüzsgésében, elcsendesülő, majd újra kezdődő színjátékában, ma is formálja, elosztja, emeli a tér életét. A campói nagypiac százéves fennállására gondolva, őbenne, e súlyos bronzalakban látjuk jelképpé összegeződni a sok száz éves római történelem tartalmait, amely végigvonult e téren, s itt is maradt a lélek, magatartás rugalmas formáiban, naponként újulva meg romlatlan természetességgel a hajnaltól éjfélig tartó színjáték folyamán.

De hatna-e mindez így és igazán, ha ez a tér nem abból az organizmusból nőtt volna ki, mely a környező utcák és terek szövedékében él csak? A Tevere irányában a Piazza Farnesével, Róma legszebb főúri palotaterével kötik össze szűk utcák; a Corso irányában pedig a Cancelleria reneszánsz szépsége vagy a Sant'Andrea della Valle nagy barokkja felé folyik kanyargós, hepehupás, antik romok felett vezető utcákon, sikátorokon, átjárókon az az élet, mely a Campón gyűlik össze s innen árad szét ismét: e nagyobb életegészben, a térkompozíció változásaiban a kontraszt és kiegészülés élményét érzi az ember, azt, hogy a Campo majdnem érdektelenné válnék egy oly negyedben, melyet csak a kereskedés és a piac éltetne, a Farnese palota pedig halott szépséggé merevednék az élet másféle méreteibe, tartalmaiba, formáiba átvezető, a Campóra siető utcák csatornái és a Campo lármája nélkül. A díszszemlék terévé kiképzett térségek többnyire valami megalomán monológba illesztett házak, paloták unalmát árasztják — a Campo, a Piazza Farnese, a Cancelleria tere, a Navona, s kisebb társaik azonban, ahol csakugyan csak egy templom vagy palota koncertezik egy szökőkúttal s egy fával, hevesen lüktető dialógust folytatnak egymással, egybekiabálva a jelenben múltat és jövőt.

Ennek a dialógusnak, ennek a történelmi útjain is a jövőbe irányuló fesztelen, lármás, nyugtalan és derűs emberi párbeszédnek otthona, színpada a Campo de' Fiori.

ELŐSZÓ HELYETT

Az 1956 októberi tragikus következményű események után Szegeden már 1957. február 21-én megtört a nyugati sajtó és rádiók által annyira „propagált" magyar „írósztrájk": az akkor Szegedi Néplap szerkesztőségi szobájában összegyűltek a párttag vagy a párthoz közel álló írók, irodalomtörténészek, kritikusok, hogy az ellenforradalommal megszakított hivatásbeli munkájukat folytatva ismét megtöltsék a napilap kulturális rovatát versekkel, novellákkal, az akkor még javában burjánzó eszmei zűrzavart eloszlatni segítő publicisztikai írásokkal.

Ifj. Komócsin Mihály, a városi pártbizottság akkori első titkára s a napilap szerkesztősége karolta fel a szegedi íróknak ezt a „nagy port" felkavart kezdeményezését, melynek nyomban országos visszhangja támadt: a rádió s az országos napilapok azonnal hírt adtak erről a progresszív szervezkedésről. A megalakított Juhász Gyula Irodalmi Társaság tagjai előbb a napilap hasábjain, majd a Hazafias Népfront szegedi írócsoportja lapjaként újjáélesztett, napilap formátumú Tiszatáj-ban adták közzé műveiket — hagyományőrző és kezdeményező módon, Juhász Gyula, József Attila szellemében. Ezt az összefogást, s az első Tiszatáj-számok sikerét erősítette a József Attila Tudományegyetem támogatásával kiadott „Szegedi Fiatalok Antológiája" c. kötet, 1959-ben, melyet Király István professzor és Kiss Lajos adjunktus az egyetemi alkotókat tömörítő szemináriumi tagjainak műveiből állított össze. Azoknak a szegedi íróknak a művei is szerepeltek ebben az antológiában, akik — bár túljutottak az egyetemistakoron — örömmel és lelkesen járogattak el a szemináriumi vitákra — tanulni, „szakmailag" fejlődni, hitükben is erősödni.

Örömmel és szívesen emlékezünk tehát ezekre az izzó atmoszférájú, közösségerősítő, előrelendítő összejövetelekre. Örömmel és szívesen ünnepeljük mi is a tízesztendős Antológiát — amelynek létrejötténél s e jubiláris találkozón és emlékműsor összeállításában, kivitelezésében változatlan fiatalos lendülettel volt jelen Gruber László —, tanároknak és diákoknak ezt a páratlan hasznú, példaadó, alkotó együttműködését. Az egyetemisták egykori szemináriumának Kiss Lajos vezetésével napjainkban már sikerült újjáélesztéséhez sok sikert, munkás, egészséges légkörű köznapokat kívánunk — s ennek jegyében adjuk közre a tízéves forduló ünnepségén elmondott köszöntő-értékelő sorokat Király Istvántól, s az értékelő visszaemlékezést Kiss Lajostól.

ANDRÁSSY LAJOS—DÉR ENDRE

CSÖNDES MEMENTÓ

— MEGNYITÓ BESZÉD —

Tíz évvel ezelőtt egy kis antológia jelent meg Szegeden Szegedi Fiatalok címmel, néhány 20—21 év körüli fiatal író novelláival és verseivel. Hogy volt-e s hogy van-e ennek a kiadványnak irodalmi jelentősége? Meggyőződésem, hogy van. Hisz az ott szereplők közül többen — Andrássy Lajos, Bárdos Pál, Dér Endre, Fenákel Judit, Gál Sándor, Hatvani Dániel, Papp Lajos, Ratkó József, Simai Mihály, Tóth Béla — országos nevet vívtak ki azóta, elhivatottságukról nem egy kötetük tanúskodik. De az irodalmi jelentőségen túl, attól függetlenül számos olyan pedagógiai-emberi vonást is tartalmazott ez a hajdani ifjúsági kezdeményezés, amely megérdemli a percnyi megállást, megérdemli ezt a ma esti visszaemlékezést.

Mert nem önmagában állt ez a kiadvány: egy megmozdulásnak is tükre volt egyben. 1957 őszétől kezdve minden kedd este 20—30 fiatal gyűlt össze az egyetemi magyar intézet szemináriumtermében, s versekről, novellákról vitatkozott — be az éjszakába. Ezeknek az átbeszélt estéknek volt végső terméke az antológia: egy megmozdulás öltött testet benne. Ez volt belőle a látható eredmény. S most, visszatekintve az akkori időkre, engedjék meg, hogy elsősorban ne magukról a művekről beszéljek, de a mögöttük álló megmozdulásról, a régi kedd estékről.

Alig néhány hónap választott el bennünket akkor még az ellenforradalomtól: megrázkódtatása, keserűsége az idegekben élt. Nehezen, vontatottan indult az élet, nehezen, vontatottan indult az egyetemi diákélet is. Nem utolsósorban ezért voltak figyelemre méltóak ezek a kedd esték, a maguk módján az újra kigyúló érdeklődést jelezték ezek; jelezték a lassan kezdődő konszolidációt. De emellett — s ez a lényegesebb — ott hatottak már bennük az elmúlt időszak tanúságai is; ott hatottak a következtetések, melyeket le kellett vonni a nehéz átéltekből.

Egyetemi hallgatók szervezték ezeket a vitázó estéket, mi, tanárok — Kiss Lajos, Tóth Dezső, s jómagam — többnyire csak csöndes megfigyelőkként vettünk részt rajtuk. S ezek a fiatalok — az ifjúság örök érzékenységével — nemcsak azt érezték, mi az, amit tovább kell folytatni a szocialista építés addigi útjából, hanem azt is, mi az, ami másként csinálandó. Ha még oly szerény keretek között, ha kicsiben, elszigetelten, sejtszerűen is, de számos előremutató igény jelentkezett itt; olyan igény, mely sokakban ott élve, sok szegedihez hasonló kezdeményező megmozdulástól életben tartva: ma már napjaink szerves részévé nőtt.

Ilyen volt mindenekelőtt — s egyetemi viszonylatban ez a legfontosabb — az öntevékenységi formák keresése. Annak kívánalma, hogy az egyetemi munka ne

csak befogadásra, passzív tanulásra épüljön, de egyben a diákok kezdeményező készségére, aktivitására, hogy ne csak kívülről, felülről jövő irányítás s oktatás legyen az, de egyben önnevelés.

S emellett a hajdani alkotóköri összejövetelek őszinteségét, nyílt vitaszellemét idézném fel, mint másik előremutató, értékes vonást: a demokrácia előiskolái voltak mintegy a régi kedd esték. Politikailag villamossággal volt terhes még a légkör: nehéz adminisztratív intézkedéseket is elkerülhetetlenné tett a konszolidáció. De ezeken a keddi vitákon a József Attila-i értelemben vett szép szó, az érvelés volt az úr. Az ott elhangzottakért — s mindenféle torz legendákkal szemben szükséges ezt itt súllyal hangoztatni — nem ért soha senkit semmi retorzió. Érvényesült az a belátás, amely egész kulturális politikánk egyik főtörekvése már; annak a tudása, hogy a szellem terén csak egy nagyhatalom van: a meggyőzni akaró, okos, őszinte szó.

S végül, mint harmadik, talán legfontosabb vonást: az önmegvalósításra irányuló igényt emelném ki. Belejátszott a régi szegedi fiatalok példája az új egyetemi megmozdulás létrejöttébe. De jelképes volt az, hogy míg Buday György, Radnóti-nemzedéke a művészi érdeklődés ellenére is szociológiáról vitázott s falujárásra indult, addig ezek az újabb fiatalok — társadalmi érdeklődésük ellenére is — irodalomról, illetve azon keresztül emberről, morálról, az értelmes tartalmas emberi élet miként jéről beszéltek egymással. Megérezték az irodalomban ott ható morális-emberi problémák különös súlyát, egyre növekvő jelentőségét; megérezték, hogy a szocializmus harcai során sokkal nagyobb hangsúlyt kell hogy kapjon a jövőben az építésnek ez az oldala: a személyiségteremtés, az embernevelés. Hisz egy tragédiákhoz vivő fejlődés mutatta, hogy nemcsak tulajdonviszonyokban lehet jelen a legyőzni akart múlt, de jelen lehet az, mint morális hagyaték, mint korlátoltság, mint előítélet, és jelen lehet mint ostoba elfekvő szűkhorizontúság, önmagával eltelt igénytelenség. Egy történelmi megrázkódtatásra volt szükség ahhoz, hogy világosan lássék: nemcsak termelésmód átformálását kell hogy jelentse a szocializmus, de attól elválaszthatatlanul önmegvalósítást is; feladatot, igényt. Állandó parancsot a különbemberségre, törekvést arra, hogy ne elégedjünk meg soha önmagunkkal, igyekezzünk több lenni, mint magunk. S a hajdani kedd estéken jelen volt ez az előrehajtó, igényt ébresztő kérlelhetetlenség; jelen volt az ifjúságra jellemző örök nemes szigor: a szárnyalni tudó s szárnyalni merő nagyratörekvés. Minden idegenség és minden idegesség s minden későbbi távolság ellenére is ez tette ezeket a tíz év előtti estéket az egykori résztvevők számára emlékezetessé.

Tíz esztendő nagy idő az egyes ember életében, de a közösségében nem. Indokolatlan tíz esztendő után még minden ünneplés. De nem indokolatlan a percnyi megállás, a csöndes mementó. Nem indokolatlan a tíz esztendővel ezelőtti „szegedi fiataloknak" új írásaikkal számot adni arról, sikerült-e megőrizniök hajdani egyetemista éveik legnagyobb értékét: igényességüket s a lelki szabadságot: az emberrel, alkotásaival, tetteivel szemben támasztott magas követelményt. Sikerült-e megőrizniök az évek múltán is, ha nem is külsőben, de belül önmagukban, az ifjúságot, a messzirenézést. S át is adom ezzel nekik a szót: utolsó mondatként az alkotó kört patronáló egykori tanárok, Kiss Lajos, Tóth Dezső s a magam nevében megköszönve nekik a régi közös munkát; megköszönve azt, hogy hozzánk való viszonyukban (legalábbis úgy érezhettük) mindig jelen volt, ami egy tanárnak a legnagyobb jutalom: a bizalom és az őszinteség.

KIRÁLY ISTVÁN

EMLÉKEZÉS EGY ALKOTÓMŰHELYRE

A tehetség nem vész el — tartja egy régi szólásmondás. Erről nem vagyok meggyőződve. Valószínű, hogy a körülményektől függően sok minden történhet vele. Eltorzulhat, megrekedhet, és nyilván el is veszhet. S az a tehetség, amely nem valósulhat meg, nem bizonyíthatja önmagát, tehát egy ellenszólásmondást sem hitelesíthet, hogy mondjuk például: „a tehetség el is veszhet". Pedig erre a lehetőségre, sőt veszélyre gondolniuk kell kultúrpolitikusoknak és nevelőknek egyaránt. Alkotó szándékú fiatalok között élni és őket befolyásolni: nagy felelősség. Ezt különösen érzem most, amikor egy tíz évvel ezelőtt létrejött egyetemi íróműhely születésére emlékezünk.

Az alkotókört megalapító bölcsészhallgatók — akiknek egy része azóta beérkezett — mozgalmuk külsőségeiben nem voltak eredetiek. Vitáikat nem szemináriumnak, hanem „stílusgyakorlatok"-nak nevezték, mint a század elején Négyesy László professzor híres pesti egyetemi foglalkozásait. Antológiájuk címe sem „forradalmasított".

Szerényen „Szegedi fiatalok"-ként lépnek fel, s ezzel szűkebb hazájuk egy baloldali szellemi hagyományához kapcsolják vállalkozásukat. Mindezek ellenére mégsem rekedtek meg a nagy példákat utánzó önképzőkör színvonalán. Eredeti törekvéseket összefogó műhelyt teremtettek. És most tíz év után — szerénytelenség nélkül mondhatjuk — a példákon elindult kísérlet maga is példává vált. Nem akarjuk eltúlozni ennek a jelentőségét, ám a mai egyetemi alkotókörök előtt nem is szabad elhallgatnunk, hiszen ők is utat keresnek, alkotómozgalommá akarnak szerveződni, hogy azután egyénileg is alkotókká váljanak.

A hagyományos formából és keretből eredeti tartalom nőtt ki. Nem utolsósorban azért, mert egy eredeti tehetségű kisebbség lelket tudott adni a mozgalomnak. Ezáltal a többség számára is szellemi műhellyé vált. Az eredmények még nem elégségesek ahhoz, hogy a Négyesy-féle példaszemináriummal összemérjük a magunkét. De mivel a nyomukba léptünk, a hasonlóság és a különbség keresése nem tekinthető hivalkodásnak. Amit különösképpen meg akarunk világítani, az az, hogy a régi formából hogyan vált ki egy új tartalom, egy új szándékú eszmecsere és művészet.

Igen, a szellemi fórummá szerveződő vállalkozásokban a tehetségek erjesztenek és mozgatnak. De rajtuk keresztül a történelmi erők is. A Négyesy-féle példaszeminárium nemcsak időben esett távol a mi hallgatóink kísérletétől, természetszerűen másfajta társadalmi körülmények és esztétikai igények sürgetésére jött létre. Egy résztvevő így emlékezik vissza arra az időre: „Künn az utcákon a legangyalibb nyugalom volt. A béke arany verőfénye csorgott végig a közeli cukrászdák krémeslepényein, a könyvesboltok díszkötésein, a lányok kontyán, a tisztek sujtásán." Ez az a légkör már, amit Juhász Gyula — a Négyesy-stílusgyakorlatok egyik hevesen vitatkozó tagja — később majd teljes telítettségében érzékeltet a *Magyar nyár 1918* című költeményében. De bent a tanteremben nézetek és indulatok ütköznek meg. Vágó Béla, a forradalmár és Kosztolányi Dezső a költő, a művészet hivatásáról vitatkozik. Babits Mihály újszerű verseléssel „izgat". A világ még stagnál, de a szellem megmozdult.

A nyomdokain elindult — kétségtelenül sokkal kisebb jelentőségű — szegedi egyetemi stílusgyakorlatok egy ellenforradalmon túljutott, még zajló társadalom közegében szerveződött meg. Irányt kereső erőtömörülésként. Foglalkozásainak nem lehetett zárt esztétikai légköre. A valóság nem maradt kint, hullámai betörtek s politikai, ideológiai és esztétikai torlaszokat képeztek. *Ez az új történelmi tartalom adott megkülönböztető jelleget a kétféle hagyományból is kiinduló „Szegedi fiatalok" vállalkozásának.* Eszmei torlaszokat kellett eltakarítaniuk a saját fejükkel és eszközeikkel — tehát öntevékeny demokráciával —, s közben megalkották önmaguk vitafórumát. S önmagukat is, mint érvelni-alkotni tudó szellemi embereket. Pedagógiai irányítás nélkül? Nem. Pedagógiai beavatkozás nélkül. A diákdemokráciára inspiráló, alig észrevehető nevelői befolyással. A kör szellemi irányítója Király István professzor volt. Hogy a szeminárium rátalált arra a bizonyos önteremtő demokráciára, azt az ő keze is elősegítette. Módszerének titkát így summázhatnánk: fel kell ébreszteni az emberek alkotástudatát és közösségi felelősségét, A több mint egy évtizede meghirdetett stílusgyakorlatok s annak legjobb termését egybefogó *Szegedi fiatalok antológiája* egy kicsit jelképszerű is alkotóik szemében: *egy új típusú értelmiség kialakulásának lehetőségét is mutatja.* A felelős entellektuelét, aki ha nem válik alkotóvá, akkor is értékesebb, mint a robot-értelmiségi.

A kötetben huszonkét szerző szerepel. A többség nem volt az egyetem rendes hallgatója. Ám a kör rendszeres résztvevőkként tartotta számon őket. A városból, az orvosegyetemről, a tanárképző főiskoláról is hívás nélkül jöttek azok a fiatalok (és egy-két „öreg" is), akiket vonzott az új irodalom, a pezsgő szellem, az éles vita. Az utcáról nem az „angyali nyugalom" hajtotta be őket, inkább a még meglevő történelmi feszültség. 1956 után így jött létre, az idő és az események sürgetésére az egyetemi írók demokratikus vitafóruma.

Az alkotókörnek és a *Szegedi fiatalok antológiá*-jának akkor is volna jelentősége, ha diákönképzőköri szinten marad. De ezt a jelentőséget nagymértékben megnöveli az, hogy ma már országosan ismert és elismert többkötetes írók vallják szellemi bölcsőjüknek. A saját alkotásukat és „alkotójukat" ismervén fel benne. S ezek a teremtő demokráciának olyan értékei, amelyek minden időben megbecsülendők.

KISS LAJOS

EMLÉKIRAT

ÍTÉLET HELYETT – TERMÉKENY KÉTELY

DÉRY TIBOR: ÍTÉLET NINCS

Újjászülő, megerősítő olvasmány Déry legújabb könyve. Célszerű jegyzeteknek neveznünk, hisz műfaját nemigen lehet egyetlen fogalommal meghatározni: önéletrajzi, esszé-, önvallomásszerű mozzanatokból áll össze egyáltalán nem szokványos módon munkálkodó szerkesztői kedv nyomán a sajátos — az író szavaival „többé-kevésbé díszes, gúnyos" — hangú egész. A számadás készült el, „a közeli vagy távoli halál előrevetődő árnyékában", azért, hogy a mások rovására elkövetett „szédelgések, ígéretszegések, tapintatlanságok, kegyetlenségek" felidézésével s világgá mondásával a lélek megszabaduljon ezek terhétől, s létrejöhessen a világgal való megbékélés: a halál ezáltal majdan „szép halál" lehessen. Az igazmondás a múlt dolgait illetően ily távlatból és helyzetben a szándékon már nem múlik, a saját vétkek pedig súlyosabban esnek latba, mint az ellenünk elkövetettek. Persze nem mindenki jut el végül „a józanságnak ebbe a hályogtalan, csendes állapotába", sőt azt is mondhatnánk: csak kevesen, a különleges erkölcsi érzékkel és önismerettel megáldott kiválasztottak. Ők is némi segítséggel: a világból, az önéletből való törvényszerű és fokozatos kivonulás sok mindent felszabadító, feloldó hatására.

A valóság Déry számára — annak megfelelően. amit többször is diagnosztál önmagán: „köreim szűkülnek, egy hangfogó üveglap csúszik lassan közém és a világ közé" — immár kertjének mikrovilága, de megfér benne, mint cseppben tükröződhet az egész, élet és elmúlás, jóság és kegyetlenség, jelen és múlt. Ide, a valóságelemekből a fantázia által alkotott hajóra vonulnak a halottak csontalakjukban, „követeléseik rangsorában lassan lépegetve", elhaladva a malomkő asztal mögött ülő író vizsgáló tekintete előtt, magukkal hozván a múlt egy-egy darabját a számadás egy-egy tételeként: előbb a „kis halottak", majd a tanítómester-barátok, a szimbolikus sorsú kortársak s méltó ellenfelek után az édesanya: valamennyien ahogy „egymás karjaiba vonzza őket az időbeli közelség, a térbeli egyezés, alkati rokonság vagy az erőszakos emberi logika".

Déry halottai személyiségének kulcsát ragadja meg: félredobja az emlékeket rostálgató-szépítgető prűdséget, a felszínen mozgó áhítatos kegyeletességet. A Tamás-hegyi kerten átvonuló csontfigurák nem szobortalapzatok felé sietnek, hogy aztán annak magasságában megmeredve vessék alá magukat a vizsgáló szemeknek, hanem a sorban lépegetnek, földön járnak, magától értetődő természetességgel, megragadón öntudatlanul — akár életükben — viselik homlokukon gyarlóságaik vagy erényeik bélyegét. Az önéletrajzi műveknél lehetséges hangnemek, a banalitásba hajló érzelmesség, a filológiai babérokat termő abszolút tárgyilagosság, valamint a szellem játékos, vibráló kedvének teret engedő irónia közül szinte természetes, hogy Déry — hajlamainak engedve — az utóbbit választja: művét e vonatkozásban *A kikötősítő* folytatásának tekinthetjük. Iróniája, ha úgy alakul az elbeszélés menete, önirónia is; a gyarlóságok s a mosolyogtató kis gesztusok tolla nyomán emberibbnek tűnnek, mint az erények. Az érzelmesség nem száműzött elem, legfeljebb ritkább vagy rejtettebb; az emlékezés hangnemének megfelelően egy-egy groteszk fordulat jelzi fölizzását: a legkedvesebb halott például a sorból kilépve megpihenhet a malomkő asztal mellett, a legtöbbet szenvedett pedig akkor válik láthatatlanná, amikor az író „erős felindultságában" át akarja ölelni.

A sok-sok egyéniség kulcsa többnyire egy-egy lényeges tulajdonság, melyhez az illető szinte minden cselekedete visszavezethető, ugyanakkor bevallottan az íróéból is néhány: így lesz mások jellemzése végül önjellemzés mozzanata is,

egy idegen személyiség lényegének kutatásából a saját jellem forrásvidékének fokozatos feltárása, az iróniából pedig önirónia. Ez utóbbira való képesség ritka erény, nagyon sok: az önmagunkkal való szembenézés bátorsága, elfogultságot nem ismerő racionalizmus, a dolgokon felülemelkedni tudó bölcsesség, az önérték biztos, megalapozott tudata szükséges hozzá. A könyv egyik nagy értéke — akár Vas István a múltidézés hasonló módján megírt, hangnemét (sőt következtetései egy részét) tekintve oly sokban rokon *Nehéz szerelem* c. művéé —, hogy vonzó példája a szellem önkontrolljának, ami nélkül gondolkodó ember és ésszerű, szabad társadalom elképzelhetetlen. Az önirónia azonban védekezés is: szenvedni ugyanis nevetséges, az ember ezért kineveti magát, mert „jobb hetykének lenni, mint megalázottnak".

A személyiség kulcsa utáni kutatás, majd e kulccsal való értelmezés a jellemzés legnehezebb módja; az eredmény telitalálat vagy melléfogás. A Déry által konstruált jellemmegoldások eredetiek, esetenként egészen újak, szinte felfedezésszámba mennek, határozott felépítésűek, a portrék a szokásosnál jóval karakterisztikusabbak, élesebbek. Szophoklész mondására emlékeztetnek: „az embernél nincs csodálatosabb", s arra is, amiről a társadalomtudományok művelői, egyáltalán az emberrel foglalkozók törvényekre hivatkozva vagy mindenütt a mindenre érvényes törvényt keresve oly gyakran megfeledkeznek: az emberi személyiség esetenként döntő szerepére. Az egyéniség hangsúlyozása az emlékezés egyedi eseteiben az egyéniséghez való jog védelmezése tágabb értelemben: felemelkedés és felemelés a jelenkor egyik legáltalánosabb emberi problémájáig.

A bátran kimondott ítéletek mögött, szóljanak a szerzőről vagy másról, minduntalan ott lappang a kétely: vajon az igazat sikerült-e írni? Déryt végigkíséri a tévedés veszélyeinek tudata, minden szavába — ahogy maga mondja — „egy zaklatott, szemérmetlen kérdőjelet zárva" rögzíti emlékeit: a töredékek az egészet fejezik-e ki, elég körültekintően-e, nem sietett-e el valamit a megfogalmazás izgalmában, „szatirikus kézügyessége kiábrándultságával párban" nem hamisította-e meg életét, sikerült-e legyőzni a „szép arányok és a kellő összkép" felé csábító önmegvesztegetés kényszerét, a nyilvánosság tudata nyomán keletkező dacot vagy alkalmazkodást, a szó gondolatot hamisító ellenállását. A legfontosabb tehát nem maga a portrésor s a jellemzésre felhasznált gazdag, eredeti tény- és epizódanyag a számos intim mozzanattal (melyek nyilvánosságra kerülésének jogosságát némelyek oly indulatosan vitatták), hanem az írás megszületésének lassú drámája: az igazságért folytatott küzdelem. Minden igazi alkotó megvívja, végigszenvedi ezt, ám gyötrelmeiről s az eredménnyel kapcsolatos kételyeiről szeméremből vagy saját érdekében hallgat, legfeljebb önmaga számára vall. Szándéka van Dérynek azzal, hogy a világot betekinteni engedi e küzdelembe, s az ítéletmondás gesztusáról minduntalan átvált a kérdezésre: önálló elmélkedésre szeretne sarkallni, mely termékenyebb, mint amilyen a határozott válasz keltette indulat lehet. Mindezt jól felismert szükségből: egy oly korban, amikor a hírközlés roppant gépezetének szakadatlan működése következtében a gondolkodás „szoros öntőformákba kényszerült", a saját ész erőforrásai apadnak, a lélek így manipulálhatóbbá válik, nemcsak jóra, hanem rosszra is. Az ítélet helyett a kétely, a határozott állásfoglalás helyett a kérdezés, a kritikátlan csatlakozás helyett az ellenállás, a válaszoló emberből kérdezővé válás nagyon tudatosan vállalt humanista program érdekében történik: az embertelenség felé való eltévelyedést és eltévelyítést megakadályozni képes egyéni, szellemi szabadság védelmében.

Az *Ítélet nincs* kijelentés tehát Déry szándéka szerint végül is túlmutat jegyzeteinek világán: itt belül a megvalósított állapotot jelzi, de az ott kívül megvalósítandót is. A könyv ily módon nem pusztán a vétkek és emlékek, kortársak és helyzetek felidézésénél fogva számadás, hanem a benne rejlő hitvallás miatt is: kikristályosodott mindaz, amiért és amiről méltó volt — ha olykor az „arányokat tévesztve" vagy ideiglenesen legyőzetve, elhallgattatva is — az életre szóló nagy vitát és harcot vállalnia önmagával és a világgal.

Nehéz eldönteni, mi lebilincselőbb: a mű múlt és jelen, ifjúság és öregkor, élet és elmúlás, lemondás és remény, küzdelem és megbékélés tanulságait, természet és ember világát, egyén és közösség sorsát s az íróság, valamint az elmúlt félszázad annyi konfliktusát magába foglaló gondolati gazdagsága, vagy az a páratlan nyelvművészet, melynek Déry emberöltőnyi megfeszített munka után birtokába jutott! *(Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.)*

CSAPLÁR FERENC

VERS

AZ INTELLEKTUÁLIS MÍTOSZ KÖLTŐJE

NEMES NAGY ÁGNES: A LOVAK ÉS AZ ANGYALOK

Nemes Nagy Ágnes verseskönyve huszonöt esztendő válogatott lírai termését gyűjti kötetbe. E negyedszázad szülte életmű alig több száz versnél, mégis méltán sorakozik az új magyar költészet legjobb teljesítményei közé. Kevés költőnk van, akinek lírájában az absztrakciós hajlam és képi gondolkodás, az intellektuális mívesség és ösztönös költőiség ily magas művészi fokon kapcsolódik egybe. Filozófiai igényességben és mesterségbeli jártasságban egyaránt példamutató: számára a versírás sem nem könnyed játék, sem nem puszta önkifejezés, hanem — a mércét önmaga fölé helyező, a költői szándékot szigorú felelősségtudattá növelő — feladat! Szinte irtózik a hagyományosan olcsó megoldásoktól: a vallomásos líra élményt, benyomást érlelés nélkül reprodukáló spontaneitásától éppúgy, mint a didaktikus költészet önmagát gyermetegül magyarázgató pátoszától. Idegen tőle a személyes lét köznapi prózája, de a lírai keresztrejtvény iskolás-lábjegyzetes megfejtése is. Sohasem „Én-költő", költészetétől mi sem áll távolabb, mint hogy ürügye legyen valamiféle lírai önéletírásnak; a konkrét tapasztalatot csupán nyersanyagnak tekinti, a kifejezés legsúlyosabb terheit a kompozícióra bízza. Óvakodik az Igen vagy a Nem egyoldalúságaitól: a „között" költője akar lenni, az átmeneté, az árnyalaté. Lírájában látvány és látomás egymásból bomlik ki, a szenvedély magasfeszültségére transzformálódik föl a gondolat. Egyik méltatója azt írta róla, hogy férfias költő; e megállapítás azonban csak tagadó értelemben igaz: hogy nem nőies. Magatartása póztalan, érzelmi világa mentes minden érzelgősségtől: a „durvakín" helyett sokkal inkább jellemzi a „tölgyfa-fájdalom". Ez azonban nem George Sand-i szerepjátszás; Nemes Nagy Ágnes költészete nem férfias költészet, hanem — teljességigénye révén — emberi.

Ars poeticája működpontú: a babitsi vallomás („a dal szüli énekesét") közelebb áll alkatához, mint Ady egyéniségkultuszos programja („a vers csak cifra szolga"). Értelem és szenvedély: lírájának ezek az ellensúlyai; e kettősség emeli a szkepszis fölé, egyszersmind menti meg a lelkes idealizmus veszélyétől. Megéli nemzedékének nagy élményét, a háborús rettenetet: „s kin égett égboltnyi láng, az lesz a legvakabb szilánk" — mégsem veszti el hitét, mely a csalódásból is kinő, mint „érvek foszló szélein a szárny". Pesszimizmusa legfeljebb annyi, amennyi a tartalmas optimizmushoz szükséges. Költészetének kulcsszavai: az *út*, az *ég*, a *messzeség*, akárcsak a mitikus *vágták* és *szárnyalások* bonyolult tartalmakat fejeznek ki: a sorsa fölé növő ember, művész filozófiai, pszichológiai, morális eszményét. A fogalmak és érzések egymást kioltó vagy fölerősítő hullámmechanikája teszi oly mozgalmassá, dinamikussá Nemes Nagy Ágnes líráját. A megismerés lebírhatatlan vágya olykor az ismeretlen megfogalmazására indítja:

Te ismeretlen és ruhátlan,
te kelsz ki minden hamuból.
Te vagy a hetedik szobában,
nem haltál meg, csak aluszol...
Ébredj, ébredj. Mutasd a vállad.
Sebesülten is megtalállak.
Szólj, hogy szólhassak holtomiglan...
(Az alvóhoz)

Máshol viszont kételybe csendül a bizonyosságvágy:

Amikor én istent faragtam,
kemény köveket válogattam.
Keményebbeket, mint a testem,
hogy, ha vigasztal, elhihessem.
(Amikor)

Nem szemlélődő-megfigyelő-leíró költőtípus; a *kint* és a *bent* dualizmusát alakító-formáló szenvedéllyel oldja föl. Nem törekszik a lírai tükrözés publicisztikai közvetlenségére, látomásai és mítoszai inkább a pszichikai katarzis szándékából születnek:

— Engedj, zászlórúd! Mért markolsz vissza a széltől?
— Rongy lennél egyedül. Így lobogó, lobogó.
(Párbeszéd)

Az értelemmel fegyelmezett akarat költője: szokása, hogy versei élére egy-egy gesztust tűz ki; mítoszait állapotképzetek helyett csupa mozgásképzettel zsúfolja tele; indulata gyakran szökken parancsoló módba; — kínok- és vágyakszülte indulatai azonban a logika medrében hömpölyögnek. Önelemző tudatosságára tán a komponálása a legjobb példa. A rendező elv a fordított időrend: a kötet az 1967-es *Napforduló*-val indul, az 1957-es *Szárazvillám*-mal folytatódik, majd az 1948-as *Kettős világ*-gal zárul. A hagyományos időrend csupán a költői fejlődést reprezentálná, ez az elrendezés viszont lehetővé teszi, hogy a Napforduló-korszak mítoszlombjaitól a tapasztalás és az élmény gyökerei felé haladjunk, hogy a látomást és látványt mint eredményt és előzményt vethessük egybe. E szerkezetnek nemcsak a kiemelés szándéka a gondolati háttere; szinte sugallja, hogy a mítosz a szemlélet folytatása, az eszmény a valóság hiánya, a látomásteremtés a költői tükrözés aktívabb és magasabb foka.

Nemes Nagy Ágnes költői fejlődését nem jelzi sem a tárgykör, sem a hangnem feltűnő változása. Művészete ugyanabból a motívumkincsből épül mind tökéletesebbé. A *Kettős világban* még lírai napló: az „erkölcs és a rémület" közt gyötrődő ember élményeit rögzíti. Benne az érzés és a gondolat konkrétumhoz kötődik, a költői kép a jelentés kocsányán csüng, az asszociációk érzéki kapcsolatok. A lírai szemlélet pedig alapvetően szubjektív: a világot groteszkké vagy félelmetessé torzítja. A káoszban szinte egyetlen fix pont az Én, az egyetlen energia a biológiai életösztön. (E kötet Nemes Nagy Ágnes pályakezdő költészetét sok szállal kapcsolja még az Újhold polgári lírájához, Pilinszky, Rónay és mások törekvéseihez; József Attila és Vas István racionalizmusa, Kassák Lajos és Nagy László mitológiája majd csak későbbi költészetére hat termékenyítően.) A *Szárazvillám* már bizonyos értelemben ellentéte az első verseskönyvnek: az empirikus realizmustól a mitikus realizmus felé halad (szinte észrevétlenül tűnnek föl benne oly mítoszok, mint a *Trisztán és Izolda* vagy a *Paradicsomkert* látomásai), s a hangsúlyt a valóság részletei helyett egy bizonyos lelkiállapotra, pszichikai közérzetre, a félelem általános életérzésének kifejezésére teszi. A költői kép is többjelentésűvé — szó szerinti és jelképes értelművé — bővül:

roppant felhők — nagy, gomolyos
agyvelők — tüze összecsattan,
s a tűzzel csíkos levegőben
szülik a szüntelen csatát,
sejt-korom óta ismerős
vételen Buda-ostromát,
hol minden vibrál és veszendő,
hol minden fércelt, foszladó,
hol rojtosodik már a szív,
s egyetlen szálon függ a szó...
(Mesterségemhez)

A kétféle módszer szintézise a *Napforduló:* racionális és pszichikai szemléletet, naiv mítoszt és filozófiai jelentést, érzékletes és látomásos képalkotást kapcsol össze. E kötettel válik Nemes Nagy Ágnes lírája többszólamúvá. Ősi ritmusban zengő, balladás szimbolikájú vagy népi-szürrealista stílusú dalaiban a gondolat és érzés a vers atmoszférájává lényegül *(Címer, Eső, Éj).* Kedvelt műfaja a kristályossá egyszerűsített gondolatot hordozó vagy paradoxonná élezett epigramma is *(Széndioxid),* de költészetének tán legfigyelemreméltóbb vonulata mégis az a verstípus, amelyet jobb szó híján lírai parabolának vagy filozófiai életképnek lehetne nevezni *(Ekhnáton éjszakája, Ekhnáton az égben).* Epikus keretbe ágyazott, gazdag és bonyolult fogalmi tartalommal megterhelt mitikus példázat ez, mely a gondolati tanulságot az absztrakció több lépcsőfokán is kibontja. Van leíró változata is, melyben az emberi lét törvényei a

természet ősi princípiumaival azonosak *(A tó, Fenyő)*. A többszólamúságot azonban nemcsak a kötet egésze, hanem egy-egy költemény is példázza: a *Balaton* részletező-tömörítő kompozíciója, a *Trisztán és Izolda* három zenei tétele, a *Villamos* szimultán versnek induló, de logikus rendbe záruló menete, az *Ekhnáton* többszörös — szemléleti, fogalmi és mitikus — síkrendszere.

Nemes Nagy Ágnes költői mítosza nem primitív, hanem intellektuális mítosz; naivságát — mint az érzést a gondolat, az ötletet a kompozíció — filozofikus jelentés ellensúlyozza. Látomásai nem a ráció ellenére, hanem gondolathordozó szándékkal születnek. Igaz, neki is dilemmája a hagyományos tapasztalás és a részletek felé haladó tudományosság szűkössége, illetve a fantázia tejjességigénye; bizonyára ő is elutasítja az esztétikai sémát, mely a szocialista lírát a felvilágosult racionalizmusból eredezteti; sőt valószínű, hogy átérzi a művész fölényét, aki szerint az utókor több mitikus elemet találhat egynémely mai tudományos hipotézisben, mint sok együgyűnek vélt történetben; — mitológiája mégsem az absztrahálás csömörét jelzi, sokkal inkább a teljesebb megismerés szenvedélyét. Nem véletlen, hogy a tér és idő korlátait áttörő példázatai — a Trisztán-monda, a Húsvét-szigeti szobrok látványa — kultúrhistóriai eredetűek, s például Ekhnáton fáraó alakja nem az európai kultúra válságát, hanem a ráció frisseségét, az érzékiség helyett a fogalmakban gyönyörködő ízlést; nem a XX. századi ember szkepszisét, hanem a tudás tragikus megszenvedettségét, az új absztrakciós szintért szinte vallásos hévvel rajongó szenvedélyt jelképezi:

A vágy már nem elég,
nekem betonból kell az ég.
Hát lépj vállamra, istenem,
én fölsegítlek. Trónra bukva
támaszkodj majd néhány kerubra.
És fölruházlak én, ne félj,
ne lásson meztelen az éj,
a szenvedést kapcsold nyakadra,
mintha kerek vércsík fakadna,
s az legyen langyos köpenyed:
szerettem növényeidet.
S helyezd el ékszeres szívedben:
hogy igazságra törekedtem.

Képalkotó leleménye is „elszabadult vágta" és „visszafogó fékezés" egyszerre; szárnyaló gondolatokat és túláradó érzéseket tárgyiasít *(A képekről)*. Az idő számára „függőleges pillanat" *(A gejzír)*; a történelem úgy gyűrődik egymásra, mint a geológiai rétegek *(Fenyő)*; a mitikus angyalok meggörnyednek, nehogy a szemöldökfába üssék a fejüket *(A lovak és angyalok)*. A látvány mögött fizikai törvényeket láttat: „a mágnesföldön mozdulatlan füvek sötét vasreszeléke"; „a ló és a lovas feje szinusz-görbéket rajzol a tájba"; „az indulatra, mint a zsák, váratlanul hull a bénaság". Költői képei mindig hatalmas távolságokat ívelnek át, innen szuggesztív erejük:

Nincs makacsabb, makacsabb,
egy kőbe dobod magadat,
egy tárgyba dobod, egy kőbe dobod
eleven nyakadat,
ez már kőbeli évszak,
lecsavarva az élete félvak...
(Szobrok)

Nem szereti a híg, a könnyű fajsúlyú szavakat, mondatait „a végtelentől rekeszti el, homokkal egy vödörnyi óceánt". Inkább vállalja a hiányos mondatot, mint a töltelékest, a szavak jelentőségét grammatikai szerepük fölé növeszti:

Az ég s a föld között.
A sziklák roppanásai.
Amint a nap átlátszó ércei
már-már magukba, fémmé a követ,
ha állat járja, körme füstölög,
s köröznek fent a sziklafal fölött
az égő paták füstszalagjai,

aztán az éj a sivatagban,
az éj, amint kioltja s kőmivolta
magváig ér, fagypont alatti éj...
(Között)

Egyik-másik képe már-már a régi magyar költészet nyers érzékiségét s a dekadencia korbácsos szómámorát egyszerre idézi. „Adj banánt! Adj húst! Légy a világnak tőgye! Add Nápolyt éjjel, Svájcot délelőtt, te minden vágyam hazug szeretője, adj rét felett vibráló levegőt!" — ostromolja a Szabadságot.

Szabadság és szabály: nemcsak formai elve, de erkölcsi törvénye is Nemes Nagy Ágnes költészetének. Nem szólamszerűen moralista; a felelősség, a fegyelem, a nemesség normáit esztétikai mérceként vonatkoztatja magára. Ez biztosít számára megkülönböztetett helyet kortársai között. Nélküle nemcsak a mai magyar líra: mindnyájan szegényebbek lennénk. *(Magvető Könyvkiadó 1969.)*

GREZSA FERENC

TANULMÁNY

CSOÓRI SÁNDOR: FALTÓL FALIG

„Két lány ment át a Margit-hídon, s mire a pesti oldalról Budára értek — kitavaszodott... A Lukács-fürdő sárga épülete úgy izzott föl, akár a szalmakazal." Íme a *Faltól falig* c. kötet első és harmadik mondata. Az írás címe: *A képek ereje;* az írás maga: esszé a kép és a gondolat, a kép és a valóság, a gondolat és a valóság kölcsönös viszonyáról. A képet (lányok — Margitsziget — kitavaszodás), majd az erre épülő asszociatív képsor kezdő állomását (sárga épület — izzó szalmakazal) idézve azonban már jeleztem az írás gondolatmenetének első állomását is. Miért? Mert az írás menetét nem az asszociatív úton egymást felváltó képek, vagy a képeket csak illusztrációként felhasználó gondolatlánc határozza meg, hanem a képek és gondolatok egymást váltogató, egymást erősítő-gyöngítő kombinációja. Egy éles, szuggesztív kép érv lehet ilyen szerkesztés esetén egy gondolattal szemben vagy mellett. Ilyen értelemben az idézett kép érv lehet a képek és gondolatok egyenértékűsége mellett azok ismeretfeltáró és valóságot megváltoztató funkciója szempontjából, mint ahogy érv a hely és cél érdekében hozott helytelen intézkedéssel szemben a csóti cigányasszony képe, aki „Ült az ablak előtt kopaszon, mintha a gázkamra előtt kelett volna várakoznia". Nos ez a sajátos szerkesztési mód, amelynek csak egyetlen — érzésem szerint lényeges — vonására szerettem volna felhívni a figyelmet, jellemző a kötet egészére és nem csupán egyetlen írására; ezen túlmenően lényeges tartozéka a *Tudósítás a toronyból*-tól kezdve a *Kubai napló*-n és *A költő és a majompofa* c. köteten át céltudatosan kibontakoztatott, egyre erőteljesebben érvényesülő írói módszernek is.

Egyebek között a képek megnövekedett szerepe magyarázhatná azt az első olvasás során kialakuló benyomást is, amelynek alapján Csoóri két utolsó kötetét, de különösen a *Faltól falig*-ot ösztönösen is verseivel rokonítjuk.

A prózakötetek atmoszféráján, a szerkesztési mód jelzett tendenciáján kívül azonban egyéb fogódzónk is van Csoóri prózairói módszerének megközelítéséhez. Lássunk egy egyedi, de önmagánál többet mondó tényt. A kötetet forgatva feltűnik, hogy egy már korábbról ismert, a *Második születésem* c. kötet verseinek utolsó darabjaként elhelyezett, mai irodalmunk nagy adósságát, 1956 drámai ábrázolását izzó nyugtalansággal sürgető publicisztikai írása, *A kiegyensúlyozottság ára* itt újra megjelenik. Mégpedig mint a kötet harmadik ciklusának címadó darabja. Azonos írás ismétlődésének, s mindkét esetben provokatív elhelyezésének tartalmán túl is jelentése van. Mi indokolja egy publicisztikai írás versek mellé kerülését, és miért lesz egy zömében irodalomról szóló kötet legjelentősebb egységének címadója egy korábban versek között kinyomtatott írás? A magyarázatot az eddigieken túl a „ciklus" első írása adja meg: „... legfontosabb műfaji gondnak azt tartom, hogy az írás közben kifejtett erő hogyan alakítható át közvetlenül és veszteségek nélkül hétköznapi cselekvéssé, erővé... legszívesebben tanulmányokat írnék mindenről... mert a tanulmány s az esszé számomra nem a költészet vagy a próza kiegészítője, hanem előkészítője. Megfogalmazza azokat a kérdéseket, amelyekre a végleges választ vers-

ben, prózában, vagy amihez egyre nagyobb erő sodor: drámában kellene megírni." Ha ezekhez még hozzávesszük *Szerepek és kérőjelek* c. írásának keserű-bosszús fejtegetését arról, hogy mennyire ártalmas az irodalomra, annak társadalmi funkciójára nézve a műnemek és műfajok merev szétválasztása az olvasók tudatában, teljes lesz a kép. Az irodalom Csoóri által megfogalmazott funkciójából eredően egyedül az írói cél határozza meg az írás jellegét. A költészet és publicisztika így kerülnek egymás mellé; így aktualizálódnak a versek és válik líraivá a publicisztikai írás, vagyis válnak értelmetlenné a műnem és műfaj fogalmai. Másként fogalmazva: a publicisztikai írások, az esszé, a tanulmány, az útirajz ilyen kezelése lehetővé teszi azt, hogy a próza és a vers, az esszé és a költészet határait átszakítsa, feloldja, egybemossa. Ez a „gátszakadás" a szövegek legkisebb elemeiben, az elemek kombinációjában is érezteti hatását. Igazolásul pillanatnyilag elégedjünk meg egy imperatívusszal. Olvassuk el fennhangon pl. *A költő és a majompofa* címadó írását, vagy az *Egykor elindula tizenkét kőmíves*-t és *A megmaradás írója*-t a *Faltól falig* c. kötetből. Akkor tűnik fel igazán, mennyire sajátosan átizzott prózával van dolgunk mind a mondatszerkesztés, mind a szemantikai egységek kezelése szempontjából, mind pedig ritmikai vonatkozásban. „Legszebben ő ír magyarul prózát" — mondja Illyés Gyuláról. De mintha elérendő szint is lenne ez Csoóri számára. Két utolsó kötetét, de különösen a *Faltól falig prózáját* olvasva nyugodtan állíthatjuk: Csoórinál is a nyelv szépsége adja az egyik legfőbb élményt.

A *Faltól falig* kötet írásai kivétel nélkül az asszociatív kép- és gondolatsorok kettős pályáján futnak. Az írások akkor a legjobbak, amikor tárgyuk természetessé teszi a képsor és gondolatsor egymásrautaltságát, és a hagyományos esszéírói és költői módszer ellenállás nélkül ötvöződhet. Először egy negatív példát. A *Gondolattársítások* c. írás tárgyát az ellentmondásos emberi kapcsolatok, témáját a kapcsolatok ellentmondásossága képezi. A gondolatasszociációk a tárgyhoz kötöttek, de útjukat látszólag semmi nem szabályozza. Figyelmesebb vizsgálat azonban felszínre hozza a struktúráló elemet is: a francia egzisztencialistáknál oly gyakori és fontos választásproblematikát. A gondolatokat illusztráló, vagy azok alapjául szolgáló, konkrét példák és a gondolatasszociációt irányító problematika között nincs összekötő kapocs. Ezt a szerepet az asszociatív képsor tölthetné be, mint ahogy betölti pl. az *Apostoli saruk*-ban a beatnik-kép által indított képsor. Számos kép van a *Gondolattársítások*-ban is, de funkciójuk egy-két kivétellel (pl.: ragadozó ösztön — farkasszemet néző önzések) csupán dekoratív. Így nem csoda, ha csattanónak szánt ítélet a lángelmék szabad voltáról előkészítetlen és bombasztként hat.

Pozitív példaként az *Apostoli saruk* mellett a *Grúzia kövei*-t említeném. Itt a kép és gondolatsor egymást erősítve rajzol egy országról, népről, emberi magatartásról feledhetetlen képet. Az, hogy kevésbé sikeres írásokat nagyobb számban a társadalmi, politikai tárgyú írások között találunk, részben a prózaírói módszer, részben az alkalmazott gondolatapparátus következménye. Mindkettő természetesebben alkalmazkodik a művészettel és az irodalommal kapcsolatos témákhoz. Ezek azok az írások, amelyek egyértelmű lelkesedést válthatnak ki, és amelyekben — nézetem szerint a mai magyar próza legjobbjai közé jutott el Csoóri Sándor.

Ilyen írásokból ízelítőt már *A költő és a majompofa* is ad. *Kosztolányi hóembere, Jegyzetek az orosz népköltészetről, Találkozás a szoborral, Zöld Angyal* c. írásai a minden filológiai apparátust mellőző, egyedül a mindenkor mozgósítható műveltségelemekre, a „költői megsejtésre" és természetesen a saját költői gyakorlatra támaszkodó elemzés egy-egy remekét jelentik.

A *Faltól falig* nagyobb részét ilyen írások alkotják. A tisztaságában megőrzött erdélyi magyar nyelv iránti rajongás fűti át *A teremtő nyelv* c. írást, s jó érzékkel hívja fel figyelmünket saját nyelvünk védelmére, ápolására és teherbírásának növelésére. *Az olvasás műfaja* tulajdonképpen korunk irodalmának legalapvetőbb kérdésére, a valóság — irodalmi mű — olvasó minden korábbi korokhoz képest megváltozott hármas kapcsolatára irányítja tekintetünket néhány mesteri vonással. A történetnek és az elbeszélésnek az alkotás sodrában formálódó viszonyát mutatja be a *Tanulmány egy rémtörténetről*. A problémafelvetés szintje mindkét írásban azonos a legkorszerűbb irodalomtudomány problémaszintjével. Illyés Gyuláról és Veres Péterről írt tanulmányai a *Költészet és társadalmi felelősség* címet viselhetnék. Mindkettő, de különösen ez utóbbi mai irodalomkritikánk kiemelkedő darabja. Veres Péterről szóló írása nem csupán egy író, de egy írótípus értékeléséhez is megbízható alapot teremt. A kötet két utolsó írásában, a *Szántottam a gyöpöt*, és az *Egykor elindula tizenkét kőmíves*-ben a népköltészet új nézőpontból való megvilágítását sürgeti, erre tesz nem elhanyagolható lépéseket, s világít rá azokra az elvitathatatlan szálakra, amelyekkel a modern, elsősorban szürrealista indíttatású költészet a népköltészethez kötődik (Lorca, József Attila, Nagy László).

A *Faltól falig* c. kötet tehát nem új színt jelent Csoóri munkásságában, hanem új hangsúlyt. Egy korábban formálódó prózaírói módszer jut el az eddigieknél magasabb szintre, és minden eddiginél jobban összpontosítja figyelmét az irodalom és az alkotás problémáira. Csoóri Sándor programszerűen előkészítésnek szánja ezeket az írásokat az „igazi versek és próza" megalkotásához, valójában igazi és nem is akármilyen prózát alkot az „előkészületek" során. *(Magvető Könyvkiadó 1969.)*

NÉMETH JENŐ

PRÓZA

EGY ELSÜLLYEDT VILÁG KRÓNIKÁJA

MÁNDY IVÁN: EGYÉRINTŐ

Hány embert ismerünk meg életünk során, ki tudná megmondani? Munkába menet a lépcsőházban, a sarkon, a villamoson öt éve, tíz éve ugyanazokkal találkozunk. Megismer a postás, köszön az újságárus, a trafikos. A fodrász kérdezés nélkül is tudja, milyenre nyírja a frizurát, és munka közben bizalmasan érdeklődik: hogy van a család? Ismerjük őket, ismernek bennünket, de évek során sem tudunk meg annyit egymásról, amennyit egy ötlapos novella elmond egy soha nem látott postásról, újságárusról, trafikosról. Ilyen ismerősen köszönnek ránk, így beszélnek hozzánk a régi pesti utcák és terek csavargói, zsibárusai, csatangoló gyerekei. Az író, aki ezeknek a különös sorsú embereknek kitűnő ismerője, a kötet utolsó írásai egyikében már a nekrológjukat készítette el. Az Árusok terének bódéit lebontották, a dinasztiák kihaltak, az utódok kiköltöztek az Ecseri útra, azóta még tovább. Arról az életről legendák szólnak, archívumba kerültek a régi idők mozijainak filmjei, és őrzi őket az *Egyérintő* félszáznál több novellája. Gondolom, ritka eset, hogy irodalmi alakok sorsát az élet ilyen módon fejezze be.

Nem nehéz kikutatni, milyen vidékről erednek Mándy írásművészetének forrásai. A két fontosabbat, Krúdyt és Gellérit, maga nevezi meg, figurái Gelléri novellahőseinek rokonai, akik az álmodozást láthatóan Krúdy alakjaitól tanulták. A nagyváros kapualjaiból lépnek ki, elhanyagolt terek padjain ülnek, kórházak megtűrt betegei, füstös kocsmákban, sajtszagú mozikban keresik a vigasztalást. Esett, szánandó áldozatok, akkor ismerjük meg őket, amikor már nincs útjuk felfelé, amikor már nincs rájuk szüksége senkinek, az életükért alkusznak. Világuknak rendkívül egyszerű és kegyetlen az értékrendje: csak a siker számít, és ez a bűn alól is felmentést ad. A helyzetek többsége azt sugallja, hogy a sorson változtatni lehetetlen. Az Árusok terén ugyanazok a normák érvényesek, amelyek a társadalomban, csak kendőzés nélkül szereznek érvényt nekik. Itt az adásvétel nyílt csalás. Az orgazda-dinasztiák tekintélye, mint a milliomos dinasztiáké, harcuk is éppolyan kíméletlen, mint azoké. Legendák beszélnek arról, hogyan csaptak össze a Sperberek és a Bluzok, milyen volt a nagy Liszauer temetése. A külváros e részének is van elegáns nőcsábásza, akinek rangja olyan, mint a szalonok aranyifjújáé. Van verhetetlen párbajhőse, szerencsejátékosa, hősszerelmese, orgyilkosa és kerítője, patkánya és hiénája. A maguk körében úgy regnálnak, mintha a vívópáston győztek volna, nem rugós bicskával és ököllel, mintha ruletten nyertek volna, nem huszonegyen, mintha a legszebb kokottot tartanák ki, nem egy italozásban elhervadó utcalányt. Megfontoltan és üzletszerűen ölnek. Talán valóban a csatornából surrannak elő és szimatolják a szennyet. Kitartóan kísérik áldozatukat, arra várva, mikor esik össze terhe alatt, mikor teszi le a zsákot, hogy mielőtt felért volna a kapaszkodón, azt mondja, nincs tovább.

A magányos, a gyenge embereknek az öncsalás, az álom ad erőt, hogy ne adják fel a harcot, hogy higgyenek az újrakezdés, a folytatás lehetőségében. Az írói látásmódot — vallja Mándy — a külváros varázsától, álomvilágától és költészetétől tanulta. Hősei gyakran beszélnek így: *lehettem volna, lehetnék...* és ez számukra csaknem annyit jelent, hogy *vagyok, leszek.* Az álom a hiányzó takaró helyett takarójuk, rongyaik helyett a jó ruhájuk, éhes gyomruknak az étel, fejük alá a párna. Egyikük azt hiszi, hogy életben maradhat a pusztulásra

szánt állat, a másik azt, hogy világhírű lesz. Az utcára kitett kék díványon boldog családot játszanak, az állástalan ügynök, hogy munkát kap, megnősül. Az alvót az óracsörgés ébreszti a valóságra. A fiú tervezgetését a vágóhídról érkező kocsi nyikorgása szakítja félbe — a szürke lovat elviszik. A főszerepre kiválasztott fiúban az író egy idő múlva nem érzi az elképzelt figurát, hazaküldik a filmgyárból. A kék díványról a rakodómunkás elkergeti a gyerekeket, és keresztbe vetett lábbal helyükre telepedve cigarettára gyújt. A szép özvegy nem megy férjhez a lecsúszott ügynökhöz, a megígért állást is másnak adják.

Lám, az ágrólszakadt szegénytől még mindig el lehet venni valamit. Arra a lányra, aki piros kabátot akar, rázsonglőrködik a sárga kulit. A kívánt szép ajándék helyett szédelegve távozik a vevő az ócskástól egy siralmasan összeszáradt, poros, színehagyott zöld táskával — kis híján hajóbőröndöt sóztak rá. Kifosztani őket nem érdemes, nincs ruhájuk, lakásuk, munkájuk. A hitüket lehet elvenni, a vágyaikat megcsúfolni, a bizakodásukat, hogy másként is lehet. Mégis az egyetlen, aki öngyilkos lesz, nem közülük való. Azt a meggyőződést nem írhatja ki belőlük semmilyen csalódás, hogy végül — akárcsak a mesében — győz a jó, hogy van erkölcsi igazságszolgáltatás. A filmek naiv történeteiben álmaik igazolását találják meg, az élő mesét. Szép emberséggel, szomorú részvéttel figyeli az író alakjai életét, beszéli vergődésüket. Szilárdan egymásra találtak, mert — állítja — ő nem tud cselekményt bonyolítani, hősei nem tudnak cselekedni. Az érzelmekre, a gondolatokra koncentrál, még a hagyományos értelemben vett leírást is kerüli, mindent, ami felesleges, ami töltelék. Úgy dolgozik, mint a biztos kezű rajzoló, aki szinte egyetlen vonal lendületébe zárja az alakot.

Fiatalkori próbálkozásai során tudatosan felfedezte „tehetsége törvényeit". Az így megtalált tematika, ez a zárt világ azonban a nagyváros sajátos történelmi produktuma volt. A történelem fordulójával ez az életforma tarthatatlanná és indokolatlanná vált. Az alvilág mai alakjaiban nem találja a hősi, a küzdő vonásokat. Ha még utánuk jár, szatírát ír. A nagyvilági főcső fantáziátlanul hazudik, az éjszakának ezt az álkirályát kopaszra nyírják a rendőrségen.

A régi világ elsüllyedését egy tiszta kis emberke, Csutak élte túl. Az ő alakjában, a köréje fejlesztett világban látta meg Mándy a folytatás lehetőségét. *(Magvető Könyvkiadó 1969.)*

KARDOS JÓZSEF

NEMES GYÖRGY: 12 ELBESZÉLÉS

A kötet élén egy több mint harminc éve íródott novella áll, reális írói ábrázolása egy állástalan mérnök vívódásainak. Utána fronttörténetek következnek, majd két erőteljes írás a második világháború szörnyűségei közepette a létezés peremére sodródott emberekről, végül mai életünk konfliktusainak rajzai. Harmonikus belső elrendezésű ciklusok, s az összhatás is gondos szerkesztésmódról tanúskodik.

Általában érvényes a kötet novelláira, hogy a hősök kiélezett sorshelyzetben vannak, olyan döntésekre kényszerülnek, amelyek gyökeresen megváltoztatják életük menetét. Ilyen döntés után menekülne önnön gyávasága elől a bevezető novella ifjú mérnöke, valószínűleg már későn. Le kell számolnia a menekülés — és talán az életben maradás — lehetőségével a *Műhímző* költő-hősének, aki élni akar, „hogy valamit ő is tegyen az igazságért". S visszavonhatatlanul az öngyilkosság mellett dönt a *Három lépésre* c. elbeszélés talán kissé túlrajzolt horthysta ezredese, aki felszarvazását érzi gyalázatnak, nem militarista vakságában elkövetett gaztettei sorozatát.

Drámai feszítettségű novellák után bukkan rá az olvasó a hősivatagban visszavonuló honvédre, akit kitartása eljuttat valameddig, de aztán felette is ítél az orosz tél. Figyelmet érdemlő a novella visszafogott, fegyelmezett előadásmódja, a görcsös kételyt feloldó puritán zárás. Ez a látszatra tárgyilagos közlésmód nagy érzelmi feszültséget eredményez a *Nagy szerencse* Braun állatorvosának monológjában. Olyan helyzetbe kerül, amikor feleséggyilkossága miatt (a deportálás borzalmai elől menti át a halálba az asszonyt) erkölcsileg aligha vonható felelősségre: a fasizmus történelmi gaztette szükségszerűen motiválja cselekedetét.

Nemes írói eszközei igen változatosak. Jó elbeszélő, párbeszédei feszesek, drámaiak, kitűnően alkalmazza a belső monológot. Kizárólag ezzel az eszközzel él a *Papagáj* megírásakor,

amelynek bravúros szerkezete sem feledteti gyengéit. (Egy kiküldetésben levő fiatal tudós Genfben találkozik egy prostituálttal, akiről nem is sejti, hogy magyar disszidens. A történetet a két szereplő mondja el, ki-ki a maga aspektusából.) A monológforma a kötet két utolsó elbeszélésében, a *Társalgó* és a *Missa Luba* c. írásokban sokkal jobban érvényesül. (Az elsőben az írónak vall egy asszony szerencsétlen szerelmeiről és házasságáról, a második egy plátói szerelemben élő testvérpárt és az egyikük tragédiáját okozó paptanár romantikába hajló története.) Vajon miért? Úgy véljük, hogy ezekben az elbeszélésekben helyénvaló a belső történéseknek és a cselekménymozzanatoknak a szintézise. Az epikai közlés-funkció itt kiegészítője a belső történéseknek, a lélekrajznak, hiszen itt a hősök egyes szám első személyben *beszélnek* egy konkrét, vagy jól kivehető személyhez. A *Papagáj* két főhősének közlései azonban olyan elemektől terhesek, amelyeket önmaguknak már nem mondanának el, de el kell mondaniuk, hogy az olvasó mindent megértsen. Ezáltal zsúfolttá válik a monológ, erőszakolttá a közlési szándék. És semmi esetre sem szánható egyértelműen a disszidens úriasszonyból prostituálttá züllött nő, aki kislánya neveltetési költségeit teste áruba bocsátásával keresi meg.

Ezért tartjuk a felfrissített válogatásba újonnan bekerült írások közül a legjobbnak éppen a két utolsót, amelyeknek problematikája aktuálisabb, izgalmasabb, ugyanakkor szerkezeti megoldásuk sikerült, stiláris eszközeik is (gondolunk itt a *Társalgó* mesélő asszonyának pergő elbeszélésére) a mondanivalót szolgálják. A jó szerkezeti építkezés az utolsó ciklus mindegyik darabjának egyik fő erénye. *(Magvető Könyvkiadó 1969.)*

MERÉNYI VARGA LÁSZLÓ

KAMONDY LÁSZLÓ: FELTÉTELES VALLOMÁS

Kamondy László új kötete tizenkét novellát tartalmaz. Többnyire rövid lélegzetű írások ezek, és többnyire — csalódást keltenek. Nem a terjedelmük miatt, persze, hiszen Kamondy jó néhányszor bizonygatta már: mestere a tömörítésnek, a kevés részletmotívummal figurát, szituációt teremtő prózának. Csalódásunk oka elsősorban: kérdésfeltevéseinek súlytalansága; a konfliktusok ironikus és terjengős példabeszédekké halványulása — a laza szerkesztésmód.

Kamondyt, eddigi művei alapján, mint *a* moralistát tartottuk számon mai prózánk legjobbjai között. Az „észrevétlen dolgok" mélyrétegeinek aprólékos feltárása jellemezte — az irónia és a groteszk iránti hajlandóságáról (még tavalyi kötetében, az *Ádám apjában* is) legfeljebb a témaválasztás, a szituációk körülírása árulkodott. A „bűnbeesett" közértes kislány falusi kálváriája *(Ádám apja);* vagy az ateista házaspár katolikus-református vallásosdi kényszerjátéka *(Szemérmes ateisták)* azonban „elbírta" az ironikus helyzeteket. Ezek az írások ugyanis végül valami fontosat mondtak, a részletező, helyzetkomikumokkal dolgozó epika társadalmi konfliktusokat hozott a felszínre; hol csúfondáros hangon, hol komoly szóval — figyelmeztetett.

Jelen kötetében e jelzésrendszer hiányát érezzük meg elsősorban. Ezen túl: mintha szituációi is veszítettek volna eredetiségükből. Az öltöztetőnő játékban megszépült csúnya kisfia *(Színésznő a társalgóban);* a „sznob tyúk" (pünkösdre kiköltött egy fészekalja csibét, de nem volt hajlandó ezeket a szárnyai alá fogadni); vagy a két ország határsávjára, a senkiföldjére került gyászkoszorú *(Szertartás a határon)* — alig mondanak többet magukról, mint hogy vannak, léteznek, no meg, hogy az író észrevette őket, de — teszi hozzá Kamondy — ebben sincs tulajdonképpen semmi különös. Valóban nincs, igaza van. Ezek az írások kompozíciójukban, mondanivalójukban a kerekded, nem is túlságosan elmés vasárnapi tárcák színvonalán mozognak.

Nem kapunk biztatóbb képet akkor sem, ha az állóképek megelevenednek. Legszembetűnőbb ezekben az írásokban a részletező, aprólékos fordulatokkal dolgozó epika öncélúvá válása — legtöbbjük még a *Nyomozás egy csütörtök körül* friss humorát is nélkülözi Az *Aranyvasárnap* egyetlen erénye talán a darabos, nehézkes dialógusok által megvalósított direkt jellemzés; *A szerelem hiányá*-ban, olykor, rövid időre fellelhető az író gunyorosan karikírozó tehetsége; a *Ketten a lelkek névsorából*-ban ellenben már nem lelhető **fel semmi — dialógusai erőltettek**, a két figuráról voltaképp csak az írói utalások tudósítanak — halványan.

A *Feltételes vallomás* és a *História borotvaélen* c. novellákban végre ismerős Kamondy-konfliktusokra lelhetünk: a szerepjátszás problémáját érintik ezek az írások. A két novella közül azonban csak az első hordoz magában valamiféle morális jelrendszert: „Nem szabad egy... fiatal nőnek... lábbeliket gyűjteni nálunk! Sehol a világon nem szabad ilyen gátlástalanul szeretni a tárgyakat, mert... nem szabad! Inkább gyűjtsön férfiagancsokat!" Tiboldi mondja ezt, a címadó novella meglehetősen fásult, rezignált hegedűművésze, s nem véletlenül idéztük éppen őt. Arról van szó ugyanis, hogy ez a legtöbb, amit Kamondy, jelen kötetében *tudósít* a számunkra.

A kötet írásai közül talán csak *A harmadik angyal jelentése* érint kézzelfogható társadalmi problematikát. A megcsontosodott, s emellett még „felsőbb körökre" hivatkozó társadalmi erkölcsöt veszi itt célba az író *Kövér apuka* alakjában, aki lenyíratja a „hosszúhajúakat"; ezek a lenyírás *előtt* békésen játszadoztak, a lenyírás *után* természetesen szemetesvödrökkel gurigáznak. Ragyogóan megmintázott figura az „álobjektív, titkos ENSZ-megfigyelő" (Megyeri Ferenc nyugdíjas pártmunkás), s érzékletesen hű a játszótéri dialógus, amelynek ironikus hangvétele közérdekű eseményekhez, dolgokhoz simul.

Szólnunk kell még a *Páva a kortefán* c. novelláról is; témájában, de hangvételében is különbözik a kötet többi írásától. Népmesei elemek keverednek benne reális motívumokkal; a novella szerkezete a ballada ívét követi — egyfajta lírai lebegés jellemzi. A művészi megelevenítő erő tekintetében a kötet legrangosabb írása.

Úgy hiszem, a kötet mind a tizenkét írásáról szóltunk. S említettük röviden azt is, hogy olvastukkor mit kell számon kérnünk Kamondy Lászlótól. Még egyszer ideírom: a társadalmi, morális jelzésekkel terhes konfliktusokat; a kompozíció, az ábrázolás kemény harccal megvívott művészetét.

Vagyis magasabb, továbbívelő szinten mindazt, amit eddigi legjobb műveiben egyszer már megvalósított. *(Magvető Könyvkiadó 1969.)*

MAJOROS JÓZSEF

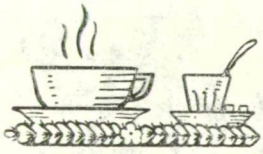

Munka után

SZÓRAKOZZON NÁLUNK!

Keresse fel a

„MÓRA FERENC"

MGTSZ éttermeit,

AHOL KÜLÖNBÖZŐ CSIRKE ÉTELKÜLÖNLEGESSÉGEKBŐL, BIRKA- ÉS HALÉTELEKBŐL VÁLASZTHAT!

BÁR-HELYISÉGÜNKBEN HANGULATOS ZENE MELLETT 22 ÓRÁTÓL 04 ÓRÁIG SZÓRAKOZHAT

KÜLFÖLDRŐL VAGY VIDÉKRŐL ÉRKEZŐ VENDÉGEINEK

SZÁLLODÁNKBAN

BIZTOSÍTSON ELSZÁLLÁSOLÁST

CÍMÜNK: SZEGED, BOCSKAI UTCA 3/B.
Telefon: 14-222, 13-323

MI VAN A FIÓKBAN?

KÉT FLEKK GREZSA FERENCCEL

PINTÉR JÓZSEF RAJZA

— Dédapád még Nagy Czirok László könyvének kiskun pásztorai között szerepel. Milyen út vezetett innen az irodalom szolgálatáig?

— E romantika gyermekkoromra már a múlté. Nagyszüleim tanyán élő kisparasztok voltak, a családi hierarchia csúcsán legföljebb egy kocsmáros áll. Gimnáziumba a hihetetlenül szívós szülői ambíció járatott: Kecskemétre. Tanárom, Orosz László — azóta sem ismertem meg különb magyartanárt — az Eötvös-kollégium friss szellemét és a pályakezdés hitét hozta az államosított iskolába. Tőle kaptam kölcsön a Választ és a Fórumot, a népi írókat, a Lúdas Mátyás Füzeteket és Lenint. Magyarázata egy-egy esszé volt; érettségi után természetesen bölcsésznek mentem. 1952 és 1956 között végeztem el a Szegedi Egyetemen a magyar szakot. Nagy tisztelettel emlékezem Mészöly Gedeon feledhetetlen óráira: néhány határózórag mögül nemzeti múltunk csodálatos gazdagsága bukkant elő.

— Egyetemi hallgató korod óta foglalkozol irodalomtörténeti kutatásokkal. Milyen eredményei vannak, miként kapcsolódik hozzá tanári és kritikusi tevékenységed?

— Harmadéves koromban kapcsolódtam be a Juhász Gyula kritikai kiadás készítésébe. Sajtó alá rendeztem az 1868—1908, illetve az 1918—1922 közti idő két kötet publicisztikáját, Juhász Gyula-bibliográfiát állítottam össze, az egyetemi éveket feldolgozó részmonográfia (doktori disszertációm) az Irodalomtörténeti Füzetek sorozatban jelent meg, a máramarossziget esztendőről és az ellenforradalom korszakáról szóló írásaim a szakfolyóiratok közölték. Munkahelyem az évszázados múltú hódmezővásárhelyi Betlen Gábor Gimnázium, amely Alma Matere volt Tornyai Jánosnak és Endre Bélának, ahol Németh László kísérletezte ki a komplex tárgyak és a történeti szempontú tanítás módszerét. 1962-ben neveztek ki igazgatónak, azóta szerkesztem az iskola Évkönyveit, melyben tanártársaim és a magam helytörténeti dolgozatait publikálom. 1964-ben szerkesztője voltam az egy számot megért Vásárhelyi Tanulmányok c. folyóiratvállalkozásnak. Nem kedvelem a polémiát, a támadó kritikát, szívesebben írok értékes művekről, nemes törekvésekről; fölfogásom szerint a recenzió afféle „ancilla literaturae", korántsem lehet oly szuverén műfaj, mint a líra, az epika vagy a dráma. A kritikai készenlét is inkább szolgálat, a nagy írók és a jó művek támogatása, közvetítése. Remélem, hogy ez nemcsak szándék bennem, hanem kiolvasható abból is, amit például Benjámin Lászlóról vagy Simon Istvánról, Vas Istvánról vagy Csoóri Sándorról írtam.

— 1957 óta Hódmezővásárhelyen élsz. Mit jelent számodra Vásárhely?

— Úgy érzem, a múlt, a művészet itt valahogy jobban beléivódott az emberi kapcsolatokba, mint másutt. Ebben a kisvárosban díszletek nélkül, meghökkentő természetességgel lehet találkozni a legmagasabb rendű szellemi élményekkel; piedesztál nélkül, emberi közvetlenséggel szól az emberhez a néprajzos Kiss Lajos, az író Németh László, a festő Kohán. Sehol nem éreztem annyira a közösséget összetartó kohéziós erőt, mint itt; minél messzebb szakaszt el valakit a hivatás e várostól, annál nagyobb erejű a ragaszkodás iránta. Otthonommá vált, én sem hagynám el szívesen.

— Viszonylag ritkán publikálsz. Biztos ítéletű, finom ízlésre valló kéziratait meglehetősen nehéz megszerezni. Miért? Milyen terveid vannak?

— Véleményeim csak „végszükségben" vetem papírra, a kéziratot sürgető szerkesztő kedvéért. Az irodalmi vagy tudományos érvényesülés vágya már nem ég bennem. Olvasni nagyon szeretek, de írni nem. Ha vannak terveim, azok is inkább olvasmányokra, mint tanulmányokra vonatkoznak. Mégis úgy érzem, van adósságom. Vélt vagy valódi sérelem miatt cikkeim témái közül a pedagógiát, az irodalomtanítást eddig kirekesztettem. Pedig egyszer sort kell erre is kerítenem. Hisz ez a hivatásom, a munkám.

(—)

SZIRMAI ISTVÁN

Évek óta tudtuk, hogy ingatag az egészsége. Az illegális pártmunka izgalmai, az örökös forradalmi lángolás, az újért, a munkáshatalomért való szüntelen hadakozás, a kemény viták, az egész országra kiterjedő propagandamunka a legerősebb idegrendszert is megviseli, s a legegészségesebb szívet is kikezdi. A forradalmárok meg az újságírók különben sem hosszú életűek. És Szirmai István mindkét nemben tiszteletre méltót, példásat alkotott. Halála előtt pár nappal még végigdolgozta az országgyűlés őszi ülésszakát, majd Szabolcsban vitázott, agitált, magyarázta a párt politikáját. Szeged fölszabadulásának ünnepére még vezércikket ígért a Délmagyarország ünnepi számába... November 19-re még ide vártuk, a lap emléktáblájának avatására, mint egykori főszerkesztőt...

Szegedhez nagyon sok szál kötötte Szirmai Istvánt. A felszabadulást követő első időben itt kezdte meg a politikai munkát. Meggondoltan, de sietősen. Éppen mostanában került a kezembe egyik cikke 1945-ből: „Siessen a magyar nép az építéssel!... Sürget az idő, sürget a demokrácia győzelme, a szabad népek versenye. Sürget a magyar demokráciának az a felismerése, hogy belső demokráciánk ereje, tisztasága és őszintesége az egyetlen eszköz, amelylyel felemelkedhetünk a szabad népek sorába és ott magunknak is a többiekével azonos jogokat kívánhatunk." És hányszor leírta még ugyanebben a cikkében: „Siessen a magyar nép az építéssel!" A saját élettempóját írta bele minden bekezdésbe; a saját türelmetlenségét a munkában.

Éveken keresztül országgyűlési képviselője volt Szegednek. Akkor gyakrabban járt közénk. Sokszor és szívesen ült össze vitatkozni írókkal, újságírókkal, pártmunkásokkal. S a vitában mindig az elveket kereste és védte. Végtelenül korrekt vitapartner volt.

Magyar László, az érdemes és korban is igen tiszteletre méltó szegedi publicista mesélte róla, milyen konfliktusuk volt a koalíciós időben. Nem értek meg egy lapnál, Magyar László megvált a Délmagyarország-tól. Aztán egy időben állása sem volt. Kilincselt barátoknál, de hiába. Végül elment Szirmai Istvánhoz, s így nyitott be hozzá:

— Nézd, Pistám, az összes barátokat végigjártam, egy sem mert segíteni. Gondoltam, eljövök az ellenségemhez... az talán segít...

Összemosolyogtak, és Szirmai István kiállt Magyar László mellett, akivel nagy vitája volt valamikor. Kiállt, mert akármilyen kemény volt a vitákban, sohasem az ember ellen küzdött. Erre pedig nem Magyar László az egyetlen példa: írók is beszélik róla, hogy bárkivel akasztott tengelyt elvi okok miatt, ugyanattól az embertől sohasem sajnálta a jogos segítséget.

Szerette Szegedet. Akármilyen fórumon, akármilyen társaságban találtuk, nem mulasztotta el, hogy külön ne üdvözölje a szegedieket, meg ne kérdezze, mi hír itt nálunk. A szegedi sajtóhoz pedig eltéphetetlen szálak fűzték. Sokat bírált és biztatott bennünket, sokszor leült velünk a klubban disputázni.

Most már hiába hívjuk és hiába várjuk.

De beszélni még nagyon sokat fogunk róla. Eleven emlékét megidézzük tanúnak, döntőbírónak, példaképnek.

SZ. SIMON ISTVÁN

GAÁL GÁBOR AZ EMIGRÁCIÓBAN

A *Korunk* 1969. 8. számában írt tanulmányt *Tóth* Sándor ezzel a címmel. A szerző előző közleménye (Gaál Gábor pályakezdése) is már arra engedett következtetni, hogy Tóth Sándor munkája minden eddiginél alaposabban előkészített terv szerint halad egy Gaál Gábor-monográfia elkészítéséhez. Az újabb tanulmány Gaál életét és munkásságát 1919 augusztusától 1926 októberéig követi, eddig teljesen ismeretlen adatokat hoz elő és értékel. Legfontosabb forrása az a négy füzetnyi jegyzet, melyet G. G. 1920—1923 között készített a forradalomról, emigrációról és önmaga egyéniségének vizsgálatáról. E jegyzetekben központi helyet foglal el a bukott forradalom tanulságainak öngyötrő megidézése, a kétségek afölött, hogy „szabad volt-e egyáltalán a forradalmat elkezdeni", de amint Tóth Sándor írja, a forradalom „igazát soha kétségbe nem vonja". A másik motívum emigációs életének önelemzése; Gaál egyéniségének az a megejtő tisztasága és következetessége, amely a Korunk szerkesztésében később megmutatkozott, itt forrt ki sok-sok kétségek közepette. E jegyzetekben nemcsak önmagát adja, hanem sorstársainak jellemzését is: „Életünk lírája a lázadás. Tagadjuk a mai államot és egyházat. Az arisztokraták nacionalizmusára csak gyűlölettel tudunk gondolni. A liberalizmus gyűlöletes számunkra, nemkülönben a burzsoázia. Szocialisták vagyunk . . . Életünk a forradalomnak csak eszköze . . . Hazavágyódásunk van oda, ahol a barikádok vannak, mindenhová, ahol az van, Berlinbe, Mexikóba." Van egy különös megjegyzése önmagáról: „Van valami bennem a szerzetesből és az aszkétából. Ám az élet mégsem kolostor. Ó, lebírhatatlan, szörnyű ellentmondások. De van a forradalmiságomnak is misztikája. Az én emberideálom a paraszt. De az a paraszt, az én parasztom nem lakik az én hazámban. Az a paraszt az orosz muzsik lenne, ha Oroszországban születtem volna." Ez az oroszorientáció (Dosztojevszkij szeretete) már átvezet egy nagyon fontos körbe. Gaál azt írja: „Új vallás nélkül nem épülhet föl az új társadalom." Igaza van Tóth Sándornak, hogy ez „a forradalmi eszmével, a forradalmi ideológiával" behelyettesíthető, de maga is megírja, hogy Gaál Gábor előtt ez még ekkor nem

INNEN-ONNAN

ilyen világos. A jegyzetekből idézi: „A forradalmat, a társadalmi forradalmat meg kell előznie egy új vallási koncipiálásnak." Ezen a ponton igen-igen bővíthető lenne Tóth Sándor tanulmánya. Ez az „új hit" vagy „új vallás" motívum megtalálható már a 18—19-es forradalmak magyar művészeinek köreiben is, akár a Juhász Gyula típusú alkotókra gondolunk, akik éppen az orosz példát tekintik új vallásnak (Lenint is így idézik!), akár Gaál Gábor nemzedékére, amelynek nem egy tagja a forradalom alatt, de különösen az emigrációban ilyen „új hit" dilemmákban vergődött (pl. Sinkó Ervin). Gaál dilemmájának forrása nem egyszerűen személyi kétségeiben van, hanem a forradalmak alatt már meglevő s az emigrációban is jelen levő általános szellemi hatásban.

A jegyzetek harmadik fontos mozzanata Gaál kétségei nemzeti hovatartozásáról, az emigráns sors belső életének elemzése, az internacionalizmus és a nemzeti hovatartozás dilemmája, a nyelvvel való hűséges együvétartozás állandó vallomásos megnyilatkozása: „Az én gondolkodásom tartalmát megszabja a magyar nyelv szókincse, fogalmainak sajátos tartalma. Az, ami az én eszembe jut, azt determinálja a magyar nyelv, a magyar fogalmak szimbolikus hatású és szuggesztivitású képzetei. Beszélek más nyelven is. De az nem az igazi . . . abban nincs csoda számomra, csak értem, de nem szólal bennem annak az évszázadai, tájai, atmoszférája, pogány isteni, primitív kultúrája. Az csak civilizáció bennem és nem kultúra. Ez csak képzés bennem és nem teremtés. Az elhatárolás bennem és nem határtalanság, . . . ez csak szűk kör bennem és nem egyetemesség. Holott én egyetemes és általános akarok lenni."

Bécsi emigrációjában „Széchenyi főiskola" néven egy emigrációs szabadegyetem tervezetét közölte, mely Tóth Sándor szerint a „Korunk későbbi népfront-eszméje legkorábbi előképe". 1923 januárjától Gaál Berlinben élt, Korda Sándor filmvállalatának dramaturgja volt. A jegyzetekben így összegezi berlini tapasztalatait: „Dolgoztam egy nekem halálosan idegen munkaterületen. De jártam és láttam. Egy kézi mesterséggel kerültem abszolút közelségbe. Korda Sándornak nagyon köszönöm, hogy megtanított a földön járni. Ám itt is jártam más felé. Sokat színházba. Olvastam is. Revideáltam is . . . sok hamis láng elhamvadt belőlem . . . Berlinben mélyedtem el először igazán a marxizmusban." 1924 tavaszától 1925 őszéig újra Bécsben van, ekkor Hatvany Lajos titkára volt, aki Gaál Gábor életében is a mecénás szerepét tölti be, mint annyi más 20. századi magyar író életében. 1925 őszén hazatért Budapestre, ahol egy 1919-es kecskeméti előadása miatt eljárást indítanak ellene, és vasraverve kísérik Kecskemétre; elhúzódó tárgyalásának nem kétséges eredményét be sem várva, a még érvényes útlevelével Bécsbe megy, onnan 1926 októberében Kolozsvárra. Majd egy évet töltött az ellenforradalmi Magyarországon, ennek az egy évnek földerítetlen mozzanatait hazai kutatóinknak kell földeríteniük. Egy Hatvanyhoz írott leveléből idéz Tóth Sándor: „Az emberek tartózkodnak az emigránsoktól, félnek. Az irodalmárok is. Zsolt Béla is. Budapest ellenszenves, szegény, üres, kihalt. A reakció vidéken erős, Budapesten unt, lejárt. A *Népszavát* a szegedi trafikokban nem lehet kapni . . . irtózatos itt lenni." Mit keresett Gaál Gábor Szegeden? Kivel, kikkel volt kapcsolatban? Ennek földerítése meg a mi föladatunk.

1926-ban már Kolozsvárott írta meg az emigráció tanulságait, nem abban a szociológiai tanulmányban, amit tervezett, hanem egy irodalomtörténeti alak, Batsányi élettörténetébe rejtve a maga tanulságait is: „Az élet mindig és mindenütt közösségekbe tartozás. Az élet mindig valahová beágyazott tudat és talaj a remegő lábak alatt. Az élet kifürkészhetetlen tudati korrespondencia hozzánk tartozó társak között. Az igazi élet e tudatát nem pótolja a vágy, és nem pótolja a lelkesedés. Az idegen linzi táj és idill — üres káprázat, ő maga harag és epedés, és csak a társai közt éber tudat. Itt száműzötten a hallgatás, a vegetálás. Emigráció." Menynyire hasonlítanak egy másik erdélyi író későbbi szavai az előző mondatokra: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne." (Tamási Áron.)

Tóth Sándor Gaál Gábor-monográfiáját megkülönböztetett érdeklődéssel várjuk.

(i.)

KRÓNIKA

SZEGED IDEI MŰVÉSZETI DÍJASAI

Tízéves hagyomány, hogy Szeged m. j. Város Tanácsa Művészeti díjjal jutalmazza az év folyamán legkiemelkedőbb és a város kulturális életében legeredményesebben tevékenykedő alkotó és előadóművészeket. Most, Szeged felszabadulásának 25. évfordulóján ez a társadalmi, morális és anyagi elismerés már díszes plakettel és oklevéllel egészült ki... (Talán nem lenne érdemtelen, ha ezeket a „külsőséges" emlékeztetőket azok is birtokolhatnák, akik a díjakat már korábban is kiérdemelték...)

Ünnepélyes keretek között adta át a szegedi tanácsházán dr. Biczó György vb-elnök az idei, ötezer forintos alkotói díjakat. A városi pártbizottságot Sipos Géza első titkár képviselte az ünnepélyen.

Dr. Csetri Lajos egyetemi adjunktus, irodalomtörténész magas színvonalú tanulmányaiért, Lukács György életművének kritikai méltatásáért, irodalomkritikai tevékenysége elismeréseként kapta a városi tanács díját.

B. Fenákel Judit írónő Tíz nap vidéken és Széll Margit c. regényeiért kapott alkotói díjat.

Tóth Béla prózaíró Mi, janicsárok c. regényéért, valamint Tisza című, a Tiszatáj hasábjain folytatásokban megjelenő szociográfiájáért részesült a kitüntetésben.

Erdélyi Mihály festőművész egész életművét reprezentáló kiállításáért, Tápai Antal szobrászművész pedig 25 év során kifejtett képzőművészeti alkotómunkájáért s kiemelkedő művészetszervező és oktató tevékenységéért érdemelte ki a kitüntetést.

Sz. Simon István újságírót, a Délmagyarország főszerkesztő-helyettesét kiváló publicisztikai írásai, s a közélet problémáira érzékenyen és magas szinten reagáló cikkei érdemesítették a díjra, melyet Karikó Terén oparaénekes és Bertalan Sándor építészmérnök is átvehetett — nívós tevékenységéért, munkájáért.

POE ÉS A POEN

Dr. Horváth Árpád könyvet írt Vernéről. Ebben megállapítja, hogy a nagy francia sok mindent megálmodott, de nem volt elég precíz: például még azt sem tudta, hogy egy század múlva mennyibe fog kerülni egy űrhajó. A Hold-utazás tényei persze mást állítanak! Az egykori illusztrátorokat elmarasztalja abban, hogy nem értek fel Verne zsenijéhez, majd megvédi őket az elmarasztalástól, amikor mások vetik ugyanezt a szemükre.

A regények tartalmi kivonatolása közben arra is jut ideje, hogy a nevezetesebb kortársakról is megemlékezzék. Meg az elődökről. Így Poe Edgarról is, aki, ahogy a neki szentelt fejezetből megtudjuk, nem éri el Verne szintjét: „Poe költői, csapongó fantáziájú író. Verne pozitív, tudósi — tudományos — fantáziájú költő."

Mindez még nem is zavarná az embert, hiszen az ízlések és a pofonok köztudottan különbözők, ha dr. Horváth Árpád nem foglalná össze dióhéjban Poe életét is, amely egyébként nem nagyon illik bele egy ilyesfajta könyvbe. De összefoglalja. Imígyen: „Poe színészcsaládból származott, kétéves korában árván maradt. Londonban járt iskolába, Byron életét, különcségeit próbálta utánozni. Átúszta — mint Byron — a Dardanellákat, a La Manche-csatornát, ami nem kicsiny teljesítmény. Fiatal diákként beleszeretett egy barátja édesanyjába, és romantikus verseket írt hozzá (Leonóra versek). Kártya, kóborlás, ital volt a szenvedélye, részt akart venni a görög szabadságharcban, de Szentpétervárott elkáryázta a pénzét. Hazatoloncolták, hamarosan meghalt: részegen elaludt a téli országúton és tüdőgyulladás vitte el."

Három kérdés ezek után: 1. Mi köze ennek Poe-hoz? 2. Mi köze ennek Vernéhez? 3. Mi köze ehhez dr. Horváth Árpádnak?

A könyv írója sajnálkozik azokon, akik Verne könyveiből ismerik meg Magyarországot, a magyar történelmet. Az irodalomértők pedig azokon szánakozhatnak, akik dr. Horváth Árpád könyvéből ismerik meg Poe-t.

vem—

INNEN-ONNAN

HARGITA, 1969

Ezzel a címmel ad egy összeállítást az *Igaz Szó* 1969. augusztusi száma. A romániai magyar irodalom központjaiból (Kolozsvár, Marosvásárhely), de még a bukaresti magyar írói műhelyekből is sűrűn kapunk hírt az ottani napilapokból és folyóiratokból, de a központok vidékéről, ha egy-egy alkotóról tudjuk is, hogy ott él, ilyen együttesen nem jelentkezett még a romániai magyar szellemi élet, mint az Igaz Szó-nak ebben az összeállításában. Csíkszereda, Udvarhely magyar írói, e városok és vidékük képzőművészei szólnak együtt, egyszerre a folyóiratban, az összeállítás föltedezésszámba menő olvasmány. Egy táj irodalmi, művészeti arcát mutatja itt, provincializmus nélkül, az egyetemes művészeti szintekhez mérve önmagát, joggal és sikeresen.

Folyóiratuk nincs, de van egy napilapuk, a nemrég indult *Hargita*, amely oldalakat szentel a hagyományébresztésnek, a népművészetnek, az élő irodalom népszerűsítésének. Orbán Balázs, Tamási Áron, Salamon Ernő, Tompa László és Tomcsa Sándor, e vidék szülötteinek műve áll legközvetlenebbül mellettük, s az énekeskönyvszerző Kájoni Jánostól a romániai magyar irodalom egyik legtehetségesebb ma élő költőjéig, az e vidék szülötte Kányádi Sándorig bőséggel áradó értékeik vannak. A Hargita munkatársi gárdájában ott van Molnos Lajos, Ferenc S. István, akiknek kötetét ismerjük a Forrás sorozatból, rátalálhatunk igen sűrűn Páll Lajos nevére, akit a Tiszatáj olvasói is ismernek már, a szeptemberi számban mutatkozott be ez a ritka tehetségű korondi festő-fazekas-költő; s ha a festőket is szemügyre vesszük, akkor nyilvánvaló lesz, hogy együttes jelentkezésük nem alkalmi jellegű, hanem a romániai magyar kultúra sajátos színéről van szó. Negyvenegy festő, szobrász él e vidéken, közöttük van a zsögödi Nagy Imre, akinek festészete egyetemességet sugároz, és e tájba gyökerező szellemisége példája és életője a különböző kicsi falvakban dolgozó festőknek.

INNEN-ONNAN

Bizony nagy kár, hogy csak reprodukcióban látjuk Márton Árpád, Gaál András, Karácsony János, Maszelka János, Karancsi Sándor, Sövér Elek és Nagy Imre képeit, vagy a korondi népi fazekas id. Páll Lajos csodálatos korsóját.

Jó volt olvasni a csíkszeredai, székelyudvarhelyi, székelykeresztúri és gyergyószentmiklósi múzeumigazgatók gondjáról és terveiről, arról, hogy hogyan kívánják gyűjteni, menteni, kiállítani e vidék gazdag népművészeti kincsét. Jó lenne hasonló összeállításokat olvasni az Igaz Szó későbbi számaiban is.

(i.)

ÉLETJEL MINIATŰRÖK

A Szabadkai Munkásegyetem kiadásában jelenik meg ezen a címen egy füzetsorozat a nagy kulturális hagyományú város magyar szellemi örökségének föltérképezésére. (Valójában az *Életjel* című élőújság könyvsorozata ez.) Hét kis könyvecske jutott el eddig hozzánk, s mindegyik többet jelent mint egyszerű helytörténeti munka: a vállalkozásban az a lehetőség és törekvés rejlik, hogy az eleddig erősen egyközpontú (Újvidék) vajdasági magyar szellemi életnek bolygói keletkeznek; az Életjel Miniatűrök mellett a zentai múzeumi füzetekre utalhatunk itt.

A szabadkai sorozat egyik legérdekesebb darabja *Dér Zoltán Az árny zarándoka* című írása a szabadkai születésű *Csáth* Gézáról; az író halálának ötvenedik évfordulójára jelent meg, és ismeretlen adatok alapján (egy kicsit talán szépirodalmiasítva és publicisztikai érdekességekre is törekedve) foglalkozik Csáth életének utolsó tíz évével, morfinizmusának tragédiájával. Ami irodalomtörténeti újdonságot hoz, az az, hogy elvégzi Csáth drámairói működésének összefoglalását, két, eddig kiadatlan művet is ismertet, biográfiai áttekintést ad az íróról. (Szeptember elején Csáth-ünnepségek voltak Szabadkán, felállították az író szobrát is.)

Egy másik különös füzet

KRÓNIKA

VINCZE ANDRÁS KIÁLLÍTÁSA SZEGEDEN

A Szeged m. j. Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, a Magyar Képzőművészek Szövetsége Délmagyarországi Szervezete és a Móra Ferenc Múzeum rendezte meg Vincze András festőművész kiállítását, amelyen dr. Tóth Miklós mondott megnyitó beszédet. A sikeres kiállítást köszöntve, ez alkalommal a Katalógus ajánló sorait közöljük:

Alig ismerek festőt, aki Vincze Andrásnál bensőségesebben képes átérezni, s képekbe vetíteni a sorstiporta, életrágta kétkeziek gondját-baját. A munkába görnyedő mesteremberek, derékbe nyilalló mezei munkával birkózó parasztasszonyok, esett városszéli csavargók kínja-keserve formálódik képpé keze nyomán, emellett expresszív indulatossággal ábrázolt háborús áldozatok sorakoznak míves pontossággal — az ötvösművész aprólékosan áhítatos műgondjához hasonló pedantériával megmunkált művein. Metszeteken, „száraz" vízfestményeken, különleges faktúrájú petroleumfestményeken, kartonra „lehelt" olajképeken, bravúrosan graciőz, s ugyanakkor súlyos filozofikus mondandót hordozó golyóstollrajzokon... (Utóbbiak a folyton kísérletező, bámulatos szorgalmú művész legújabb alkotásai, s oeuvre-jének eddig ismeretlen oldalát mutatják be — a váratlan robbanáshoz hasonló meglepetést szolgáltatva.)

Az 1914-ben, Feleden született művészre Rudnay mester figyel fel elsőként, Baján, 1947-ben. A virtuóz felületi megmunkálásról, a kicsi s köznapi dolgokban rejtőző poézis megjelenítésének kivételes képességéről s gazdag életismeretről tanúskodó művek ismeretlen alkotóját nagy szeretettel indítja útjára az agg mester — s Vincze több önálló kiállítással, s a szegediek nemzeti galériabeli tárlatán bemutatott képek sokaságával igazolja, hogy a nagy magyar művész nem tévedett...

Most, viszontagságokkal bővelkedő, próbás életútjának egyik szakaszát mintegy lezárva s összegezve, lép a tárlatlátogatók elé Vincze András, hogy ecsetje erejével tán minden eddiginél erőteljesebben küzdjön — a képzőművészet eszközeivel — az élet harmóniáját, az emberiség békés alkotómunkáját veszélyeztető démoni erők ellen, s tegyen hitet az élet értelmes szépségei, a megvédendő Harmónia mellett. Bár ne szólna hiába.

DÉR ENDRE

SZABADKA—SZEGED KÉPZŐMŰVÉSZETI CSEREKIÁLLÍTÁS

Jugoszláv testvérvárosunkkal évek óta mélyülő képzőművészeti kapcsolataink vannak. Az első cserekiállításra 1967-ben került sor, majd ezt a tavalyi — szintén kollektív — kiállítás követte.

Az idén egyéni cserekiállítást rendezett a két testvérváros. Szabadkáról Kalmár Ferenc szobrászművész és Szilágyi Gábor festőművész anyaga jött hozzánk, a szegediek részéről viszont Pintér József és Tóth Sándor mutatkozott be Szabadkán.

Időben a szegediek kiállítása nyílt meg először. September 14-én D. Fehér Zsuzsa, a Nemzeti Galéria tudományos főmunkatársa nyitotta meg. A Szabadkai Képzőművészeti Találkozó Kiállítási Szalonjában jó elrendezésben sorakoznak a szobrok és festmények. A terem egyik oldalán Tóth rézdomborításai, 14 kisplasztikája, 30 érme látható. Ilyen teljes képet még egy alkalommal sem kaptunk a művészről. A terem másik oldalán Pintér 4 grafikája és 35 olajfestménye sorakozik, közöttük az egyik legnagyobb érdeklődést keltő Fruška Gora II. és III. A kiállítást a kéthetes nyitvatartás alatt igen sokan megtekintették.

Szeptember 28-án a Móra Ferenc Múzeum Képtárában Kalmár Ferenc szobrászművész és Szilágyi Gábor festőművész kiállítását nyitotta meg Fehér Ferenc szabadkai költő. Megnyitó beszédében a ma embere bonyolult lelkivilágában, vívódásaiban kereste a bemutatott művek gyökerét. Így Kalmár hegesztőpisztollyal készült látomásai lényegét, melyek legnagyobb része a kozmosz rejtelmeit kutatja. Szilágyi Gábor képei a táj nyugodt harmóniáját sugározzák, de horizontális és vertikális vonalak, „útjelzői" ugyanazt a vívódást mutatják.

KRÓNIKA

MONTREALI EXPO '68

Különlegesen nagy érdeklődés kísérte a November 7. Művelődési Központ szeptemberi kiállítását. A Párisi Iskola művészeinek anyaga először a Műcsarnokban került a nyár folyamán bemutatásra. A 75 alkotásból 23 került Szegeden kiállításra. A kiállító művészek sokféle irányzatot képviselnek, s így együttesen izelítőt adnak arról, hogy mi történik a Párisi Iskolában. Sok a nem francia származású művész a teljes anyagban, de ez is — mint Maurice Allemand, a Création Artistique főfelügyelője írja a katalógus előszavában, „Párizs életrevalóságát és vonzóerejét bizonyítja".

Kitűnő gondolat volt ezt a kiállítást elhozni Szegedre. A művészettörténet tanárok egy része itt tartotta óráit, s így a gyerekek is eredetiben láthatták azokat az irányzatokat (kubizmus, szürrealizmus, tasizmus stb.), melyeket éppen tanultak.

VITA A NYÁRI TÁRLATRÓL

Tavaly ősszel a IX. Nyári Tárlat vitájával indult meg a sajtóház művészklubjának élete. Most, szeptember másodikán — egy évvel később a X. Nyári Tárlat megvitatására jöttek össze mindazok, akiknek szívügyük ez a kiállítás. A két vita jellege között nagy a különbség: tavaly főleg a problémák kerültek a felszínre, az idén inkább a pozitívumok. Dr. Dömötör János múzeumigazgató vitaindító előadásából is kicsendült: ez a jubileumi tárlat anyagában s rendezésében is felülmúlja az eddigieket. Létrejött egy bizonyos szint, s ez további igényességre kell hogy sarkalljon.

A vitaindító előadás második része diapozitív-vetítés volt. Hemmert János diái — melyek a kiállítás anyagát mutatták be — dr. Dömötör János értő tolmácsolásában elevenedtek meg.

LACZKÓ KATALIN

ÚJABB KEZDEMÉNYEZÉS A GYULAI KISZ-KLUBBAN

A Gyulai Harisnyagyár és Ipari Tanuló Intézetnek a Jókai Művelődési Házban működő kétszeresen kiváló KISZ Ifjúsági Klubja levelében (és személyesen) kereste fel szerkesztőségünket azzal a kéréssel, hogy Művészeti Kör-ük — amely MŰVÉSZET AZ IFJÚSÁGÉRT — IFJÚSÁG A MŰVÉSZETÉRT sorozat címmel sokrétű és példamutató programot dolgozott ki — felvehesse folyóiratunk, a *Tiszatáj* nevét. Kérésüknek örömmel tettünk eleget, joggal remélve, hogy „névbeli" kapcsolatunk túllép a puszta formalitáson. Eddigi rendezvényeikben — két képzőművészeti kiállítás mellett — szerepel többek közt október végén egy „Tiszatáj-est", amelyre szerkesztőségünk vezetőit hívták meg ismerkedésre.

A Művészeti Kör első bemutatkozásaként, amelyen Csoór István író mondott megnyitó beszédet, Várkonyi Károly grafikáiból rendeztek tárlatvezetéssel, vitával egybekötött kiállítást.

Amikor további munkájukhoz sok sikert kívánunk, Csoór István megnyitójából idézünk részleteket:

„... Szívesen tettem eleget a felhívásnak, és örülök, hogy a Művészet az ifjúságért — Ifjúság a művészetért mai kiállítását megnyithatom.

Felbecsülhetetlen értékű az a munka, amellyel a Művészeti Klub céljai elérésére törekszik. Azonkívül, hogy felismerte a fiatalság igényét, igyekszik ezt az igényt a maximális mértékben ki is elégíteni. A fiatalság életében nem jelent mindent a tánc. A tétlenség viszont káros befeléfordulásra kényszeríti a fejlődő embert, ami előbb-utóbb, ha másban nem is, de hangulatban pesszimista elhajlásokat eredményez. Ez a mai kezdő lépés feltétlenül újabb színnel gazdagítja érzésvilágunkat. Szorosan vett célt mutat és teljesít: Ifjúságunkról az ifjúságnak ...

INNEN-ONNAN

Dési Ábelé, a költőé, aki *Kortársaim* címmel egy verseskötetet jelentetett meg, 50 jugoszláviai magyar író, festő, irodalomtörténész verses portréját adja. Idegenkedésünk egy ilyen vállalkozástól jogos, hiszen az alkalmi jelleg elkerülhetetlen, de Dési Ábel legtöbb verse megáll versként, igazi lírai portrét tud adni. (Azokról, akiket kortársai közül mi is személyesen ismerünk, találó portréi vannak, a többit nem tudjuk ellenőrizni.)

Kimondottan helytörténeti füzet *Kolozsi Tibor Örtűz fényében* című írása, a szabadkai magyar folyóiratok és könyvek kiadástörténetét kutatja. Gazdag lista, több vonatkozása van az elmúlt negyven év szegedi szellemi életével is, érdemes lenne ezt a szálat valakinek itthon is fölvenni. Ugyanilyen szempontból érdekes lehet *Balázs* G. Árpád festőművész önéletrajza *(Bolygó paletta)*, a fél világot bejárt vajdasági magyar festőnek vannak szegedi évei is.

(i.)

A XIV. STERIJA JÁTÉKOKNAK,

a jugoszláviai irodalmak nagy drámafesztiváljának az idén magyar sikere is volt. A játékok különdíját a jugoszláviai magyar irodalom sokoldalú tehetsége, az újvidéki *Deák* Ferenc (1938) nyerte *Áfonyák* című verses drámájával. A szerző iparművészeti középiskolát végzett, fest, rajzol, verseskönyve és elbeszélés kötete jelent már meg magyar és szerb nyelven, több sikeres rádiódrámát is írt. Új művét, mely kötetben is megjelent, a Szabadkai Népszínház magyar együttese mutatta be, a rendező az orvostanhallgatóból színésszé, majd színházi rendezővé lett *Virág* Mihály volt. A kritikák szerint a rendezés egyenrangú volt a drámával. Az Áfonyák a szabadkai színház sikerét is meghozta: a fesztiválon kiosztott öt színészi díj egyikét *Romhányi* Ibi, a Deák-dráma főszereplője (aki a darabban férfiszerepet játszott) kapta.

A jugoszláviai magyar irodalomnak ez a kiugró sikere felélesztette a vitát a vajdasági magyar színházi kultú-

INNEN-ONNAN

ráról. Sajtó- és rádióviták, indultak, amelyek a vajdasági magyar drámairodalom elhanyagoltságáról, a magyar színházi kultúra gondjairól szóltak. Legtöbb nyilatkozó kevesli a vajdasági hivatásos magyar színházi együttesek számát (ilyen csak egy van: a szabadkai). Deák művének kitüntetésében a jugoszláviai magyar kultúra országos elismerését látják, és jó alkalmat arra, hogy az eleddig elhanyagolt műfaj virágzásnak induljon.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Nem közölhető írásokat küldtek: K. J. M. Bokros, Cs. M. Budapest, Sz. A. Pápa, Sz. L. Alberttelep, M. O. Csobánka, A. T. Cegléd, K. J. Magyarcsanád, F. P. Szeged, S. L. Soponya, K. J. M. Csongrád.

KRÓNIKA

A Művészeti Klub tagjai igen komoly vitapartnerek, mélyre tudnak ereszkedni, és magasra tudnak nézni, s a negatív vagy pozitív meglátásaikat nem rejtik véka alá.

Mint a meghívó is feltünteti, a Művészet az ifjúságért — Ifjúság a művészetért első kiállításának vendége Várkonyi Károly grafikusművész. Életkorát tekintve már benne van a delelőben. Műveit, műveinek frisseségét, mondanivalójának maiságát, alakjainak őszinte életigenlését és vonalvezetésének sokrétű formáját tekintve fiatal, izmos és erős. Képei és azok tartalmi töltete a fiatalokhoz szólanak . . .

A művész most kiállított linóleummetszetei két csoportba sorolhatók: Az Ifjúság és a Háború. Az ifjúságban a munka, a szerelem, a szórakozás a fő dominens, és az ifjúságunk két arca, ami van. Az egyikben az elmélyült gondolkodást, a szándék nagyszerűségét, amit fiatalságunk nagy többsége képvisel, míg a másikban a kis réteg hányavetiségének, feltűnni vágyásának hű tükrét adja, őszinte művészi ihletéssel.

Metszeteinek megdöbbentően realista sorozata a: Háború . . .

Az Afrika sorozatból csak két képet láthatunk. A fiatal néger fiút, a végtelenül tiszta örömmel és a virágot tartó kéz biztos tartásával. Ugyanezt a gondolatot sugározza a néger lány a napkoronggal is. A fény felé vágyást, a felemelkedést, millió virágot, örökös napfényt és örökös örömet. A vágyak mögött ott terpeszkedik a fekete árny, ami letörölheti a mosolyt és megdermesztheti a kacagást . . .

Ezt az alkalmat szeretném felhasználni és Póka György festőművész barátomnak köszönetet mondani a mai kiállítás megrendezéséért és azért a szép jelmondatért és emblémáért, ami a Művészeti Klub célját és törekvését hűen és művészi formában kifejezi.

Kívánok a rendezőségnek a maihoz, de a további folytatáshoz is sok sikert. Kedves vendégeinknek pedig élményekben gazdag és kellemes időtöltést.

A modern háziasszony

MOSÓSZERE

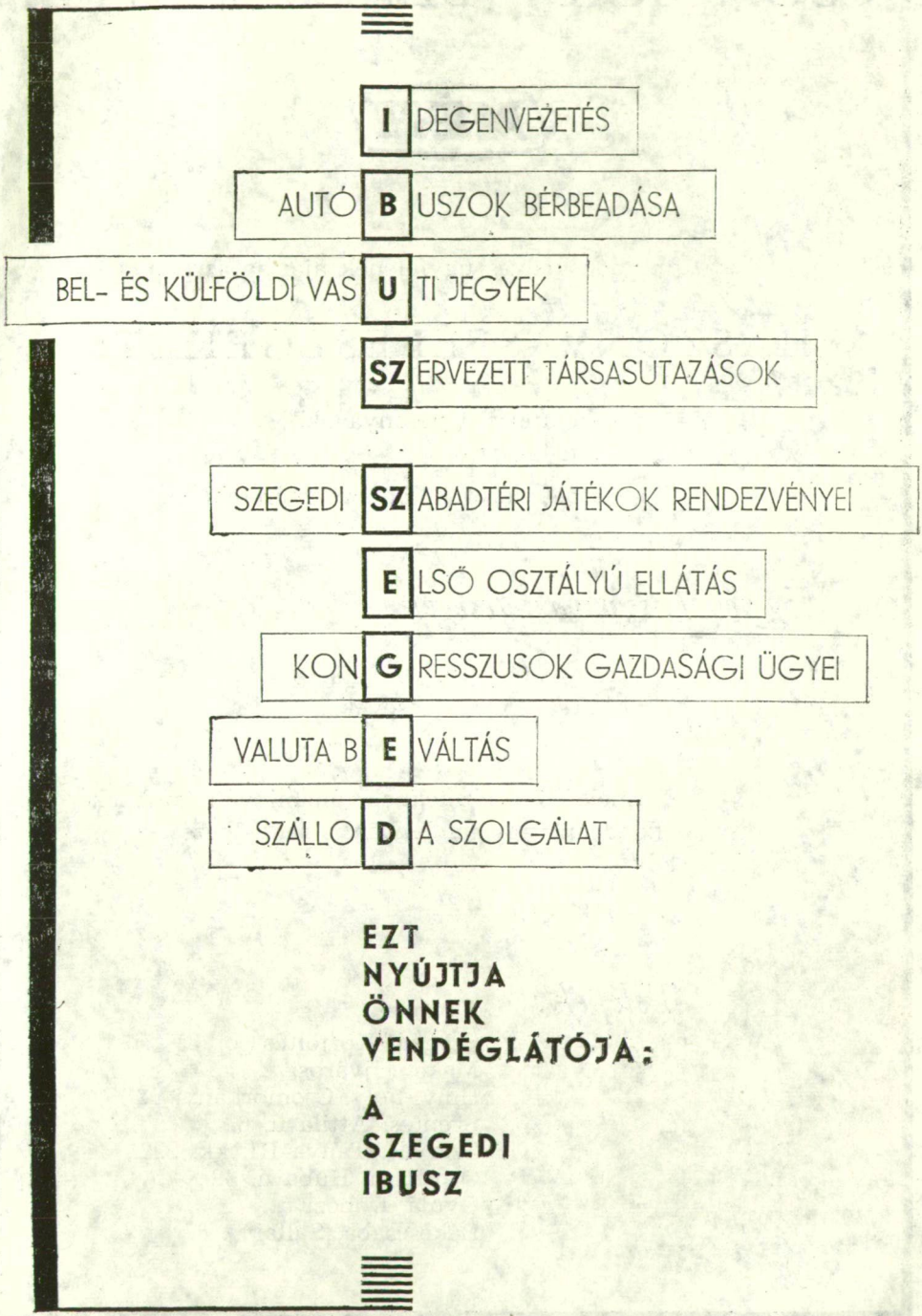
I DEGENVEZETÉS
AUTÓ B USZOK BÉRBEADÁSA
BEL- ÉS KÜLFÖLDI VAS U TI JEGYEK
SZ ERVEZETT TÁRSASUTAZÁSOK
SZEGEDI SZ ABADTÉRI JÁTÉKOK RENDEZVÉNYEI
E LSŐ OSZTÁLYÚ ELLÁTÁS
KON G RESSZUSOK GAZDASÁGI ÜGYEI
VALUTA B E VÁLTÁS
SZÁLLO D A SZOLGÁLAT
EZT
NYÚJTJA
ÖNNEK
VENDÉGLÁTÓJA:
A
SZEGEDI
IBUSZ

CSONGRÁD—BÉKÉS MEGYEI

MÉH

minden kedves ügyfelének ajánlja az alábbi

HASZONVASFÉLESÉGEKET:

— építkezési vasanyagok,
— I vas, U vas,
— betondrót különböző méretekben.

Egyéb haszonvasféleségek:

— gömbvas, laposvas, patkóvas, csatornavas, csövek.

Termelőszövetkezeteknek, állami vállalatoknak állandóan nagy tételekben is rendelkezésére állunk!

Telepek:

Szeged, Körtöltés sor 35.,
Makó, Újváros,
Hmv.-hely, Csomorkányi út,
Szentes, Attila u. 6.,
Szarvas, Tanya III. kk. 222.,
Orosháza, Huba u. 32.,
Gyula, Dobozi út,
Békéscsaba, Sallai u. 6.

ORVOSOKNAK, TUDÓSOKNAK, HÁZIASSZONYOKNAK — MINDENKINEK!

Sok hókuszpókusszal, kevés tudománnyal felfegyverkezett alkimisták kutatták valaha az aranycsinálás titkait. Ami nekik nem sikerült, azt egy kis szegedi szövetkezet megvalósította: a GYÓGYSZÖV megalakulásának első évében, 1968-ban megkezdte a magyar kapszaicinnek a gyártását, azét a fontos gyógyszeralapanyagét, amely tízszerte drágább az aranynál. A szegedi táj aranyat érő növényéből, aranyat érő ötletekből és egy aranyat érő szövetkezésből ma már nélkülözhetetlen termékek jöttek létre:

KAPSZAICIN, PAPRIKAOLAJ, PAPRIKATÁP.

Ezekből ma már nemcsak a hazai piacot látják el, de bőven tudnak külföldre is termelni. A szövetkezet a MESZÖV támogatásával, tíz ember — tudományos kutatók, közgazdászok, vegyészek és pénzügyi szakemberek — összefogásával jött létre. Már működésének első évében négymillió forintos termelési értéket mondhatott magáénak. Ma több telephelyen háromszáz embert foglalkoztatnak, s húszmillió forint fölé emelkedett a termelésük. A jövő évre tervezett több mint százmilliós termelésben előkelő helyet foglalnak el

A HÁZTARTÁSI VEGYIPARI CIKKEK IS!

Az egy profilú szövetkezet ugyanis nem állt meg az importpótló kapszaicin gyártásánál, hanem új és új aranyötleteket valósít meg. Sofőrök, háziasszonyok egyaránt örömmel használják a Defrigolt, amely gátolja az ablaküvegek befagyását, párásodását, frizsiderekből kiolvasztja a jeget, a Légharmat a szoba levegőjét frissíti, növényi tápjuk a lakás dísznövényeinek csodadoktora. Aki pedig felfedezi a Migrenol nevű tubusos fájdalomcsillapítót, az fütyülhet a frontátvonulásokra. Tudományosan igazolt munkájuk elismerését jelenti, hogy megbízást kaptak nyolc fontos

GYÓGYSZERALAPANYAG GYÁRTÁSÁRA.

A szegedi GYÓGYSZÖV hamarosan felépülő mini-gyógyszergyárában készül majd a gyógyszeripari szőlőcukor, az injekciós desztillált víz, az infulziós desztillált víz, egy világpiac-hódító új magyar gyógyszer alapanyaga: a diklórfenol is. Eddig csak az Amerikai Egyesült Államokban állítottak elő az elvi biológiai kutatásokhoz szükséges kristályosított klorofilt, most ezt jóval olcsóbban termeli a szegedi szövetkezet. S egy másik segítség az orvostudománynak: a világon egyedülálló hajápoló szert kísérleteztek ki és hoznak forgalomba a szegedi „alkimisták",

A KOPASZODÓK ÚJ REMÉNYE A HAIR-DROG.

Ősi gyógyszereket használtak fel új formában: bojtorjángyökér és kapszaicintinktúra gátolja ebben a zsírosodást, a viszketegséget, serkenti a hajhagymák munkáját. De nem hagyják cserben a háziasszonyokat sem, a paprikaolaj után újabb ételízesítőket gyártanak: már lehet kapni a fokhagymakrémet, útban van a boltokba a hagymakrém, készül a zeller gumójából és zöldjéből, a petrezselyemgyökér gumójából és zöldjéből a levesbe való ízesítő. Nincs többé könny, se szemét a konyhaasztalon a modern háztartásban: zsúfolt kamra helyett néhány tubusba belefér a levesnek való

FOKHAGYMA-, HAGYMA- ÉS ZELLERKRÉM.

A szövetkezet a szegedi táj hagyományos növényeit használja fel eredményesen. Nem állnak meg, tovább kutatnak, hogy újabb termékekkel segítsék az orvosok, tudosók, háziasszonyok munkáját. Aranyat érő új gyártmányuk a glyzantin is, a gépjárművek hűtőberendezéseihez immár nélkülözhetetlen fagyálló folyadék, amely mínusz negyvenöt fokig hat. Az egyetem tudományos kutatóinak, közgazdászoknak közös munkája garancia arra, hogy az új mechanizmus szellemében dolgozó GYÓGYSZÖV országosan hasznos munkát végez. Érdemes figyelni újabb és újabb termékeit.

KÖNYVSORSJEGYET ajándékozhat!
KÖNYVSORSJEGGYEL nyerhet!
KÖNYVSORSJEGGYEL vásárolhat!

Húzás: december 14-én

Főnyeremény: Moszkvics 408 személygépkocsi
kb. 76 000 Ft

Egyéb nyeremények:

Vásárlási utalvány (a Corvin Áruházba)	10 000 Ft
IBUSZ utazási utalvány	7 000 Ft
IBUSZ utazási utalvány	6 000 Ft
Star TV	5 700 Ft
Star TV	5 700 Ft
IBUSZ utazási utalvány	5 000 Ft
Vásárlási utalvány (a Corvin Áruházba)	5 000 Ft
Vásárlási utalvány (a Corvin Áruházba)	5 000 Ft
Vásárlási utalvány (a Corvin Áruházba)	5 000 Ft
IBUSZ utazási utalvány	5 000 Ft
IBUSZ utazási utalvány	5 000 Ft
IBUSZ utazási utalvány	5 000 Ft
Calypso magnó	4 200 Ft
Calypso magnó	4 200 Ft
Lemezjátszó	1 350 Ft

valamint 6 600 könyvnyeremény!

A ki nem húzott sorsjegyeket névértékben beváltják az

Állami Könyvterjesztő Vállalat
boltjai.

SZEGEDEN:

Idegen nyelvű- és Zeneműbolt
Kárász u.—Dugonics tér sarok

Móra Könyvesbolt
Kárász u. 5.

Tömörkény Könyvesbolt
Lenin körút 34.

Ára: 6,— Ft

KIS SZEGEDI MUNKÁSMOZGALOM-TÖRTÉNET

XII.

Az 1929—1933-as világgazdasági válság idején a szegedi dolgozók helyzete ismét katasztrofálissá vált. A város legnagyobb üzemei a kendergyárak voltak. Köztudott, hogy a textilipar általában a válságtól kevésbé sújtott iparágak közé tartozott, ám ez éppen a kendergyárakra nem vonatkozott, hiszen nem elsőrendűen fontos közszükségleti cikkeket gyártottak. Így a Szegedi Kenderfonó, az Újszegedi Kenderipari Rt. már 1930—31-ben kénytelen csökkentett munkamenettel és lét-

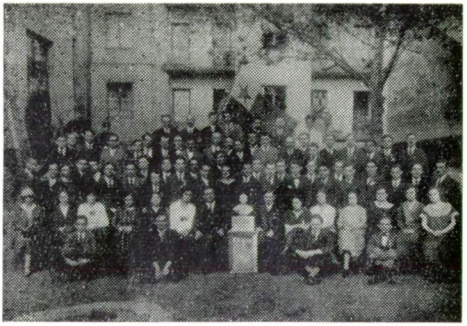

ESZPERANTISTÁK A MUNKÁSOTTHON UDVARÁN

számmal dolgozni. A többi gyárak munkásai még inkább megsínylették a válságot. A híres szegedi építő- és faipar termelése a válság végére kapacitásának 50 százaléka alá süllyedt. A magánépítkezés úgyszólván teljesen leállt, az állami pedig a válság előttinek százalékára csökkent. Az élelmezési ipar helyzetére jellemző, hogy a világhírű terméket előállító Pick-szalámigyár az exportlehetőségek nagymérvű szűkülésére panaszkodott. A hatalmas Back-malom áttért az idénymunkára. A pékek 20 százaléka teljesen beszüntette a munkát, ami nem is csoda, hiszen kenyérből már 1931 végére 50 százalékos, süteményből pedig 70 százalékos volt a fogyasztás csökkenése.

Mindezek következményét a dolgozók, elsősorban a munkások sínylették meg. A munkanélküliség az első számú mutatója sú-

lyosra fordult helyzetüknek. A foglalkoztatottság rohamos csökkenése következtében 1932-ben a nyilvántartott — tehát nem a teljes mennyiséget kitevő — munkanélküliek száma elérte a 6000-et. Csak ezt az adatot figyelembe véve is a szegedi munkásságnak egyharmada volt munka nélkül 1932-ben. A munkanélküliség az alkalmazottak és értelmiségiek számottevő részét is sújtotta. 1934-ben például 223 állástalan diplomást írtak össze a városban. Az akkori viszonyokat tekintve ez óriási szám.

A helyzetet súlyosbította, hogy munkanélküli-segély nem volt. Az uralkodó osztályok „segítsége" a rendszertelen ínségmunkában, a jótékonykodásban és főképpen a hírhedt népkonyha formájában nyilvánult meg. 1932—33-ban tízezernyi rászoruló állt sorba a tányér levesért és a darab kenyérért.

A nyomor elkeseredett harcra késztette a munkásokat. Bár az SZDP vezetése — a válságra hivatkozva — kimondottan ellenezte a sztrájkokat, mégis voltak munkabeszüntetések ebben az időben is. Kiemelkedett közülük a famunkások 1930-as és 1932-es bérmozgalma és az Újszegedi Kendergyár 1932-es sztrájkja. A munkanélküliek követelései elől természetesen az SZDP sem zárkózhatott el. Számos gyűlést szervezett számukra. Ezek nemegyszer harcos tüntetésekbe csaptak át. A tüntetések a város utcáin és a Széchenyi téren igen gyakoriak voltak. Emlékezetesek az 1930 januárjában és februárjában szinte nap mint nap zajló felvonulások. 1930. nevezetes szeptember elsején 6000 szegedi munkás vonult végig a Kossuth Lajos sugárúton és ütközött meg az Anna-kútnál az ellenük vezényelt rendőrséggel. 1931. január 13-án — az egyik legharcosabb tömegtüntetés alkalmával — 2000 munkanélküli ostromolta a rendőrkordonnal körülvett Széchenyi teret. Az 1932. április 7-én lezajló tüntetés politikai jelleget öltött. A Népszava betiltása ellen tiltakozott az utcára vonuló tömeg.

A szegedi munkásságnak ezek a harcos megmozdulásai egy pillanatra sem választhatóak el a kommunisták tevékenységétől 1929 végén és 1930 elején Szeged székhellyel

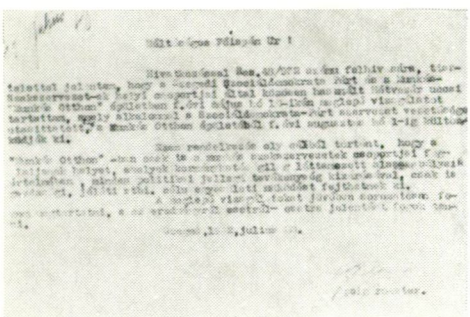

A POLGÁRMESTER JELENTI A MUNKÁSOTTHONNAL KAPCSOLATOS INTÉZKEDÉST A FŐISPÁNNAK

HÁZILAG SOKSZOROSÍTOTT KOMMUNISTA RÖPLAP

megszerveződött a KMP Délalföldi Bizottsága, amely a pártnak nemcsak a szegedi, hanem az egész délalföldi munkáját irányította Gera Sándor és Gladich József vezetésével. A munkanélküliek között folytatott tevékenységen kívül főképpen az építőmunkások szakszervezetében, a földmunkások és az ifjúmunkások között tettek szert nagy befolyásra. Az illegális munkát szorosan összekapcsolták a legális tevékenységgel. 1930. május 18-án az illegális sejtek képviselői a tápéi füzesekben konferenciára gyűltek össze, amelynek az volt a célja, hogy a KMP röviddel előbb lezajlott II. kongresszusának anyagát és a további teendőket megvitassák. Konspirációs hiba és besúgó közreműködése folytán a rendőrség rajtaütött az értekezleten. Rövidesen mintegy 20 főt tartóztattak le. Az 1931 januárjában lezajlott tárgyaláson a vádlottak rendkívül bátran viselkedtek. Az ügyész kénytelen volt zárt tárgyalást kérni, mert Gera és Gladich hangosan élteték a KMP-t. A törvényszék négy hónaptól két és fél évig terjedő börtönbüntetéssel sújtotta őket.

A továbbiakban szintén a legális munkásszervezetekben tevékenykedtek a KMP szegedi tagjai. Jó terület volt a Munkásotthonban folyó politikai élet. Nagy népszerűségnek örvendett a kitűnően képzett baloldali szocialista orvos, dr. Szepesi Imre vezetésével működő szeminárium, amelynek hallgatói szerkesztették a nagyon tanulságos „Háziújság"-ot is a Munkásotthonban. Nagyszerű lehetőséget adtak a kommunisták munkájához a munkás kulturális és sportegyesületek. Az MTE, a természetbarátok, a gyermekbarátok és nem utolsósorban az eszperantisták egyesülete megannyi bázisa volt a KMP-nek. A rendőrség — a Munkásotthonban tartott rajtaütésszerű házkutatás után — 1932 áprilisában a fentiek miatt tartóztatott le 40 embert. Nagyobb részüket — köztük a közben szabadlábra került ismert szegedi kommunistákat is — a bíróság 15 naptól 3 évig terjedő börtönbüntetésre ítélte.